

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Katedra Historie

Studijní program: Učitelství pro základní školy

Studijní obor Profesní studium pro 2. stupeň základní školy

CÍRKEV NA LIBERECKU V LETECH 1948 - 1956

CHURCH IN THE LIBEREC REGION BETWEEN 1948 - 1956

Diplomová práce: 2012-FP-KHI- 228

Autor:

Michaela BÁRTOVÁ

Podpis:

.....

Vedoucí práce: PhDr. Ivana Hrachová

Konzultant: Mgr. Kateřina Lozoviuková, Ph.D.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
126		1	10	7	7

V Liberci dne: 26. dubna 2012

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra historie

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

pro (diplomant): Michaelu Bártovou
adresa: Hraničná 169, Janov nad Nisou, 468 11
studijní obor (kombinace): dějepis - anglický jazyk
Název DP: **Církev na Liberecku v letech 1948 - 1956**
Název DP v angličtině: Church in the Liberec Region between 1948 and 1956
Vedoucí práce: PhDr. Ivana Hrachová
Konzultant: Mgr. Kateřina Lozoviuková, Ph.D.
Termín odevzdání: 30. dubna 2011

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 30.3.2010

děkan

vedoucí katedry

Převzal (diplomant): MICHAELA BARTOVÁ

Datum: 19.07.2011

Podpis:

Název DP: CÍRKEV NA LIBERECKU V LETECH 1948 - 1956

Vedoucí práce: PhDr. Ivana Hrachová

Cíl: Práce charakterizuje postavení jednotlivých církví na Liberecku v letech 1948 - 1956. Analyzuje náboženské poměry v daném regionu, vztah jednotlivých církví a jejich poměr k vládnoucí moci. Autorka se zaměří především na charakter jednotlivých perzekučních opatření ze strany státu a jejich intenzitu vůči jednotlivým církvím. Z tohoto hlediska bude největší pozornost věnována katolické církvi, která byla v daném období vystavena nejsilnějšímu tlaku.

Požadavky: Analýza dostupného archivního materiálu, kritické myšlení, reflexe církevní problematiky v dobovém regionálním tisku, syntéza pramenů a literatury

Metody: Analýza archivního materiálu, syntéza pramenů a literatury

Literatura: Archivní prameny
Národní archiv Praha
Státní oblastní archiv Litoměřice
Státní okresní archiv Liberec

Vydané prameny a literatura
Církevní komise ÚV KSČ 1949 - 1951. Brno 1994.
HANUŠ, Jiří – BALÍK, Stanislav: Katolická církev v Československu 1945 – 1989. Brno 2007.
HRACHOVÁ, Ivana: Perzekuce katolické církve na severu Čech po roce 1948. Sborník z mezinárodní vědecké konference Prenasledovanie cirkví v komunistických štátoch strednej a východnej Európy. Bratislava, 30. 9. – 2. 10. 2009, (v tisku).
KAPLAN, Karel: Stát a církev v Československu 1948 - 1953. Brno 1993.
NAVRÁTIL, Ivo: Pronásledování katolické církve v horním Pojizeří v letech 1948 – 1953, 1. část. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší, č. 21 (2008), s. 113 – 150.
VAŠKO, Václav: Dům na skále I. Církev zkoušená 1945 - začátek 1950. Kostelní Vydří 2004.
VAŠKO, Václav: Dům na skále II. Církev bojující 1950 - květen 1960. Kostelní Vydří 2007.
VAŠKO, Václav: Dům na skále III. Církev vězněná. Kostelní Vydří 2009.
ŠTRUMFOVÁ, Ingrid: Církev na Frýdlantsku v letech 1945 – 1960, (diplomová práce na katedře historie FP TUL). Liberec 2003.

Čestné prohlášení

Název práce: Církev na Liberecku v letech 1948 - 1956
Jméno a příjmení autora: Michaela Bártová
Osobní číslo: P06100159

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má diplomová práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé diplomové práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 26. 4. 2012

.....
Michaela Bártová

Poděkování

Moc ráda bych touto cestou upřímně poděkovala vedoucí mé práce, PhDr. Ivaně Rapavé. Projevila v průběhu mého psaní velkou ochotu a snahu pomoci. Její rady a konzultace mi velmi usnadnily zhotovení celé práce. Dále bych ráda poděkovala Janě Vanišové v SOA Litoměřice za ochotu a vstřícnou komunikaci.

Stejně tak bych chtěla vyjádřit vděčnost mé rodině, především mé matce, která svou trpělivostí a neskonalou podporou umožnila vznik celé práce.

Anotace:

Předložená diplomová práce se zabývá otázkou církve na Liberecku mezi lety 1948 až 1956. Mapuje tuto tematiku ve vybraných okresech Liberec, Jablonec nad Nisou, Semily, Jilemnice a Turnov. Největší důraz je kladen na římskokatolickou církev. První část práce seznamuje se samotným Libereckem, které spadalo pod vliv litoměřické a částečně i královehradecké diecéze. Ve druhé části se obecně představuje úloha církve v Československu po druhé světové válce, která byla ztížena nástupem komunistické moci v roce 1948. Následující část je zaměřena už na uplatňování církevní politiky na okresech. Rozpracovává práci církevních tajemníků, věnuje se tématům Katolické akce, perzekuci mužských a ženských řeholí, uplatňování církevní politiky ve školství a celkovému omezování duchovního života státním aparátem. V přílohách jsou obsaženy dokumenty demonstrující zlovůli režimu vůči církvi i obyčejným občanům.

Klíčová slova: církev, římskokatolická církev, školství, proticírkevní opatření, litoměřická diecéze, Liberecko, církevní řády, perzekuce

Summary:

The diploma thesis deals with Church in Liberec region between 1948 and 1956. It tries to cover the topic in certain districts Liberec, Jablonec nad Nisou, Semily, Jilemnice and Turnov. The greatest emphasis is placed on the Roman Catholic Church. The first part of the thesis shows the aspects of Liberec region, which is under control of the diocese of Litoměřice and partly Hradec Králové. The second part is about a general role of Church in Czechoslovakia after the Second World War. The role was very difficult after the communist takeover in 1948. The following part focuses on the application of the church policy in districts. It elaborates the work of church secretaries, deals with Themis such as Catholic Action, the persecution of male and female religious orders, the application of religious policy in schools and reducing the spiritual life between citizens. The attachments include documents which illustrate malice regime against the Church and common people.

Keywords: Church, the Roman Catholic Church, Education, measures against Church, diocese of Litoměřice, Liberec region, religious orders, persecution

OBSAH

1. Úvod.....	11
2. Kritika pramenů a literatury	15
2.1. Kritika literatury.....	15
2.1.1. KAPLAN, Karel: Stát a církev v Československu 1948 - 1953, Brno 1993. ..	15
2.1.2. VLČEK, Vojtěch (ed.): Ženské řehole za komunismu 1948 - 1989, Olomouc 2005.	15
2.1.3. BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: Katolická církev v Československu 1945 - 1989, Brno 2007.....	16
2.1.4. VAŠKO, Václav: Dům na skále I. Církev zkoušená 1945 - začátek 1950, Kostelní Vydří 2004.....	16
2.1.5. VAŠKO, Václav: Dům na skále II. Církev bojující 1950 - květen 1960, Kostelní Vydří 2007.....	16
2.1.6. VAŠKO, Václav: Dům na skále III. Církev vězněná 1950 - 1960, Kostelní Vydří 2009.....	17
2.1.7. HEINZL, Jan: Perzekuce katolické církve na Frýdlantsku 1949 – 1955. Centralizační a internační klášter Hejnice, (diplomová práce na katedře historie FP TUL). Liberec 2006.....	17
2.2. Kritika pramenů.....	17
2.2.1. Archiv bezpečnostních složek v Praha fond H-153	18
2.2.2. Státní okresní archiv v Liberci, fond ONV Liberec	18
2.2.3. Státní okresní archiv v Liberci, fond JNV Liberec	18
2.2.4. Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond ONV Jablonec nad Nisou	18
2.2.5. Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond NF OV Jablonec nad Nisou..	19
2.2.6. Státní oblastní archiv v Litoměřicích, fond KNV Liberec	19
2.2.7. Národní archiv v Praze, fond Státního úřadu pro věci církevní.....	19
2.3. Tisk.....	20
3. Liberecko.....	21
3.1. Liberec.....	21
3.2. Jablonec nad Nisou.....	22
3.3. Jilemnice.....	22
3.4. Semily.....	23

3.5.	Turnov	23
3.6.	Liberecko v první polovině 20. století	24
4.	Litoměřická diecéze	26
4.1.	Postava Štěpána Trochty	27
4.2.	Královehradecká diecéze.....	30
5.	Vztahy církve a státu v letech 1945 až 1947	33
6.	Vztah církve a státu v letech 1948 až 1956.....	41
6.1.	Katolická akce	45
6.2.	Církevní zákony	47
7.	Orgány církevní politiky	51
7.1.	Církevní tajemníci	51
8.	Katolická akce v Libereckém kraji.....	55
8.1.	Jednotlivé výbory na okresech	59
9.	Mužské řehole	66
9.1.	Akce K.....	66
9.2.	Mužské řády na Liberecku	68
10.	Ženské řády	71
10.1.	Ženské řády na Liberecku	76
10.2.	Přípravy Akce B na Liberecku	83
11.	Školství.....	87
11.1.	Situace na okresech po roce 1948	88
11.2.	Vyučování náboženství	91
12.	Řeckokatolická církev	93
12.1.	Akce 100	98
13.	Církev a dobový tisk	102
13.1.	Věstník katolického duchovenstva.....	103
13.2.	Regionální tisk.....	107
14.	Závěr.....	119
15.	Seznam pramenů a literatury	121
16.	Seznam příloh.....	126

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

Atd. – a tak dále

Akce „B“ - neuskutečněná akce vůči ženským řeholím

Akce „K“ - akce proti mužským řeholním řádům

Akce „Ř“ - akce namířená proti ženským řeholním řádům

AV NF - Akční výbor Národní fronty

CK - centralizační klášter

ČSR - Československá republika

ed. - Edice

KA - Katolická akce

KCT - Krajský církevní tajemník

KNV - Krajský národní výbor

KSČ - Komunistická strana Československa

MNV - Místní národní výbor

NA Praha - Národní archiv v Praze

NF - Národní fronta

OAV NF - Okresní akční výbor Národní fronty

OCT - Okresní církevní tajemník

ONV - Okresní národní výbor

OV KSČ - Okresní výbor Komunistické strany Československa

s. - soudruh

Sb. - Sbírký zákonů

SNB - Sbory národní bezpečnosti

SOA Lit. - Státní oblastní archiv v Litoměřicích

SOkA Lbc - Státní okresní archiv v Liberci

StB - Státní bezpečnost

SÚC - Státní úřad pro věci církevní

tzv. - tak zvaně

ÚAV NF - Ústřední akční výbor Národní fronty

ÚV KSČ - Ústřední výbor Komunistické strany Československa

VB - Veřejná bezpečnost

ZI - Závodní internát

1. Úvod

Předložená diplomová práce se zabývá postavením církve v Československu po únoru 1948 s ohledem na vybrané okresy Libereckého kraje. S nástupem komunistické strany k moci se zostřily vztahy mezi státem a církví. I když vystupňované napětí a později i otevřený útok zažívaly všechny náboženské instituce, nejsilnější dopad pocítila římskokatolická církev. Z tohoto důvodu je jí v práci vymezen největší prostor. Pokud není řečeno jinak, je pod označením „církve“ myšlena právě římskokatolická.

Práce mapuje události mezi lety 1948 až 1956. Z pohledu církve kritické období, ve kterém utrpěla velké ztráty a jejichž důsledky, obzvláště v řeholním životě, pociťuje dodnes. Pro práci bylo vybráno časově jasně ohraničené období. Únor 1948, jenž představuje počátek převzetí komunistické moci a rok 1956, kdy zaniká Státní úřad pro věci církevní. Ten od roku 1949 plnil svou funkci státního dohlázeatele nad osudy církví i věřících. Aby jeho dohled byl co nejefektivnější, důležité pravomoci obdržely osoby v podobě krajských a okresních církevních tajemníků. Podpoření referenty, důvěrníky, školskými inspektory a dalšími pomahači dali vzniknout pevně organizované struktuře, která měla za následek téměř naprostou kontrolu nad církvemi a duchovním životem obyvatel. Byli to právě církevní tajemníci, kteří byli vykonavateli státní vůle, proto je jejich působení v jednotlivých okresech jednou z důležitých momentů celého období.

Nejtragičtěji pro církve vyznělo období mezi rokem 1950 a 1953. K tomuto období bylo také prostudováno nejvíce archivního materiálu. Probíhaly procesy s duchovními i věřícími, docházelo k pronásledování kléru, internaci biskupů, zabírání majetku, cenzura tisku, omezování vyučování náboženství na školách a dalším akcím, jež měly narušit stabilitu a organizovanost církve. Těmito akcemi jsou v práci myšleny především Katolická akce spolu a akcemi „K“ a „Ř“. Poslední dvě jmenované měly za následek rozbití řeholníka života na území Československa. Mužské řehole přestaly v podstatě existovat a ženské řády a kongregace byly centralizovány a kontrolovány.

Samotný text práce je členěn do dvanácti kapitol. Po kritice pramenů a literatury je pozornost věnována samotné oblasti Liberecka. Tímto termínem je rozuměn Liberecký kraj, dále zkonkretizovaný na vybrané okresy Jablonec nad

Nisou, Jilemnice, Liberec, Semily a Turnov. Tato kapitola se krátce věnuje historii jednotlivých okresů s důrazem na pozdější události druhé poloviny 20. století. Mezi ty nejzávažnější patří bezesporu odsun německého obyvatelstva po druhé světové válce.

V další části je na daná oblast zpracována z pohledu církevní správy. Prostor je věnován nejenom diecézi litoměřické, pod kterou spadají čtyři z pěti jmenovaných okresů, ale také postavě Štěpána Trochty, sedmnáctého litoměřického biskupa. Pátý okres, Jilemnice, patřil územně pod Liberecký kraj, ale po církevní stránce se jilemnický vikariát řadil pod královehradeckého diecézi a působení tamějšího biskupa Mořice Píchy.

Po nastínění specifik vybraného regionu se pozornost obrací k samotnému vztahu státu a církve, prozatím na celorepublikové úrovni. Aby bylo snazší do problematiky lépe proniknout, je nastíněna ve čtvrté kapitole i situace v prvních poválečných letech, jež v mnoha ohledech dávala tušit, jak obtížná situace po „Vítězném únoru“ nastane. Stěžejní období let 1948 až 1956 se jeví jako signifikantní pro celý další osud katolické církve. Počáteční jednání mezi oběma tábory se brzy změnila ve snahu státu si církve v co nejkratším časem podmanit. Jsou zde řešeny body vzniku Státního úřadu pro věci církevní, státní Katolická akce, církevních zákonů, opatření proti řeholím, situace v řeckokatolické církvi nebo vyučování náboženství. Vyjma otázky Státního úřadu pro věci církevní jsou všechny tyto body rozpracovány v následujících kapitolách v rámci vybraných okresů.

Tři následující kapitoly jsou věnovány už jednotlivým oblastem, na kterých se perzekuce ze strany státu projevila nejvíce. Je to státní Katolická akce, zásahy proti mužským a ženským řeholím a vyučování náboženství. V části věnované Katolické akci se řeší ustanovení nejenom na krajské a okresní úrovni, ale i úspěšnost celé události. V kapitole popisující řehole je situace nastíněna nejprve na celorepublikové úrovni, následně se věnuje i problematice na okresech. Pokud to materiál dovolil, jsou jednotlivé řády rozpracovány podrobněji. Výuka náboženství představovala další z oblastí, na níž stát demonstroval svou převahu. Seznamy dětí, které katechismus navštěvovaly, kádrového posudky učitelů náboženství, tlak na rodiče i postoj ze strany školy, byly jedny z důležitých bodů situačních zpráv církevních tajemníků.

Po ukázání dopadů konkrétních opatření vůči církvi, se zbývající kapitoly věnují tématům doplňujícím, jako je řeckokatolická církev a tisk. Postavení řeckých katolíků, jako jedné ze součástí katolické církve poskytlo zajímavý pohled na celé období. Začlenění pod pravoslavnou církev v roce 1950 a následné řešení neochoty řeckých katolíků vzdát se své víry a způsobu života, se prolnulo s osudem Libereckého kraje ve formě Akce 100.

Poslední část práce je věnována prezentaci církve v národním i regionálním tisku. Díky pružné reakci redaktorů a autorů jednotlivých článků na církevní problematiku, dostáváme poměrně přesný obraz o cenzuře a negativní propagaci, které ze strany státu existovaly.

Diplomová práce se v částech věnovaných regionální úrovni opírá především o analýzu prostudovaného archivního materiálu. Pro zpracování tématu bylo potřeba projít množství fondů. Mezi nejvýznamnější patří:

- Fondy Národního archivu v Praze, obsahující prameny Státního úřadu pro věci církevní vztahující k církevní politice státu i na území Liberecka.
- Fondy Státního oblastního archivu v Litoměřicích s dokumenty církevního oddělení KNV v Liberci.
- Fondy Státního okresního archivu v Liberci, shromažďující prameny k ONV Liberec.
- Fond Archivu bezpečnostních složek v Praze, obsahující dodatečné informace k Státnímu úřadu pro věci církevní.

Kromě využitých archivních pramenů se práce opírá o publikace Karla Kaplana, Václava Vaško, Vojtěcha Vlčka a dvojici autorů Stanislava Balíka a Jiřího Hanuše. Uvedené práce pomohly při sestavování obecné části, která přiblíží církevně politickou situaci na celostátní úrovni. Pokud to bylo možné, posloužily také ke komparaci s archivními prameny.

Jako základ pro kapitolu věnovanou prezentaci církve v tisku sloužila čísla Věstníku katolického duchovenstva a dvou libereckých periodik, Stráž Severu a Cesta míru.

Spíše doplňující charakter mají dva rozhovory s pamětníky. Jeden z nich proběhl s pamětníci Janou „L. z Tanvaldu v okrese Jablonec nad Nisou a druhý

s pamětníkem, Miroslavem Hylenrem, který už přes sedmdesát let žije v Jablonci nad Nisou. Oba z nich se vyjadřovali k atmosféře 50. let, jejich zkušenostem s režimem a jak oni sami vnímali probíhající perzekuci církve.

Předložená diplomová práce si klade za cíl nejenom obsáhnout v rámci vymezeného území dopad církevní politiky státu na životy kněží a věřících, ale i nastínění atmosféry doby, ve které věřit v Boha znamenalo čelit nesnázím.

2. Kritika pramenů a literatury

2.1. *Kritika literatury*

Tématu církve, do roku 1989 zapovězenému, se v posledních 20 letech dostalo v knižních publikacích poměrně velké pozornosti. Obecná tematika postavení církve po druhé světové válce, proticírkevních opatření v éře komunismu, perzekuce mužských a ženských řeholí, církevních procesů s představiteli hierarchie i laiků se stala tématem mnoha monografií, sborníků, bakalářských, diplomových i disertačních prací. Stále je to však téma, jenž má zejména na regionální úrovni co nabídnout.

Pro účely diplomové práce bylo zásadních těchto sedm publikací, které jsou v kapitole níže zmíněny. Svou nezastupitelnou roli měly i další tituly, jejichž kompletní seznam je uveden na konci práce v seznamu pramenů a literatury.

2.1.1. KAPLAN, Karel: Stát a církev v Československu 1948 - 1953, Brno 1993.

Známý historik poválečných dějin Československa jako jeden z prvních sepsal rozsáhlou monografii věnující se úloze a osudu církve v Československu po převzetí moci komunistickou mocí. Vycházel především z archivu ÚV KSČ, Ústavu Marxismu – Leninismu, soudobého tisku atd. Autor se snaží objektivně zhodnotit a nastínit situaci, která byla nastolena mezi církví (především římskokatolickou) a státním aparátem. Svou nezastupitelnou vypovídající hodnotou se stala spolu s dalšími publikacemi základní literaturou při psaní této diplomové práce.

2.1.2. VLČEK, Vojtěch (ed.): Ženské řehole za komunismu 1948 - 1989, Olomouc 2005.

Tento sborník, uspořádaný Vojtěchem Vlčkem vznikl při příležitosti konference pořádané vyššími představenými ženských řeholí v ČR a Českou křesťanskou akademií 1. října 2003, v kostele sv. Voršily v Praze. Příspěvky se zabírají problematikou perzekuce ženských řeholí na území celého Československa od roku 1948 do 1989. Představení jednotlivých řeholí, jejich

působení a osud po roce 1948 pomohly při kritickém zhodnocení prostudovaných pramenů zejména u kapitoly věnované právě ženským řádům.

2.1.3. BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: Katolická církev v Československu 1945 - 1989, Brno 2007.

Práce těchto dvou autorů se snaží přiblížit postavení katolické církve po roce 1945 na území Československa. Kniha je rozdělena do dvou částí (Události – Struktury – Postoje a Kulturní změny – Mentality – Spirituality), které jsou dále členěny do přehledných kapitol. Přestože autoři vycházejí převážně z již vydaných prací, monografie předkládá čtivý ucelený přehled o postavení katolické církve v rozmezí více než 40 let.

2.1.4. VAŠKO, Václav: Dům na skále I. Církev zkoušená 1945 - začátek 1950, Kostelní Vydří 2004.

Autor Václav Vaško, který sám na vlastní kůži zažil vězení a velký tlak ze strany státu pro své duchovní hodnoty byl po Sametové revoluci jeden z prvních, který sepsal obsáhlejší práci na téma církve v Československu po roce 1945. Ve své prvním díle, jenž v podstatě rozšiřuje už jeho předešlou dvojdílnou publikaci Neumlčená,¹ se vyjadřuje k situaci církve po druhé světové válce, počínajícímu tlaku ze strany státu, probíhajícím jednáním, jenž přešly v otevřený konflikt, ve kterém církev neměla šanci vyhrát.

2.1.5. VAŠKO, Václav: Dům na skále II. Církev bojující 1950 - květen 1960, Kostelní Vydří 2007.

Ve druhém díle své nedokončené tetralogie² se Vaško soustřeďuje už na tvrdou perzekuci v letech 1950 až 1960, jež musely církve (především římskokatolická) čelit. Věnuje se probíhajícím procesům, likvidaci mužských i ženských řeholí, odstraňování biskupů, „vlasteneckým“ kněžím a událostem v Babicích.

¹ VAŠKO, Václav: Neumlčená : Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce 1, Praha 1990

² K roku 2011 vydány první tři díly. Václav Vaško zemřel dne 20.5.2009 ve věku 88 let.

Autor opět čerpá nejenom z archivních materiálů, ale především ze zkušeností svých a těch, které na své cestě potkal. Tím přináší ojedinělý pohled na danou dobu nejenom ze syntézy vydané literatury a prostudovaných archivních pramenů, ale především ze pohledu lidí, kteří událostmi skutečně prošli.

2.1.6. VAŠKO, Václav: Dům na skále III. Církev vězněná 1950 - 1960, Kostelní Vydří 2009.

V posledním třetím díle se Václav Vaško znovu zabývá obdobím desetiletí 50. let. Prostor je opět věnován církevním procesům, ale i velmi zajímavým kapitolám zachycující situaci ve vězení. Jak kněží i věřící v nápravných zařízeních přežívali, vedli tajné mše, udělovali svátosti a jiné. Zachycuje také období amnestie v roce 1960, která už některé z vězněných nezastihla. Velmi zajímavou se jeví kapitola o „občanech druhé kategorie“, jež poukazuje na ty, kteří sice nebyli odsouzeni přímo, ale trpěli za své rodiny a přátele nejenom ze strany státního aparátu, ale i svého okolí.

Tato tři díla Václava Vaška jsou důležitým zdrojem informací k situaci církve po druhé světové válce na území Československa a přispěly ke vzniku této práce.

2.1.7. HEINZL, Jan: Perzekuce katolické církve na Frýdlantsku 1949 – 1955. Centralizační a internační klášter Hejnice, (diplomová práce na katedře historie FP TUL). Liberec 2006.

Obhájená práce Jana Heinzla na katedře dějepisu (dnes katedře historie) v Liberci předkládá pohled na postavení katolické církve v okrese Frýdlant od roku 1949 do roku 1955. Autor velmi dobře zpracoval téma Akce K, kdy klášter Hejnice sloužil jako centralizační a internační tábor pro řeholníky a později i řeholnice. Krátce nastínil i osud likvidace zdejší františkánské knihovny.

Práci přidává na kvalitě i uskutečnění čtyř rozhovorů s účastníky perzekuce v osobách tří řeholníků a jedné řeholnice.

2.2. *Kritika pramenů*

Zpracované téma církve na Liberecku v letech 1948 až 1956 si vyžádalo nahlédnutí do velkého množství archivního materiálu. Celkem jsem prošla šest

fondů ze čtyř archivů na území České republiky. Pro snadnější heuristickou práci historika byl materiál tříděn chronologický a tématicky do konkrétních spisů. Každý z archivních fondů bude krátce představen v následující kritice.³

2.2.1. Archiv bezpečnostních složek v Praha fond H-153

Fond H-153 pod sebou shromažďuje informace vztahující se ke Státnímu úřadu pro věci církevní a jeho působení v letech 1949 až 1956. Jeho prostudování bylo přínosem pro lepší pochopení fungování a personálního obsazení této instituce.

2.2.2. Státní okresní archiv v Liberci, fond ONV Liberec

Jedná se o fond zachycující materiály z Okresního národního výboru Liberec, který zanikl v roce 1960. Pro zpracované téma byl významný karton 282. Obsahoval zprávy o stavu školství a osvěty v letech 1952 a 1960.

Tento fond byl zdrojem pouze dílčích informací. Posloužil ke zpracování kapitoly věnované situaci školství na okresech.

2.2.3. Státní okresní archiv v Liberci, fond JNV Liberec

Fond Jednotného národního výboru v Liberci soustřeďuje některé situační zprávy církevního tajemníka Fanty mezi lety 1950 až 1954. Zprávy obsahují informace problematice církevních záležitostí na okrese. Zabývají se jednotlivými církvemi, řeholnicemi, situací na školách, mimořádnými událostmi, výstupy a přestupy mezi církvemi atd.

2.2.4. Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond ONV Jablonec nad Nisou

Fond Okresního národního výboru Jablonec nad Nisou obsahuje pro práci důležitý karton 46, jenž nabízí pohled na problematiku školství, přihlašování a odhlašování zdejších dětí v roce 1950 a 1951. Další archivní materiál je souhrn

³ Kompletní soupis všech použitých pramenů viz Seznam pramenů a literatury.

z různých odvětví, jsou to především situační zprávy od tajemníka Václava Berana a informace o řeholnicích v Tanvaldě.

2.2.5. Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond NF OV Jablonec nad Nisou

Jedná se o fond Národní fronty okresního výboru, který obsahuje karton 40 zabývající se Katolickou akcí na Jablonecku. Materiály se zabývají programem Katolické akce, oficiálními prohlášeními, seznamy jmen občanů a jejich postoje k této tématice, články z novin. Fond posloužil při sepisování kapitoly o Katolické Akci na Jablonecku.

2.2.6. Státní oblastní archiv v Litoměřicích, fond KNV Liberec

Z velmi obsáhlého fondu Krajského národního výboru Liberec 1949 - 1960 bylo prostudováno 19 kartonů týkající se církevních záležitostí v jednotlivých okresech. Největší prostor byl i zde vymezen římskokatolické církvi.

Kartony jsou řazeny chronologicky a současně s tím do složek, jež se zabývají konkrétními tématy jako vyučování náboženství, kláštery, situační zprávy, církevní tajemníci v jednotlivých okresech, nekatolické církve, sekty, proticírkevní opatření, majetkové záležitosti a jiné.

Materiály z tohoto fondu posloužily jako hlavní podklad pro vznik této práce. Mnoho dokumentů dále odkazovalo na fondy SÚC v NA Praha.

2.2.7. Národní archiv v Praze, fond Státního úřadu pro věci církevní

Fond Státního úřadu pro věci církevní obsahuje prameny týkající se církevní politiky nejenom na státní úrovni, ale i odkazem na regionální otázku. Fond v podobě kartonů 53, 55, 192, 193, 198, 200 a 201 poskytl cenné informace ke katolickému tisku, zprávám z okresů, farní síti a systematizaci duchovních, nové výměře platů pro učitele náboženství, statistice religiozity na okrese, České katolické Charitě a situaci s řeckokatolickou církví.

Na fond je v průběhu práce odkazováno a byl vedle fondu KNV Liberec jedním z nejobšáhlejších a nejzajímavějších pramenů.

Doplňkovým a současně zajímavým zdrojem informací se stala i metoda orální historie, kdy byly kladeny otázky jedné obyvatelce Tanvaldu (okres Jablonec nad Nisou). Měla mít zkušenosti a možnost komunikovat s řeholnicemi, jež zde byly v padesátých letech umístěny v závodním internátu národního podniku Seba. Bohužel výpověď nemá pro samotnou práci velkou vypovídací hodnotu a nepodařilo se mi získat ani žádné dobové materiály (fotografie, tisk).⁴ Přepis krátkého rozhovoru je zařazen do příloh.

Druhý rozhovor proběhl formou emailové korespondence, ale i tak ho hodnotím jako přínosný. Rozhovor poskytl Miroslav Hylner, muž, který už mnoho desítek let žije v Jablonci nad Nisou. Pochází z věřící rodiny a vyrůstal v období 50. let.

2.3. Tisk

Tisk nakloněný státu sloužil jako podpora jeho politiky, v tomto případě církevní. Na celostátní úrovni se to týkalo Věstníku katolického duchovenstva, který se nesl v nepřátelském duchu proti odpůrcům státní politiky, především v osobách biskupů. Snažil se na svojí stranu naklonit společnost přesvědčením, že státní aparát vychází církvi maximálně vstříc ať už v podobě Katolické akce nebo státních platů. Pro diplomovou práci bylo nahlédnuto do let 1949 až 1954.

Pro lepší vykreslení atmosféry v kraji Liberec přispěl i regionální tisk. Jednalo se o noviny Stráž severu a Cesta míru. Z prvních jmenovaných novin byly pročteny výtisky z let 1948 až 1952. Církevní problematice nezabírala oproti například hospodářské situaci velký prostor. V roce 1952 byly noviny, které vycházely s denní pravidelností zrušeny a jejich úlohu převzala Cesta míru.⁵ Ta začala vycházet jednou za týden, později dokonce jen jednou za 14 dní. Od roku 1953 zmínka o církevních aktivitách ještě ubylo a můžeme říct, že tisk kopíruje i zájem samotného státu.

⁴ Pamětníci mi byla doporučena ještě jedna žena, která bydlela nedaleko. Bohužel její zdravotní stav byl natolik závažný, že odmítala komunikovat úplně.

⁵ Více viz GROMAN, Martin: Liberecká Stráž severu a rok 1948, In: Fontes Nissae, IX., Liberec 2008, s. 49-71.

3. Liberecko

Diplomová práce se zabývá postavením zejména římskokatolické církve v libereckém regionu v letech 1948 až 1956. Pro tento účel bylo vybráno pět okresů, které spolu nejenom sousedí, ale mají na sebe historické, hospodářské i kulturní vazby. Jsou to Liberec, Jablonec nad Nisou, Jilemnice, Semily a Turnov.⁶ Právě na nich bude církevní problematika poúnorového Československa demonstrována. Pro přehlednost je v přílohách uvedena mapa s vyznačenými okresy.

Každý z okresů bude v této kapitole krátce představen, a to přibližně do poloviny 19. století. S ohledem na zeměpisnou polohu a historické události první poloviny 20. století, které tyto oblasti zasáhly, bude jejich další osud v tomto období líčen společně.

3.1. *Liberec*

Největším městem celého Liberecka (Libereckého kraje) je Liberec. Město s bohatou historií, o kterém jsou zmínky poprvé v roce 1352. V této době to ale byla teprve obec se jménem Richenburc.⁷ Obec povýšila na město za vlády Habsburků na českém trůně v roce 1577. Rudolf II. udělil právo užívat městský znak a konat dva výroční trhy ročně.⁸ Liberecko v této době patřilo rodu Redernů. Po bitvě na Bílé hoře koupil oblast společně s Frýdlantskem do vlastnictví Albrecht z Valdštejna. Po jeho smrti přešly na jednoho z jeho generálů Matyáše Gallase.⁹ Došlo ke značnému odchodu obyvatel následkem rekatolizace, která byla dále podpořena i založením litoměřické diecéze roku 1655. V držení rodiny Gallasů (od druhé poloviny 18. století díky Christianovi Philippovi, který byl bratrancem posledního hraběte Gallese, se jménem Clam-Gallasů) zůstal až do konfiskace v roce 1945. Právě 18. a 19. století bylo pro kraj neobyčejně příznivé, když zde došlo k velkému rozvinutí textilního průmyslu, jenž se stal zárukou

⁶ V příloze číslo 1 je uvedena mapa a v příloze číslo 3 jsou uvedeny názvy obcí spadající pod jednotlivé okresy v roce 1949.

⁷ CHOCHOLOUŠKOVÁ, Hana – LHOTOVÁ, Markéta: Liberec, Praha 2010, s. 7.

⁸ Tamtéž, s. 8.

⁹ Tamtéž, s. 10.

bohatství a prosperity.¹⁰ Dokladem toho může být i povýšení města na statutární v roce 1850.¹¹

3.2. Jablonec nad Nisou

První zmínka pochází z roku 1356. Název pochází z českého slova „jablono“.¹² Jablonec nad Nisou (v této době ještě vesnice) byl dvakrát vypálen za husitských válek. Příliv obyvatelstva, které se zde usazovalo, byl postupný.

Narušení přinesla třicetiletá válka, kdy byla ves vypálena. Ani to ale nezabránilo rozrůstání a rozkvětu Jablonce, kdy se ve velké míře rozvíjely sklářské hutě a obchod se skleněnými výrobky. Roku 1808 byl Jablonec nad Nisou povýšen na městys. Ve 20. letech 19. století nastala další vlna rozkvětu ve sklářském odvětví. Rok 1866 přinesl povýšení na město a po rakousko-pruské válce se poptávka především po jablonecké bižuterii značně navýšila. Znakem narůstající prestiže města může být i rok 1868, kdy se Jablonec stal sídlem okresního hejtmána.

3.3. Jilemnice

Rok 1350 k sobě váže první informace o obci Jilemnice, kdy byl připomenut kněz Bohuněk Předslavův.¹³ Podrobnější záznamy však existují až z konce 15. století. Po připadnutí Albrechtu z Valdštejna se Jilemnice dočkala roku 1634 vydrancování ze strany švédské armády. Po třicetileté válce nastalo období rekatolizace, na níž se podíleli členové rodu Harantů z Polžic a Bezdruzic. Proces rekatolizace probíhal nenásilnou formou a slavil úspěch. V roce vydání tolerančního patentu (už za vlády Harrachů) se k evangelické víře nikdo nepřihlásil.¹⁴ V této době oblast prosperovala díky obchodování s přízí, později se

¹⁰ Na území Jablonecka byla velmi významná i výroba a export skla a bižuterie.

¹¹ Stejnou výsadu měla v té době pouze Praha.

¹² KLEIN, D.: *Kulturdenkmäler in den historischen deutschen Siedlungsgebieten von Böhmen-mähren-Schlesien. Politisches Bezirk Gablonz an der Neiße / Kulturní památky v německy osídlených oblastech Čech, Moravy a Slezska. Politický okres Jablonec nad Nisou*, Mnichov 1999, B/D. I., s 61.

¹³ LUŠTINEC, Jan: *Jilemnice*, Praha 2007, s. 5.

¹⁴ Tamtéž, s. 14.

dále prohloubilo zaměření na textilní průmysl. Další rozmach města znamenala železniční trať na trase Jilemnice – Rokytnice nad Jizerou.¹⁵

U oblasti Jilemnice je podstatné poznamenat, že v náboženských otázkách nespádala pod litoměřickou diecézi jako ostatní okresy, ale pod diecézi Královehradeckou. Tomuto aspektu bude věnován v další kapitole prostor.

3.4. Semily

Nejstarší zmínka o Semilech pochází z roku 1352 a týkala se zdejšího kostela.¹⁶ Požár zemských desek v první polovině 16. století měl za následek, že informace o majitelích Semil nejsou obsáhlé. Vystřídalo se tu několik rodů, ale po porážce stavovského povstání se správou nad celým frýdlantským panstvím ujal Albrecht z Valdštejna. Po jeho smrti se vlastnictví dělilo mezi jeho generály.

Semily byly tržní osadou a udržovaly vztahy s okolními vesnicemi a městy. Ferdinand I. jim udělil právo konat tři výroční trhy, v 18. století k tomu přibyl čtvrtý.¹⁷ Obchodovalo se lněným plátnem a přízí. V 2. pol. 19. století měly Semily okresní hejtmanství a později okresní úřad.¹⁸

3.5. Turnov

Písemné záznamy o městě Turnov spadají do 12. století, kdy území patřilo rodu Markvarticů.¹⁹ V době husitských válek Turnov čelil útoku pod vedení Jana Žižky, jenž dobyl hrad Valdštejn, obsadil město a vypálil místní klášter.²⁰ Navzdory tomu se po bitvě u Lipan začaly do města znovu vracet katoličtí kněží. V druhé polovině 16. století byla perzekuována zdejší Jednota bratrská, a proto její členové odcházeli do Polska.²¹

I Turnov připadl Albrechtu z Valdštejna. Po jeho smrti byl několikrát zpustošen, nejvíce pak švédskou armádou. Při tomto útoku vypukl velký požár, který město na dlouhou dobu ochromil.

¹⁵ Tamtéž, s. 33.

¹⁶ JAKUBEC, Pavel – NAVRÁTIL, Ivo: *Semilsko*, Praha 2010, s. 5.

¹⁷ Tamtéž, s. 5.

¹⁸ [<http://www.semily.cz/cz/obcan/mesto-semily/z-historie-mesta/>] <25.6. 2011>

¹⁹ BABÍK, Michal – COGAN, Miroslav: *Turnovsko*, Praha 2007, s. 7.

²⁰ BABÍK, Michal – COGAN, Miroslav: *Turnovsko*, s. 8.

²¹ Tamtéž, s. 10.

Odvětví typické pro Turnovsko bylo kamenářství, v druhé polovině 19. století se mu dostalo podpory průmyslovou tovární výrobou.²² Brousilý se drahé kameny, granáty, opály, vyráběly se odznaky a přívěšky. Svě zastoupení měl i potravinářský průmysl.

3.6. **Liberecko v první polovině 20. století**

Liberecko se po vytvoření Československé republiky v roce 1918 stalo centrem německého obyvatelstva na území severních Čech. Problémy mezi tehdejší státem a německou menšinou, jež vládě vyčítala, že je utlačována, nebyly ničím výjimečným. V roce 1935 vyhrála volby Sudetoněmecká strana Konráda Henleina, jež ještě více rozjřila protičeské nálady německého obyvatelstva na území Československa. Dohoda uzavřená v září roku 1938 v Mnichově vedla k připojení pohraničních oblastí (včetně Liberecka) k Německu. Po zřízení Protektorátu Čechy a Morava a vypuknutí druhé světové války se nepřátelství vůči všemu německému ještě prohloubilo. Když se blížil konec války, bylo jasné, že se nová vláda bude muset vypořádat s mnoha problémy. Mezi ty nejzávažnější a v budoucnu nejvíce kritizované patřil plánovaný odsun německého obyvatelstva ze země.

Na území Liberecka vznikla střediska soustřeďující německé obyvatelstvo za účelem odsunu na tzv. Výstavišti v Liberci, ve Stráži nad Nisou, Frýdlantu a Novém městě pod Smrkem.²³ Informace o přesném počtu osob, které postihl tzv. divoký odsun od května do září 1945, nejsou přesné. Konkrétnější čísla existují až o tzv. řádném, organizovaném odsunu v roce 1946,²⁴ kdy mělo být z Liberecka odsunuto do sovětské okupační zóny 28 104 lidí a do americké okupační zóny 13 867.²⁵ Údaje o odsunu německého obyvatelstva jsou důležité hned z několika

²² Tamtéž, s. 14.

²³ BITTNEROVÁ, Magdalena: *Odsun Němců z Liberecka a situace Němců na Liberecku ve stínu odsunu*, Liberec 2004, s. 94.; více o oblastním sběrném středisku v Liberci: LOZOVIUKOVÁ, Kateřina – ŠTOPPEROVÁ, Lenka: *Oblastní sběrné středisko v Liberci a odsun Němců*, In: Fontes Nissae, X., Liberec 2009, s. 87-118.

²⁴ V celostátním měřítku bylo dohromady odsunuto 2 232 541 lidí. Z toho do americké okupační zóny 1 446 059 a do sovětské 786 482 obyvatel. STANĚK, Tomáš: *Německá menšina v českých zemích: 1948-1989*, Praha 1993, s. 230. O odsunu více viz též: *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, Praha 1991, KAPLAN, Karel: *Pravda o Československu 1945 – 1948*, Praha 1990, s. 130–158.

²⁵ LOZOVIUKOVÁ, Kateřina – ŠTOPPEROVÁ, Lenka: *Oblastní sběrné středisko v Liberci...*, s. 117 – 118.; srovnat s KARPAŠOVÁ, Mária: *Kronika - Odsun Němců z Liberecka*. In: *Krkonoše –*

důvodů. Odsunem se totiž změnila nejen národnostní skladba obyvatel, ale i jejich celkový charakter a v neposlední řadě jejich vztah k církvi. Pohraniční oblasti byly osídleny novými obyvateli, kteří neměli užší vazby k místu bydliště a jejím původním obyvatelům. S odchodem německých starousedlíků, kteří se na duchovním životě většinou podíleli, se výrazně zhoršilo postavení katolické církve v pohraničních regionech. Situace zhoršovala skutečnost, že zde v důsledku odsunu došlo i k akutnímu úbytku kněží. Ti, kteří se hlásili k německé národnosti, byli totiž až na výjimky odsunuti. Pro ilustraci může posloužit srovnání počtu duchovních v rámci celé litoměřické diecéze před válkou a po jejím skončení. Oproti roku 1938, kdy v litoměřické diecézi mělo žít 804 duchovních, zde při nástupu nového litoměřického biskupa v roce 1947 žilo pouhých 107 českých a 100 německých kněží.²⁶ Ke dni 21. prosince 1949 bylo v litoměřické diecézi 449 farností (neobsazeny tři).²⁷ Počet světských kněží byl 273.

Pro úplnost je třeba uvést i další církve, případně sekty, které ve zvoleném regionu působily. Vyjma římskokatolické a řeckokatolické to byly pravoslavná, československá, českobratrsko evangelická, dále metodisté, baptisté, židé a Jednota bratrská. Pro Jablonec nad Nisou je dále příznačná existence církve starokatolické.²⁸ Kromě církví sledovali okresní a krajští církevní tajemníci i sekty, mezi které patřily např. Adventisté sedmého dne, Spolek svatého Grálu a Svědci Jehovovi.

Oblast Liberecka byla ovlivněna poválečnými událostmi. Náboženská tradice, kterou zde udržoval velký počet německých obyvatel, se po jejich odsunu vytratila. Příchod litoměřického biskupa Štěpána Trochty v roce 1947 znamenal nový začátek, kterého se Trochta se ctí ujal.

Jizerské hory, IX., Vrchlabí 2005. Ta uvádí stejný počet občanů odsunutých do americké okupační zóny, ale liší se v počtu umístěných do sovětské okupační zóny, kdy uvádí číslo 28 124 nebo 28 131.

²⁶ KUČERA, Jiří (ed.): *Vyznavač a mučedník Štěpán Trochta*, Praha 2006, s. 15.; srovnat s počtem 450 kněží v roce 1948, které uvádí KAPLAN, Karel: *Stát a církve v Československu v letech 1948-1953*, Brno 1993, s. 227.

²⁷ NA Praha, fond SÚC, inv.č. 158, karton 192.

²⁸ Starokatolická církev

4. Litoměřická diecéze

V církevní správě spadaly okresy Liberec, Jablonec nad Nisou, Turnov a Semily územně do litoměřické diecéze.²⁹ Ta vznikla 3. července 1655, ale její počátky sahají až do roku 1057, kdy zde byla založena litoměřická kapitula sv. Štěpána.³⁰ Po dlouhou dobu si litoměřičtí proboštové stěžovali na nouzi probošství a kapituly. V polovině 16. století byla přijata nová statuta kapituly a její představitelé pomáhali při rekatolizaci Čech.³¹ Když byla císařem v roce 1655 potvrzena zřizovací bula, prohlásila probošství za zrušené a ustanovovala nové biskupství.³² Do jejího čela se postavil Maxmilián Rudolf svobodný pán Schleinitz.³³

Post biskupa byl až na několik výjimek v průběhu staletí plynule obsazován. Pro období diplomové práce je důležité působení Štěpána Trochty, kterému bude dále věnována větší prostor. Důležité je ale zmínit také osobu Antonína Aloise Webera, šestnáctého litoměřického biskupa. Jeho ordinariát spadá do období předcházející komunistickému uchopení moci. Působil ve své funkci v jednom z nejobtížnějších období novodobé československé historie a to mezi lety 1931 až 1947. Snažil se o civilní vystupování, podporoval výstavbu kostelů a zakládal Katolickou akci.³⁴ Přežil spolu se svou diecézí druhou světovou válku, ale po ní ho měl následovat stejný osud jako osoby německé národnosti. Když pro něj 17. června 1945 přišli členové revoluční gardy, aby ho deportovali do přípravného sběrného tábora, zakročil litoměřický národní výbor a převezení zabránil.³⁵ Navzdory tomu, mu bylo dekretem z Prahy zabráněno ve vykonávání biskupských pravomocí. Nesměl ani udržovat styky se státními úřady.³⁶

²⁹ Diecéze je definována jako církevní správní jednotka s episkopální strukturou, v čele obvykle stojí biskup. Více o historii litoměřické kapituly ve sborníku RAŠPLÍČKOVÁ, Zuzana: *Litoměřická kapitula - 950 let od založení*, Litoměřice 2007.

³⁰ Kapitula je sborem kanovníků.; MACEK, Jaroslav: *Biskupství litoměřické*, Kostelní Vydří 2005, s. 8.

³¹ Tamtéž.

³² Tamtéž, s. 11.

³³ Tamtéž, s. 18.

³⁴ Jednalo se o pravou Katolickou akci vyhlášenou papežem Piem XI. již v roce 1922. Nešlo tedy o „Katolickou akci“ komunistického režimu ustanovenou v červnu 1949, jež měla sloužit jako pojítko mezi státní mocí a církví složenou z vlasteneckých kněží a pokrokových věřících.

³⁵ MACEK: *Biskupství litoměřické...*, s. 124.

³⁶ Tamtéž.

Weber si byl vědom situace v Československu a v lednu 1947 Vatikán přijal jeho rezignaci. Bydlel nadále v biskupské rezidenci (i se souhlasem Štěpána Trochty), kde zůstal až do své smrti v roce 1948. Nad jeho hrobem nový biskup pronesl „*Nemohu nepřipomenout jeho smysl pro spravedlnost a jeho lásku ke všem duším diecéze. Slovo Boží má být udělováno všem v jejich rodném jazyku a v době přepjatého nacionalismu je dobré v zájmu pravdy připomenout, abychom alespoň nad hroby dobrých lidí nezapomínali, že nad zájmy třídními a národními má existovat ještě všeobecné křesťanství a bratrství, které spojuje všechny lidi a všechny národy v jednu rodinu Kristovu.*“³⁷

4.1. Postava Štěpána Trochty

Dne 28. září 1947 byl Štěpán Trochta jmenován papežem Piem XII. sedmnáctým sídelním biskupem litoměřické diecéze a v listopadu téhož roku vysvěcen v katedrále sv. Víta. Za své heslo si zvolil „Práce – oběť – láska“.³⁸

Sehrál roli nejenom při vykonávání svého biskupského poslání, ale i při jednání katolické církve a státního aparátu po roce 1948. Jeho působení kopíruje i osud samotné diecéze, proto bude jeho životu věnován větší prostor.³⁹

Štěpán Trochta se narodil 26. března 1905 do chudé rodiny na Valašsku. V dětství mu zemřel otec a odpovědnost za celou rodinu musela převzít matka a později i mladý Štěpán. Navzdory okolnostem Trochta v dospělosti na vesnici i na dětství rád vzpomínal. Vystudoval v italském Turíně v salesiánském noviciátu. Spolu s Ignácem Stuchlým přivedl tuto římskokatolickou řeholi ve dvacátých letech do Československa. Působil v Ostravě a v Praze. V roce 1942 byl zatčen Gestapem a postupně umístěn do policejní věznice Gestapa v Terezíně a dále do koncentračních táborů

³⁷ MACEK: *Biskupství litoměřické...*, s. 134.

³⁸ NOVOSAD, Jaroslav: *Štěpán Trochta. Svědek T*, Praha 2001, s. 71.

³⁹ Více o životě Štěpána Trochty viz KUČERA, Jiří (ed.): *Vyznavač a mučedník Štěpán Trochta*, Praha 2006.; MACEK, Jaroslav: *Biskupství litoměřické*, Kostelní Vydří 2005, s. 128 - 143 a NOVOSAD, Jaroslav: *Štěpán Trochta. Svědek T*, Praha 2001.

Mauthausen a Dachau. Na konci dubna 1945 po osvobození Dachau Američany se v květnu téhož roku mohl vrátit do Prahy.

V roce 1947 vystřídal na biskupské pozici Antonína Aloise Webera. Stal se biskupem v diecézi, která díky své pohraniční lokalitě utrpěla velkou ztrátu obyvatelstva. Začal s její postupnou obnovou, ale ani tomuto úkolu se nemohl věnovat dlouho.

Po nástupu komunistické strany k moci se stal hlavním vyjednavatelem za zájmy církve se státem, jenž byl zastoupen Alexejem Čepičkou. Jednání skončila neúspěšně a sám Trochta, který byl zpočátku vnímán vládou jako „pokrokový kněz“, upadl v nemilost. Původní plány dokonce počítaly s variantou, že by státnímu aparátu mohl pomoci proti ostatním biskupům. To se nestalo. Vládě začalo být jasné, že se biskup na jejich stranu nepřidá, zejména pak po neděli 19. června 1949, kdy osobně přečetl pastýřský list československých biskupů namířený proti státem organizované Katolické akci.⁴⁰ Tím začalo pro nejvyššího představitele litoměřické diecéze velmi zlé období.

Už od začátku roku 1949 probíhalo jeho souvislé sledování. V červnu byl do jeho rezidence nasazen státní zmocněnec Jaroslav Zeman, který omezoval veškeré aktivity biskupa a členů kapituly a o celkovém dění na biskupství podával pravidelné zprávy.⁴¹ Toto omezení se přiosťřilo v lednu následujícího roku, kdy StB začala s větší intenzitou kontrolovat všechnu korespondenci i pohyb biskupa. Léta 1950 až 1953 jsou obdobím internace.⁴² Není překvapením, že vláda v této době aplikovala stejný postup i u ostatních sídelních biskupů na území Čech.⁴³

V období internace, jež nakonec vyvrcholila zatčením, vazbou a odsouzením se událo několik podstatných věcí. František Vlček, Trochtův přítel a především generální vikář litoměřické diecéze, byl odvolán v září 1950 ze své funkce. Na jeho místo nastoupil snaživý a státu velmi nakloněný Eduard

⁴⁰ KUČERA, Jiří (ed.): Vyznavač..., s. 22.

⁴¹ HRACHOVÁ, Ivana: Internace biskupa Štěpána Trochty. In: České, slovenské a československé dějiny 20. století IV. Sborník z mezinárodní konference mladých vědeckých pracovníků. Hradec Králové 25. – 26.3. 2008.

⁴² více o samotné internaci: HRACHOVÁ, Ivana: Internace..., Hradec Králové 25. – 26.3. 2008.

⁴³ Tamtéž.

Oliva, do té doby administrátor na Smržovce (okres Jablonec nad Nisou). Oficiálně se do čela diecéze dostal v květnu 1952, když Trochta na svůj úřad rezignoval.⁴⁴ Od ledna 1953, hned po zatčení Štěpána Trochty a na doporučení SÚC povýšil na pozici kapitulního vikáře, ve které setrval až do roku 1968. Tím se stal prakticky na 15 let nejvyšším představitelem diecéze.

Trochta v březnu 1951 složil i svůj slib věrnosti republice, který byl vyžadován na všech církevních představitelích.⁴⁵ Zavazovali se v něm k poslušnosti vůči politice státu. Slib kromě Trochty složili královehradecký biskup Mořic Pícha, košický biskup Josef Čárský, trnavský biskup Ambróz Lazík, apoštolský administrátor z Českého Těšína František Onderek a Antonín Stehlík.⁴⁶ Můžeme se ptát, proč k tomu v případě biskupa Trochty došlo. Je otázkou, zda tak učinil v dobré víře, že prospěje vztahům mezi státem a církví, nebo v naději, že jeho internace dojde svého konce.

Období přísné internace složením slibu věrnosti republice opravdu skončilo, ale jiným způsobem, než si asi Trochta představoval. Na počátku roku 1953 byl zatčen a umístěn do vazby. O rok a půl později ho Nejvyšší soude v Praze spolu s jeho spolupracovníky odsoudil na 25 let žaláře za trestný čin velezrady a špionáže ve prospěch cizí mocnosti.⁴⁷ Vystřídal věznice v Litoměřicích, Leopoldově, Ruzyni, na Pankráci, ve Valdicích a opět v Leopoldově.⁴⁸

Štěpán Trochta se dočkal propuštění na amnestii z 9. května 1960. Do svého biskupského úřadu se mohl vrátit až v roce 1968, kdy proběhla jeho rehabilitace. O rok později v dubnu byl papežem ve Vatikánu jmenován kardinálem *in pectore*.⁴⁹ Po uvolnění v šedesátých letech, nastala vlna normalizace a s tím i opětovně zvýšený tlaku na Trochtu. Zvláště když se rok před jeho smrtí veřejnost dozvěděla o jeho jmenování kardinálem. Štěpán

⁴⁴ Tamtéž,

⁴⁵ Zákon č. 219/41949, § 19.; „Slibuji na svou čest a svědomí, že budu věren Československé republice a jejím lidově demokratickému zřízení a že nepodniknu nic, co by bylo proti jejím zájmům, bezpečnosti a celistvosti. Budu jako občan lidově demokratického státu plnit svědomité povinnosti, jež vyplývají z mého postavení, a vynasnažím se podle svých sil podporovat budovatelské úsilí směřující k blahu lidu.“

⁴⁶ Kučera: Vyznavač a..., s. 25.

⁴⁷ Tamtéž., s. 28. Více k samotnému procesu Trochta a spol. viz VAŠKO, Václav: *Dům na skále II...*, s. 321 – 326.,; VLČEK, Vojtěch: *Perzekuce ...*, s. 345 – 348.

⁴⁸ MACEK: Biskupství litoměřické, s. 139.

⁴⁹ Tzv. „v srdci“, jeho jméno nebylo při vyhledávání jmen nových arcibiskupů zmíněno.; KUČERA, Jiří (ed.): Vyznavač..., s. 42.

Trochta zemřel v dubnu 1974 jako sedmnáctý biskup litoměřické diecéze na následky mozkové mrtvice po několikahodinovém rozhovoru s krajským církevním tajemníkem Karlem Dlabalem. Účast na jeho pohřbu byla ze strany komunistických orgánů maximálně omezena. Post biskupa nebyl po Trochtově smrti obsazen až do roku 1989.

4.2. Královehradecká diecéze

Čtyři z výše jmenovaných okresů zpracovávaných pro diplomovou práci spadají do litoměřické diecéze. Výjimku tvoří Jilemnice. Ta patřila (a stále patří) po církevní stránce do správy královehradecké diecéze, ale v případě kontroly a dohledu státu od roku 1948 do roku 1956 se v očích státních pracovníků zařadila pod Krajský národní výbor v Liberci a tím i „vliv“ tehdejšího biskupa Štěpána Trochty. Svědčí o tom zprávy církevních tajemníků, kde byla Jilemnice vedena jako z jeden ze sledovaných okresů litoměřické diecéze. Z tohoto důvodu byly zpracované informace o dění v tomto vikariátu zasílány do rukou úředníků KNV Liberec.

Z jakého důvodu? Bezpochyby tomu nahrává poloha samotného vikariátu, kdy Jilemnice sousedí přímo s okresem Semily. Pokud úředníci postupovali pouze podle mapy a krajů, nikoliv diecézi, není se čemu divit. I v dnešní době Jilemnice náleží do Libereckého kraje. Mohlo být také důvodem, že na tom pod kterou diecézi patří, prostě nezáleželo? Přiklání se k oběma důvodům. Pokud si například údajně Alexej Čepička nebyl vědom faktu, že řeckokatolická církev uznává jako svého nejvyššího představitele na zemi papeže, není už tak překvapivé, že by někoho trápila otázka správného zařazení jednotlivých vikariátů. Ať tak nebo onak, o biskupovi Mořici Píchovi působícímu v letech 1931 až 1956 v této diecézi nebylo ve spojitosti s Jilemnici zmínky. Pokud se o něm psalo, byla to spíše otázka působení na celorepublikové úrovni než regionální. Přesto bude královehradecké diecézi a jejímu biskupovi věnován prostor.

Královehradecká diecéze dokládá své založení k 10. listopadu 1664 a navazuje na tradici litomyšlského biskupství z roku 1334.⁵⁰ Myšlenka se objevila už delší dobu předtím, v rámci snah o navázání na silnou katolickou minulost, která v českých zemích, zejména v 15. století díky husitskému hnutí, dostala vážné trhliny. Po nástupu protireformace v 17. století, se idea nové diecéze ve východních Čechách jevila velmi rozumně.

O samotné založení se velmi zasloužil arcibiskup kardinál Harrach, který spatřoval ve větším počtu diecézí možnost silnějšího působení církve.⁵¹ Prvním biskupem se stal Matouš Ferdinand Sobka z Bilenberka. Území hradeckého kraje se tím odtrhlo od pražského arcibiskupství a stalo se po církevní stránce samostatným celkem.⁵² Do roku 1931, kdy nastupuje Mořic Pícha, se na zde vystřídal dvacet jedna biskupů.

Mořic Pícha se narodil 1869 v Šebetově u Blanska na Moravě. V roce 1893 byl v Praze vysvěcen na kněze. Jeho působení se jevilo v budoucnosti velmi slibně. V roce 1921 obdržel papežské vyznamenání, jmenování apoštolským protonotářem (nejvyšší titul udělený za odvedenou práci na návrh diecézního biskupa).⁵³ Podílel se i na formování modu vivendi v rámci Československé republiky a Vatikánu.⁵⁴

V roce 1931 začal Mořic Pícha vykonávat svůj ordinariát v královehradecké diecézi. Dle informací se věnoval především charitativní a misijní činnosti.⁵⁵ Vydržel zde až do své smrti v roce 1956, ale období od února 1948 pro něj nebylo šťastné. V rámci snah o podřízení se komunistické moci, stát systematicky rozbíjel strukturu celé římskokatolické církve, což se odrazilo i na zdejší diecézi. V roce 1950 Pícha vysvětil bez státního souhlasu na pomocného biskupa Karla Otčenáška. Ten měl v případě uprázdnění místa biskupa, nebo nemožnosti Píchy vykonávat svůj úřad, nastoupit na jeho místo. K tomu až do roku 1989 nedošlo, protože Karel Otčenášek byl mezi těmi, které komunistický režim nejenom perzekvoval, ale i věznil.

⁵⁰ HRUBÝ, Vladimír: *Královehradecká diecéze*, Hradec Králové 1994, s. 5.

⁵¹ Tamtéž, s. 23.

⁵² Tamtéž., s. 30.

⁵³ ZEMAN, Pavel: *Hnutí katolických duchovních v Československu v letech 1950 - 1956 s ohledem na královehradeckou diecézi*, (bakalářská diplomová práce, PHIL MUNI), Brno 2009, s. 33.

⁵⁴ Modus vivendi se dá přeložit jako způsob soužití dvou stran. V tomto případě Československa a Vatikánu.

⁵⁵ HANUŠ, Jiří: *Malý slovník osobností českého katolicismu ve 20. století s antologií textů*, Brno 2005, s. 119.

Na biskupově přístupu se začal stále silněji podepisovat věk i okolnosti, kterým musel ze strany komunistické strany čelit. Snažil se přežít. V březnu 1951 stejně jako Štěpán Trochta podepsal slib republiky. Poté již jeho působení stálo spíše v pozadí. O pět let později, 16. listopadu 1956 zemřel. Po smrti dvaadvacátého královehradeckého biskupa se správy uchopili kapitulní vikáři a diecéze si musela na svého ordináře počkat třicet tři let.⁵⁶

⁵⁶ HRUBÝ, Vladimír: Královehradecká diecéze, Hradec Králové 1994, s. 72.

5. Vztahy církve a státu v letech 1945 až 1947

Pokud si tato diplomová práce klade za cíl věnovat se náboženské situaci po roce 1948 na území Československa v rámci zvoleného regionu, je nezbytně nutné nastínit i období, jenž „Vítěznému únoru“ předcházelo. V této kapitole bude prostor pro vymezení pozic od konce druhé světové války až po rok 1947. Bylo to období silícího vlivu komunistické strany i vzájemného oťukávání budoucích nepřátel.

Ke konci druhé světové války začalo být jasné, že komunistická strana si vybuduje ve znovu obnoveném Československu velmi silnou pozici. Ale i přes pozdější obsazení důležitých postů v budoucí vládě, v zemi stále fungovaly demokratické principy. Díky tomu se vztahy církve a státu jeví v této době jako korektní a církve mohla tento krátký čas využít k obnově materiálních i duchovních škod vzniklých za války.⁵⁷

Církve se po válce těšila velké oblibě a úctě u naprosté většiny obyvatel. Čím si to zasloužila? V době války prokázali její představitelé velkou statečnost a obrovský morální kredit. Část kněží trpěla v koncentračních táborech, nevyskytla se téměř žádná kolaborace a ti kněží, kteří zůstali na tehdejší českém území se snažili nabízet útěchu i pomoc těm, kteří ji potřebovali.

Proto i přes snížení počtu obyvatel po válce (odsun občanů německé národnosti a připojení Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu) se na 12,07 milionů, téměř 95% obyvatelstva oficiálně hlásilo k náboženskému vyznání.⁵⁸

Na druhé straně, pokud mluvíme o (oficiální) korektnosti vztahů mezi komunistickou stranou a církví, snaha zdiskreditovat ji v očích veřejnosti byla už v této době jasná. Snadněji se tento úkol jevil na Slovensku. Slovensko se po druhé světové válce ocitlo ve zvláštní pozici. Po několika letech samostatné Slovenské republiky s působením katolického kněze Josefa Tisa v jeho čele, bylo

⁵⁷ Může o tom svědčit i zvolení Josefa Berana v roce 1946 do pozice pražského arcibiskupa, v témže roce Karla Skoupého na post brněnského biskupa, nebo Štěpána Trochty v roce 1947 do funkce litoměřického biskupa.

⁵⁸ Zde je třeba upozornit na skutečnost, že bezpochyby část z tohoto úctyhodného čísla byla katolíky spíše „na papíře“ a svou víru neprojevovala aktivní formou.; KAPLAN, Karel: *Stát a církve v Československu 1948-1953*, Brno 1993, s. 5.

opětovně připojeno k obnovujícímu se Československu. Pokud po válce na českém území vyšla katolická církev jako jeden z vítězů, na Slovensku tomu bylo právě naopak.⁵⁹ Díky této skutečnosti, odlišným historickým zkušenostem i postavení církve v době války, se Slovensko jeví ještě více zranitelněji než české prostředí. Jakákoliv katolická aktivita si z úst komunistů často vysluhovala komentář „*Lud'áci opět zvedají hlavy!*“.⁶⁰

K podpoření této myšlenky měla sloužit i například Kolakovičova aféra. Jednalo se o kauzu z počátku roku 1946 na Slovensku. Bylo při něm odhaleno „protistátní spiknutí“, do jehož čela se měl postavit chorvatský jezuita P. Tomislav Kolakovič. Byl obviněn ze styků s Hlinkovou mládeží, organizování zpravodajských kurzů a organizování ilegální skupin tzv. „Rodin“, ve kterých pracoval proti socialistické ideologii.⁶¹ Kolakovič skutečně skupiny „Rodin“ zakládal, ale byly to kroužky Katolické akce,⁶² sloužící k vzdělávacím a náboženským účelům. Obvinění se vysvětlila a prokuratura neshledala důvod k zatčení. Sám Kolakovič měl zkušenosti s působením na Slovensku, v Čechách i s návštěvou SSSR. Navzdory prvotní víře v dobré úmysly Sovětského svazu, se představy záhy po návštěvě rozplynuly. Po zproštění se vydal na misijní cesty.⁶³

P. Tomislav Kolakovič měl štěstí, že stejnému obvinění nečelil o pár let později. Nepochybně by se jeho osud vyvíjel úplně jinak.

Více skutečností ovlivňovalo poválečné roky a jednou z nich byly i volby v roce 1946. Komunistická strana stejně jako ostatní politické strany byly součástí Národní fronty, která zastřešovala řízení státu po válce. V květnu 1946 proběhly řádné volby do Ústavodárného národního shromáždění. V českých zemích zvítězila Komunistická strana se 40%, na Slovensku dostala pouze 30% s tím, že se na prvním místě umístila Demokratická strana (dále DS).⁶⁴ Pro komunisty se výsledek voleb stal z počátku velkým zklamáním.

⁵⁹ Zvláště zde mělo vliv období za druhé světové války, kdy se Josef Tiso jako představitel Hlinkovy slovenské ľudové strany opíral mimo jiné o katolický klérus.

⁶⁰ Lud'áci – zástupci Hlinkovy slovenské ľudové strany. Komunisté chtěly poukázat na to, že Slovenská republika v době své existence v letech 1939 až 1945 čerpala podporu nejenom od nacistického Německa, ale údajně i Vatikánů.; VAŠKO, Václav: *Dům na skále 1. Církev zkoušená*, Praha 1994, s. 13.

⁶¹ VAŠKO, Václav: *Dům na skále 1...*, s. 14.

⁶² Pravé Katolické akce, která se byla součástí aktivit římskokatolické církve.

⁶³ VAŠKO, Václav: *Dům na skále 1...*, s. 16.

⁶⁴ CIGÁNEK, Radim: *Politický zápas o jednotnou státní školu 1945-1949*, Praha 2009, s. 57.

Vliv na většinu hlasů pro DS měla jistě i tzv. Dubnová dohoda z téhož roku.⁶⁵ Ta spočívala v dohodě mezi agrárnicko-evangelickými funkcionáři DS s představiteli politického katolicismu na Slovensku. Výsledek vedl v roce 1947 k ostré kampani ze strany komunistických představitelů právě vůči DS. Státní bezpečností bylo vykonstruováno „protistátní spiknutí na Slovensku“, do kterého byli zataženi i členové Demokratické strany za účelem oslabit pozici strany a diskreditaci představitelů katolicismu.⁶⁶

I přes výsledek voleb na Slovensku, faktickou moc i tak uchopila komunistická strana díky svým sto čtrnácti mandátům spolu s třiceti sedmi od českých sociálních demokratů, v jejichž čele stál Zdeněk Fierlinger.⁶⁷ Tím získala ve třistačlenném parlamentu většinu.⁶⁸

Kromě voleb, které ovlivnily celonárodní situaci, existovaly další sféry, kde se komunisté a církve střetli. Komunistická strana hlásala, že respektuje svobodu náboženského vyznání, ale protestovala proti působení církve v jakékoliv oblasti bez zásahu a koordinace vlády. Církve by v ideálním případě měla podporovat politiku nastavenou vládou, s vládními činiteli spolupracovat, ale nezpochybňovat jejich rozhodnutí. Obzvláště se podílet na budování lidové demokracie. I když tuto ideu nebrala za svou celá vláda, bylo jasné, že v oblastech školství a církevní půdy, nebude situace stejná jako před válkou.

Zástupci církve (v tomto případě biskupové) byli ochotná ke kompromisům, ale nechtěli se vzdát svých dřívějších práv a povinností. To se odrazilo především na poli školství, zemědělské půdy zabavenou v rámci dekretů prezidenta republiky, svěcení nedělí nebo vztahů mezi Československou republikou a Vatikánem. Tyto oblasti střetů budou dále podrobněji vysvětleny.

⁶⁵ Dohoda byla komunistickou stranou striktně odsouzena.; více VAŠKO, Václav: *Dům na skále I...*, s. 20-22.

⁶⁶ KAPLAN, Karel: *Stát...*, Brno 1993, s. 21.

⁶⁷ Zdeněk Fierlinger se narodil v roce 1891 do rodiny olomouckého středoškolského učitele. Byl členem československých legií, dokonce se účastnil bitvy u Zborova. Zavítal do Francie i USA, aby se po válce znovu vrátil do nově vzniklého Československa. Ve 20. letech vstoupil do československé sociálně demokratické strany. Byl v této době i blízkým přítelem Edvarda Beneše. Od roku 1937 pobýval jako velvyslanec SSSR. To se po válce silně projevilo. Už v exilu se stal předsedou československé vlády. V červenci 1946 ho na tomto postu vystřídal Klement Gottwald. Jeho významným počinem bylo po únoru 1948 sloučení sociální demokracie s KSČ. Po převzetí komunistické moci fungoval jako místopředseda vlády, později jako předseda Národního shromáždění. Je důležité zmínit i jeho působení na vedoucím postu Státního úřadu pro věci církevní v letech 1951 až 1953.

⁶⁸ VAŠKO, Václav: *Dům na skále I...*, s. 23.

Komunistická strana už v této době vnímala s nelibostí obnovené vztahy mezi Československem a Vatikánem. Vatikán považovala jako jedno z center imperialistické politiky západu a negativního vlivu na vztahy mezi Československou republikou a Sovětským svazem. Působení Svatého stolce nešlo v žádném případě popřít, ale byla to naprosto přirozená situace vyplývající z postavení papeže.

Před vypuknutím druhé světové války byl na území Československa uplatňován *Modus vivendi* z února 1928.⁶⁹ Po vytvoření Protektorátu Čechy a Morava a Slovenského štátu došlo na území českých zemí k přerušení diplomatických styků. V létě 1945 se vláda s Vatikánem dohodla na znovuoobnovení vztahu mezi oběma zeměmi.⁷⁰

Svěcení neděle jako dne Páně přineslo další z mnoha třecích ploch. Neděle jako den odpočinku, čas pro chození do kostela nebo věnování se rodině bylo součástí života (nejenom) věřících. I zde ale komunistická strana našla záminku k poukazování na snahy o podkopávání budování státu. Dne 28. října 1946 byl vyhlášen dvouletý hospodářský plán, díky kterému se mělo zvýšit pracovní nasazení národa.⁷¹ Důvody byly nasnadě. Po znárodnění těžkého průmyslu, bank, dolů a hutí potřebovalo hospodářství co nejrychleji oživit. Na situaci se kromě znárodnění podepsal i odsun více než dvou a půl milionu Němců z pohraničních oblastí.⁷² Tím ubylo velké množství (často kvalitních a dobře vyškolených) pracovníků. Cílem plánu bylo snížení počtu zasvěcených svátků a tím zvýšení počtu pracovních dnů. O nedělích měl existovat také systém tzv. národních směn.⁷³

⁶⁹ KAPLAN, Karel: *Stát a církev...*, s. 7.; V možném překladu „způsob soužití“. Dohoda mezi dvěma stranami, v tomto případě mezi Svatou stolicí a Československem z ledna 1928. Zabezpečovala podmínky spolupráce; oznámení jména biskupa či arcibiskupa vládě, nepodléhání zahraničním představeným provinciálních domů pro řády a řeholní kongregace na území Československa atd.; Text úmluvy: *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951. Edice dokumentů*, Praha – Brno 1994, s. 447-448.

⁷⁰ KAPLAN, Karel: *Stát a církev...*, s. 11.

⁷¹ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v českých zemích*, Praha 2002, s. 97.

⁷² Netrpělo tím jen hospodářství. Když se byl biskup 1947 Štěpán Trochta zvolen do funkce biskupa litoměřické diecéze, musel se vypořádat s velkým úbytkem nejenom kněží, ale i věřících právě v důsledku odsunu německého obyvatelstva.

⁷³ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev...*, s. 99.

Na jedné straně se měl navýšit počet pracovních dnů, na druhé zde bezpochyby hrálo roli i narušení dne, kdy většina lidí chodila do kostela. K celé věci se negativně vyjádřil i arcibiskup Beran (v den svého svěcení v roce 1946) a biskupové na konferenci konané v listopadu 1946 v Olomouci.

Ještě závažněji se jevila otázka školství. V rámci tzv. košického vládního programu chtěla církev uplatnit své právo na znovuotevření škol z dob okupace. To jim měl zaručit i bod XV: „*Obnoveny budou české a slovenské školy všech kategorií, okupanty a háchovským režimem uzavřené;...*“⁷⁴ Na to nepohlíželi komunističtí představitelé s potěšením, ale jejich pozice nebyla ještě natolik silná, aby tomu mohli zabránit přímo. Co se později ukázalo v otázce školství jako protiklad, byla další část z košického vládního programu v bodě XV: „*Bude provedena důsledná demokratizace, a to nejen umožnění co nejširším vrstvám přístupu do škol i k jiným pramenům vzdělání a kultury, ale i v ideovém směru: v zlidovění samého systému výchovy i povahy kultury, aby sloužila ne úzké vrstvě lidí, ale lidu a národu.*“⁷⁵ Otevírala se cesta ke změně poválečného školství v Československu. Velkou změnou byla již skutečnost, že školství na Slovensku (a tím i oblast vzdělávání do té doby zajištěné církví) bylo znárodněno hned po druhé světové válce.⁷⁶ V čele ministerstva školství a národní osvěty stál oddaný člen komunistické strany Zdeněk Nejedlý. Na jeho návrh byla vypracována první verze osnovy dekretu prezidenta republiky o postátnění školství z 4.8.1945.⁷⁷ Ten měl zajistit zestátnění všech škol, zřizovatelem měl být pouze stát. Stát by zajišťoval i financování škol a pedagogů. Jednalo by se o „jednotnou školu“. Na straně příznivců komunistické strany přivítali návrh velmi kladně. Bouřila se proti němu především katolická církev a rodiče dětí, které církevní školy navštěvovaly.

Návrhu bylo i ze strany vlády vytýkáno, že chybí vyčíslení nákladů a hlavně fakt, že by tak významný dokument měl projednat až parlament. Dále zaznívalo, že obnovení škol by se mělo týkat i škol církevních.⁷⁸ Návrh byl přepracován a předložen jako druhá verze osnovy dekretu prezidenta republiky o

⁷⁴ [http://www.svedomi.cz/dokdoby/1945_kosvlpr.htm]; bod XV <1.3.2011>

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ V tomto bodě hrálo roli již zmíněné postavení katolické církve za války.

⁷⁷ CIGÁNEK, Radim: *Politický zápas o jednotnou státní školu 1945-1949*, Praha 2009, s. 159.

⁷⁸ CIGÁNEK, Radim: *Politický zápas...*, Praha 2009, s. 30.

postátnění školství z 12. října 1945.⁷⁹ Nejedlý návrh krátce před projednáním ve vládě stáhl.

Už od září 1945 do roku 1947 se konala jednání biskupů, jenž se touto otázkou zabývali. V lednu 1946 se na vládu obrátili biskupové, aby byla otázka řešení školství znovu spravedlivě projednána.⁸⁰ V květnu 1946 proběhly volby a když Klement Gottwald sestavoval vládu, byl na post ministra školství a světové osvěty místo Nejedlého dosazen JUDr. Jaroslav Stránský. Ten se přikláněl dohodě mezi státem a církví. Na první pohled se zdálo, že i účast Klementa Gottwalda na svěcení Josefa Berana do pozice pražského arcibiskupa v neděli 8. prosince 1946 v katedrále sv. Víta by mohla přinést zlepšení vzájemných vztahů. Nestalo se tak.

Na jaře 1947 se dokončily změny na druhé verzi školského zákona. Petice pro i proti jednotné škole byly zasílány na ministerstvo školství i přímo k rukám ministra. V červenci 1947 se konala v Nitře biskupská konference, na níž se biskupové usnesli proti zavedení „státního školského monopolu“.⁸¹ Následně byly vydány a rozeslány pastýřské listy.⁸² Vláda na ně opět nereagovala.

Boj především katolické církve, která měla na neschválení zákona největší snahu, nepřinesl kýžené výsledky. Ostatní větší církve (např. Čeští evangelíci a Sloveňští evangelíci) měly postoj veskrze negativní, ale nijak zvláště se neprojevovaly. Výjimku tvořila Československá církev,⁸³ kdy se patriarcha dr. F. Kovář vyjádřil vůči školskému zákonu kladně s tím, že musí být zachováno vyučování náboženství.⁸⁴ I přes snahy ze strany církve, byl zákon schválen v dubnu 1948 ve své původní verzi Zdeňka Nejedlého.⁸⁵

Posledním polem, na němž je možné demonstrovat napjatý vztah mezi církví a státním aparátem, byla zemědělská půda. Komunistický ministr

⁷⁹ CIGÁNEK, Radim: *Politický zápas...*, Praha 2009, s. 162.

⁸⁰ KAPLAN, Karel: *Stát a církev...*, s.15.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Pastýřským listem se rozumí dopis vydaný většinou biskupem nebo arcibiskupem určený pro věřící. Je zvykem, aby byl čten v průběhu nebo mimo nedělní kázání v kostele. Od komunistického převratu v únoru 1948 jich římskokatolická akce vydala hned několik.

⁸³ Československá církev byla na území českých zemí ustavena v roce 1922. Po únoru 1948 sehrála poměrně důležitou úlohu. Při uskutečňování státní Katolické akce, měla posloužit jako základ při budování národní církve.

⁸⁴ CIGÁNEK, Radim: *Politický zápas o...*, Praha 2009, s. 110.

⁸⁵ KAPLAN, Karel: *Stát a církev...*, s. 16.

zemědělství Július Ďuriš chtěl uplatnit dekrety prezidenta č. 5, 12, 28 a 108⁸⁶ vztahující se ke konfiskaci zemědělského majetku Němců, Maďarů, kolaborantů a zrádců na půdu, jež patřila představitelům německých a maďarských řeholních řádů nebo církevních institucí.⁸⁷ To vyvolalo protesty z Vatikánu. Vatikán poukazoval na porušení Modu vivendi a reagoval dvěma nesouhlasnými nótami. Ostatní ministerstva zastávala názor, že dekrety nejde vztahovat na církevní majetek, protože náleží církvi a není majetkem národním.⁸⁸

Po dlouhém vyjednávání byl v červenci 1947 schválen zákon č. 142/1947 o revizi první pozemkové reformy z roku 1919. Už při projednávání zákona zaznívaly ze strany církve neúspěšně protesty, aby půda církve mohla být

Na podzim 1947 byl v připomínkovém řízení i návrh zákona na vyvlastnění a parcelace půdy nad 50 ha a půdy propachtované.⁸⁹ Církev se zákona děsila. Proti tomuto návrhu se stavěli i ministři za lidovou a Demokratickou stranu.⁹⁰ Klement Gottwald se sešel s představiteli Československé strany lidové Janem Šrámkem a Františkem Hálou. Na tomto setkání ospravedlňoval nevyjmutí církevní půdy ze zákona. Na událost opět reagoval Svatý stolec a prostřednictvím pražského internunciase byla v listopadu 1947 předána další nóta.⁹¹ Ta již neměla ale žádný vliv. Vláda se nótou sice zabývala v lednu 1948, ale oficiálně na ní neodpověděla.

Zákon byl ve své původní podobě schválen v březnu 1948. Díky tomu, že se tak dělo již po únorovém převratu, nestálo schválení nic v cestě.

Vztah církve a státu v letech 1945 až 1947 nebyl vždy ideální. Církev se po válečných letech snažila vzpamatovat ze svých ztrát a obnovit svou činnost v co nejkratší a nejefektivnější míře. Komunistická strana si silnou pozici církve,

⁸⁶ Z.č. 5/1945 Sb. Dekret prezidenta o neplatnosti některých majetkově - právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů; z.č. 12/1945 Sb. Dekret prezidenta o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa; z.č. 28/1945 Sb. Dekret prezidenta o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci; z.č. 108/1945 Sb. Dekret prezidenta o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy; [<http://www.psp.cz/docs/laws/dek/>] <1.4.2011>

⁸⁷ KAPLAN, Karel: *Stát a církev...*, s. 16.

⁸⁸ Proti byli například Jan Masaryk nebo Adolf Procházka, ministr ve vládě za lidovou stranu.

⁸⁹ KAPLAN, Karel: *Stát a církev...*, s. 17.

⁹⁰ Tamtéž, s. 18.

⁹¹ Na nótu Vatikánu z konce roku 1947 bylo odpovězeno až 16. března s datem vztahujícím se k 20. lednu 1948.; KAPLAN, Karel: *Stát a církev...*, s. 18.

především pak římskokatolické velmi dobře uvědomovala a období 1945 až 1947 se stalo nejenom časem pro upevňování pozic a přípravy na únorové události, ale i prostorem pro získávání informací o pozdějším protivníkovi. Nelze jí upřít, že tento čas využila bezezbytku. Když následně v únoru 1948 převzala moc, měla cestu k prosazení svých představ o budoucnosti státu volnou. Církev se dostala do nezáviděníhodného postavení a režim proti ní zahájil už otevřené tažení.

6. Vztah církve a státu v letech 1948 až 1956

Po převzetí moci v únoru 1948 začalo být jasné, že vztah církve a státu se dostal do nové roviny. Bylo třeba zaujmout k celé situaci stanovisko. Církev, která se v prvních poválečných letech těšila značné podpoře ze strany společnosti, se ze stejného důvodu v očích komunistické strany stala možným (a silným) nepřítelem do budoucna. Stát si byl dobře vědom, že svou vnitřní organizací, pevně danou hierarchií a spojením s Vatikánem⁹² může být jednou z mála věcí, jež by mohly novému režimu zkomplikovat jeho budoucnost. Vše podpořeno skutečností, že i po Únoru byla většina členů strany nejenom komunisty, ale i věřícími.⁹³ V roce 1948 byly na území Československa dvě arcidiecéze (Praha, Olomouc), osm katolických diecézí⁹⁴ a dvě apoštolské administratury.⁹⁵

Nebylo možné, aby po válce ještě více posilněnou církev, začaly bez udání důvodů ničit. Sami komunisté si nemohli být jistí, jak se bude situace v Československu vyvíjet, proto museli postupovat opatrně. Ačkoliv se hned po Únoru nepřešlo k okamžitě perzekuci, začala komunistická strana využívat typické nástroje všech totalitních režimů, aby upevnila svou moc. Mezi ně patřila bez pochyby cenzura (nejen) církevního tisku. Všechny tiskoviny, magazíny i periodika musela projít schválením ze strany státu. Bylo nepřijatelné, aby vycházely články v rozporu s oficiálním směrem, ideologií nebo názory vládnoucího režimu.⁹⁶

Ať už ale zákulisí strany a celého únorového převratu působilo jakékoliv, v očích veřejnosti musel státní aparát budit dojem legitimacy. K tomu jí mělo dopomoci i vyjádření strany církve vůči únorovému převratu. Sama katolická církev se ale v čele s pražským arcibiskupem Beranem nechtěla oficiálně k

⁹² Nepřátelská politika vůči Vatikánu se vyostřovala tak, jak se prohlubovalo nepřátelství mezi dvěma největšími státy zapojenými do Studené války, Spojenými státy a Sovětským svazem.

⁹³ Ještě v roce 1950, dva roky po únoru 1948, se ke katolické církvi stále hlásilo na 8 948 000 obyvatel. K evangelické církvi 1 026 000, k československé 900 000 a k pravoslavi 57 000.; KAPLAN, Karel: *Stát a církev...*, s. 225.

⁹⁴ KAPLAN, Karel: *Stát a církev...*, s. 227.; Litoměřice, Hradec Králové, Brno, České Budějovice, Banská Bystrica, Nitra, Spiš, Rožnova.

⁹⁵ Český Těšín a Košice; území spadající pod apoštolskou administraturu, které spravuje apoštolský administrátor. Ten působí v čele administratury v případě smrti, nebo abdikace biskupa. Apoštolská administratura může být také zřízena jako předstupeň diecéze, kdy jí ještě papež neustanovil.

⁹⁶ Více o této problematice v kapitole „Prezentace církve v tisku“.

politické situaci v zemi vyjadřovat.⁹⁷ Na počátku března 1948 se biskupové sešli v Brně, aby jednali o nastalé situaci. Z tohoto setkání vzešel dopis adresovaný ministru spravedlnosti Alexejovi Čepičkovi,⁹⁸ který obsahoval větu; „*Jako katoličtí biskupové a ordináři budeme plnit i dále svědomitě a věrně všechny povinnosti k Bohu, Církvi, národu a státu a jsme přesvědčeni, že s námi tuto věrnost bude zachovávat i naše kněžstvo a veškeren katolický lid.*“⁹⁹ Nebylo v něm stopy o výslovné podpoře komunismu. Slovenští biskupové reagovali ještě s větší negací, ale slovenské Katolické noviny (o nichž rozhodovali příznivci komunistické strany) otiskly pravý opak.¹⁰⁰

Začalo být jasné, že obě strany budou muset k celé situaci zajmout stanovisko. Komunistická strana držela v ruce všechny trumfy a byla si toho velmi dobře vědoma. Mohla si dovolit být, zvláště s ohledem na veřejnost, z počátku velkorysá a navrhla společná jednání. Nemalou roli v tom hrály i volby, jež připadly na 30. května 1948. Jako součást předvolební propagandy byla i proklamace svobody vyznání a náboženských obřadů.

Pro jednání s církví rozhodla o zřízení církevních komisí při svých krajských výborech a ústředích. Měly v ní být zástupci Národní fronty (dále jen NF) a církve. Členy z počátku vybírala NF a měla vybírat „pokrokové kněze“, kteří byli nakloněni novému režimu. Arcibiskup Beran s tímto uspořádáním nesouhlasil.¹⁰¹

⁹⁷ V této době se také začaly ozývat hlasy o neutěšené náboženské situaci panující v SSSR.

⁹⁸ JUDr. Alexej Čepička byl český komunistický politik. Narodil se 1910 v Kroměříži. Od roku 1929 člen KSČ. Vystudoval právo na UK Praha. V letech 1942-1945 byl vězněn v koncentračním táboře, kde se setkal i s budoucím litoměřickým biskupem Štěpánem Trochou. Jeho kariéra slibně začala po druhé světové válce sňatkem s dcerou budoucího prezidenta Klementa Gottwalda Martou. Zastával význačné funkce na postu ministra vnitřního obchodu, ministra spravedlnosti, ministra národní obrany a člen předsednictva a politického sekretariátu Ústředního výboru KSČ. Kromě těchto funkcí působil v letech 1949 – 1950 jako předseda Státního úřadu pro věci církevní. Tím měl prakticky neomezenou moc nad církevním životem v Československu. Jeho politické působení se utlumilo po roce 1953, po smrti Klementa Gottwalda. V šedesátých letech byl vyloučen z KSČ za zločiny spáchané v 50. letech. Alexej Čepička zemřel ve věku 80 let v roce 1990 v Dobříši. Více viz LUKÁŠ, Antonín - PERNES, Jiří – POSPÍŠIL, Jaroslav: Alexej Čepička. Šedá eminence rudého režimu, Praha 2008.

⁹⁹ Dopis Alexejovi Čepičkovi z březnové konference biskupu 1948 v Brně; KAPLAN, Karel: *Stát a církev...*, s. 25.

¹⁰⁰ Údajně se zavazovali k loajalitě vůči státu.; Tamtéž.

¹⁰¹ Na jeho postoj měly samozřejmě vliv i výbory NF provádějící zásahy proti církevnímu tisku a katolickým spolkům.

K počátkům jednání došlo 10. května 1948 a církevní delegaci vedl litoměřických biskup Štěpán Trochta,¹⁰² který byl dlouhou dobu považován za příznivce dohody mezi církví a státem. Nutno podotknout, že k jednání přistupovaly obě strany s dosti rozdílnými očekáváními. Církev si představovala takovou dohodu, jež by jí umožnila v rámci státu i za cenu ústupků svobodně existovat. Na druhé straně Alexej Čepička, zástupce státu k celé záležitosti přistupoval rozdílně. V jeho představách se měla církev zcela podvolit a časem i přeměnit na národní církev, která by podporovala politiku státu a umožňovala prosazování státních zájmů. Schůze nic převratného nepřinesla. Byly pouze přeloženy oslavy Božího těla z 30. května, kdy se měly konat volby, na 27. května a schváleno nezasahování do církevních škol ze strany NF.¹⁰³

Čepička stále trval na kladném vyjádření biskupů k volbám a na bezproblémové kandidatuře českobudějovického kněze Josefa Plojgara.¹⁰⁴ Protože církev zakazovala kandidaturu kněží byl potrestán suspendováním.¹⁰⁵ Strana na to reagovala velmi pobouřeně. Politické aktivity Josefa Plojgara se do budoucna staly významnou překážkou k uzavření jakékoliv dohody mezi státem a církví. První měsíce jednání nepřinesly kýžený výsledek a začalo být jasné, že ani budoucnost nepřinese zlepšení. Stát využíval všech možností, aby si církev získal na svou stranu. Jako projev souhlasu katolické církve s režimem byla na veřejnosti překládána volba prezidenta 14. června 1948, kdy Beran sloužil mši svatou, které se Klement Gottwald a členové vlády účastnili.¹⁰⁶

Ani následující období nedávalo naději na uzavření dohody. Znovu se otevřel případ Plojhar a jeho suspendování. Chystalo se zestátnění dalších církevních škol a ještě více se omezoval náboženský tisk a činnost spolků.¹⁰⁷ Jednání se dostala do slepé uličky. Postup, podle kterého měla státní moc jednat, aby nastolila požadované vztahy s církví, byly formulovány v návrhu církevního oddělení Ústředního akčního výboru Národní fronty (dále jen ÚAV NF), jenž byl

¹⁰² V tomto případě zastupoval i zájmy řeckokatolické církve a mluvil slovy prešovského biskupa, Petera Pavola Gojdiče,

¹⁰³ KAPLAN, Karel: *Stát a církev...* s. 33.

¹⁰⁴ Josef Plojhar 1902 v Českých Budějovicích. Byl členem Československé strany lidové. Jeho jméno se stalo jedním ze symbolů kolaborace církevního představitele s komunistickým režimem. Otevřeně komunistickou stranu podporoval a plnil funkci ministra zdravotnictví v letech 1948 až 1968. Když mu bylo arcibiskupem Beranem zakázáno kandidovat ve volbách 1948, neuposlechl a byl suspendován.

¹⁰⁵ V tomto případě suspendování znamenalo zákaz vykonávání jeho duchovní činnosti.

¹⁰⁶ KAPLAN, Karel: *Stát a církev...*, s. 39.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 46.

schválen 30. srpna 1948.¹⁰⁸ Z dokumentu je zřejmé, že stát usiloval o prohloubení problémů mezi nižším klérem a hierarchií, snažil se prosadit státní plat kněží, čímž by se zvětšila závislost na státu a plánoval podřízení církve státu do té míry, kdy by plně podporovala politiku strany.¹⁰⁹ Další bod se týkal začlenění řeckokatolická církve do pravoslaví.¹¹⁰

Biskupové si byli vědomi kritické situace a v listopadu 1948 pražský arcibiskup Josef Beran, košický biskup Josef Čárský a litoměřický biskup Štěpán Trochta vycestovali do Říma, aby předložili zprávu o situaci v Československu. Na doporučení Svatého stolce se biskupové po návratu měli snažit o smírnou dohodu s vládou, protože světová situace se také nebude řešit válkou.¹¹¹ Kromě této rady si ale Trochta také přivezl tzv. „mexické fakulty“.¹¹² Byly to různé úlevy, které v případě nouze (nemožnost kontaktu, nepříznivá politická situace atd.), zajišťovaly převedení odpovědnosti z papeže na biskupy, nebo dokonce na kněze. Mohla se tím například zřídit tajná hierarchie, bylo možno sloužit mši svatou na netradičních místech (rodiny, vězeňské cely), nebo vysvětit tajně biskupy. Tak se stal v roce 1949 například biskupem František Tomášek či Štefan Barnáš.¹¹³

V březnu 1949 proběhla biskupská konference ve Starém Smokovci na Slovensku. Biskupové měli jednat o dalším průběhu jednání s vládou. Průběh narušilo odhalení odposlouchávacího zařízení. Konference byla okamžitě ukončena a zvláště pro arcibiskupa Berana, jenž se už delší dobu stavěl pesimisticky k dohodě se státem, to byla další známka podlosti ze strany vlády. Komunistická strana označila incident za špionáž ze strany Západu a Vatikánu, se kterým ona nemá nic společného.¹¹⁴ Po tomto incidentu byla jednání zcela přerušena.

¹⁰⁸ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev...*, s. 16.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 17.

¹¹⁰ Více o celé akci viz kapitola „Řeckokatolická církev“.

¹¹¹ VAŠKO, Václav: *Dům na skále I...*, s. 93.

¹¹² Tamtéž, s. 93-95.

¹¹³ Vysvěcení Tomáška pro olomouckou arcidiecézi provedl arcibiskup Josef Matocha, Barnáše vysvětil pro spíšské biskupství biskup Ján Vojtaššák.

¹¹⁴ Více viz *Zrada Vatikánu a biskupů. Ústřední akční výbor národní fronty*, Praha 1949.

Jasně definovaný postup proti církvi se citelně projevil po 25. dubnu 1949, kdy byla zřízena nová církevní komise ÚV KSČ.¹¹⁵ Měla šest členů a proto se pro ni vžil název „církevní šestce“. Předsedal jí ministr spravedlnosti Alexej Čepička, ministr zahraničí a Vladimír Clementis, náměstek předsedy vlády Zdeněk Fierlinger, pracovník aparátu ÚV KSČ Jiří Hendrych, ministr informací Václav Kopecký a náměstek předsedy vlády Viliam Široký. Připojoval se i Zdeněk Nejedlý jako ministr školství věd a umění. Komise se pravidelně scházela do dubna 1950. Několik členů z ní postupně odešlo (Čepička, Clementis, Nejedlý). Komise zanikla ke konci roku 1951.¹¹⁶ Její pravomoci a povinnosti převzal Státní úřad pro věci církevní založený v říjnu 1949.

6.1. Katolická akce

Když začalo být jasné, že jednání zástupců státu a církve nepřinese kýžený výsledek, začal státní aparát měnit taktiku. V době, kdy se biskupové stáhli do pozadí, aby očekávali další vývoj událostí, stát začal aktivně podnikat další kroky za podmaněním církve. Jedním z prostředků, jenž mu měl k dosažení cíle pomoci, byla i státní Katolická akce. Ta měla v představitivých státu diferencovat kněží na ty, jenž akci podpoří a na ty kteří ne, vnést rozepře mezi biskupy a duchovní a v neposlední řadě omezit vliv samotných biskupů.

Proč Katolická akce? Protože původní Katolické akce měla dlouholetou tradici jako církevní hnutí, do něhož se zapojovali laici šířící myšlenky katolického náboženství mezi lidmi.

Katolickou akcí bylo označováno „hnutí pokrokových katolíků“ založené 10. června 1949.¹¹⁷ Mělo sdružovat členy, kteří by se později stali mluvčími církve v rozhovorech s vládou. Tím by se vyřadili z těchto pozic biskupové a stát by měl lehčí pozici k tomu, aby církev ovládl. Stát k tomu využíval i samotný název „Katolická akce“, která měla dlouholetou tradici jako církevní hnutí, do něhož se zapojovali laici šířící myšlenky katolického náboženství mezi lidmi. To vše se dělo výhradně pod vedením členů církve. Skutečnost, že stát využil

¹¹⁵ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev...*, s. 20.; porovnat s *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951. Edice dokumentů*, s. 13.

¹¹⁶ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev...*, s. 20.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 23.

pojmenování KA způsobilo, že hnutí v první fázi slavilo značný úspěch. Mnoho laiků i kněžích se v dobré vůli (ale i pod nátlakem) pod prohlášení katolickou akcí podepsalo.¹¹⁸ Když se biskupové o této akci dozvěděli, krátce na to (15. června 1949) vydali pastýřský list „*Hlas biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky*“.¹¹⁹ Ten označil akci za rozvratnou a nepřijatelnou pro jakéhokoliv katolíka. Upozorňoval na chování státu vůči věřícím, církevním školám a útlaku, kterému musí církev čelit. Měl se číst v neděli 19. června na svátek Božího těla. Reakce komunistického aparátu na sebe nenechala dlouho čekat. Čtení listu bylo pod hrozbou trestu zakázáno. List se proto musel šířit tajně. Četla ho asi třetina kněží. Ve většině případů to vedlo k vyslýchání, pokutám, ale i zatýkání a došlo i k procesům a odsouzení.

Tuto akci biskupů podpořil i Svatý Stolec vydáním exkomunikačních dekretů pro ty, kteří „dobrovolně a vědomě“ podepsali. Stalo se tak 20. června téhož roku.¹²⁰ Následovalo velké množství odvolaných podpisů.¹²¹ Dokonce i ze strany „pokrokových kněží“, mezi které patřil již zmíněný Josef Plojhar nebo Josef Buchta.¹²²

Druhou reakcí ze strany Vatikánu byl dekret z 1. července 1949. Ten označil komunismus za materialistický a protikřesťanský. Ti, kdo by ho měli hájit a propagovat, se dle dekretu stali odpadlíky církve a budou i exkomunikováni.¹²³ Je zajímavé, že tento dekret nebyl do dnešních dnů zrušen.

V reakci na vyhlášení KA 10. června, začaly po celé zemi vznikat krajské a následně i okresní výbory KA. Tyto výbory pod sebe měly shromažďovat co

¹¹⁸ *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951. Edice dokumentů*, s. 155-158.

¹¹⁹ Potrestán byl kromě jiných i do té doby vládou kladně vnímaný litoměřický biskup Štěpán Trochta. Ten list sám přečetl a velmi ostře se proti Katolické akci sám ohradil. Pražskému arcibiskupovi Josefu Beranovi nebylo v Chrámu sv. Víta umožněno pastýřský list dočíst. Jeho potrestání proběhlo formou následné mnohaleté internace v letech 1949 až 1963.

¹²⁰ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev...*, s. 24.; porovnat s VAŠKO, Václav: *Dům na skále I...*, s. 155-159.

¹²¹ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev...*, s. 24.; všichni kněží litoměřické diecéze.

¹²² Josef Buchta se narodil 1912 na Hlučínsku. Roku 1938 byl vysvěcen na kněze. Po únoru 1948 projevoval velké sympatie vůči novému režimu. Od června 1949 byl členem krajského výboru Katolické akce. V roce 1950 byl jmenován generálním vikářem českobudějovické diecéze, kterou řídil místo internovaného biskupa Josefa Hloucha. Další byl jmenován kapitulním vikářem. O pár měsíců později začal být vyšetřován kvůli možnosti rozkrádání majetku. Byly objeveny nesrovnalosti a Buchta dostal lhůtu, aby rozdíl vyrovnal. Místo toho se pokusil utéct přes hranice. Byl chycen a odsouzen v roce 1954. Odpykal si dva roky ve vězení, poté byl puštěn a vrátil se do farní služby.

¹²³ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev...*, s. 25.

největší počet příznivců, kteří by byli ochotni akci otevřeně podporovat, v ideálním případě i přivádět nové členy.

Katolická akce kýžený účinek nepřinesla. Nerozdělila kněží, ani duchovní a biskupy. Právě naopak. Po vypuknutí KA se nejvyšší ordináři pevně semkli, aby státnímu aparátu čelili společně. Hrozba exkomunikace a odpor ze strany vysokých představitelů církve zapůsobily a většina kněží, kteří prohlášení KA podepsali, svůj podpis odvolala. Původní význam se vytratil a Katolická akce v roce 1951 zanikla.

6.2. **Církevní zákony**

V době, kdy probíhala katolická akce, bylo zavedeno další opatření, jímž měla být omezena činnost biskupů. V biskupských konzistořích byly už od června 1949 zřízeny funkce státních zmocněnců, kteří kontrolovali pracovní agendu biskupa, případně později kapitulního vikáře.¹²⁴ Rozhodovali o věcech náležící do té doby biskupovi jako byly svátosti, náboženský kult nebo výkon bohoslužeb.¹²⁵

Dne 14. října 1949 schválilo Národní shromáždění soubor zákonů, které církve v dalším působení naprosto ochromily. Jednalo se o zákon č. 217/1949 Sb. o zřízení Státního úřadu pro věci církevní a zákon č. 218/1949 o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. O čtyři dny později schválilo vládní nařízení č.219/1949-223/1949 upravující vztah státu k církví katolické, československé, církvím evangelickým, církvi pravoslavné a k náboženským společnostem.¹²⁶

Státní úřad pro věci církevní (dále jen SÚC) se stal institucí dohlížející nad otázkami církve vůči státu. Na Slovensku byl zřízen Slovenský úřad pro věci církevní řízený pověřencem, kterého určila vláda. Od října 1949 až do dubna 1950 to byl Gustav Husák¹²⁷ potom Ladislav Holdoš.¹²⁸ Oficiálně měl úřad dbát na to,

¹²⁴ Dle § 60 zákona č. 50/1874 říšského zákoníku.

¹²⁵ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev...*, s. 29.

¹²⁶ *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951. Edice dokumentů*, s. 450-478

¹²⁷ Gustav Husák se narodil v lednu 1913 v Dúbravce. Byl to významný komunistický politik, v letech 1975 až 1989 prezidentem Československé republiky. Navzdory jeho kladnému vztahu ke komunistickému zřízení (o čemž svědčí i jeho působení v čele Slovenského úřadu pro věci církevní) byl v roce 1950 zatčen v dubnu 1954 pak ve vykonstruovaném procesu s tzv. buržoazními nacionalisty odsouzen k doživotí. Tomuto trestu pak v rámci amnestie v roce 1960 unikl. Následně byl i rehabilitován a znovu se zapojil do politického života. Jeho kariéra

„...aby se církevní a náboženský život vyvíjel v souladu s ústavou a zásadami lidově demokratického zřízení, a zajistiti tak pro každého ústavou zaručené právo svobody vyznání, založené na zásadách náboženské snášenlivosti a rovnoprávnosti všech vyznání.“¹²⁹

Do čela úřadu se dosazoval až do roku 1953 ministr vlády. Alexej Čepička tuto funkci vykonával od října 1949 až do 25. dubna 1950, kdy byl jmenován ministrem obrany. Do 14. září 1953 stál v čele SÚC náměstek předsedy vlády Zdeněk Fierlinger a od tohoto dne do jeho zrušení 16. června 1956 Jaroslav Havelka.¹³⁰ V té době ale už vliv SÚC upadal.

Vládní zřízení ze dne 25. října 1949 upravovalo působnost a organizaci SÚC.¹³¹ Za působení po republice ve věcech církevních byly odpovědni příslušníci krajských a okresních národních výborů, kteří byli podřízeni přímo SÚC. V čele krajských a okresních národních výborů stáli tzv. církevní tajemníci.¹³² Církevní tajemníci podávali z okresních národních výborů zprávy tajemníkům na kraji. Dohlíželi na průběh náboženského života v okrese. Na tyto posty byli dosazeni pouze důvěryhodní a režimu naklonění lidé.

Církevní tajemníci sledovali nálady vůči různým událostem v Československu (reakce kněžích na procesy, volby, Čihošťský zázrak) i ve světě (válka v Koreji, narozeniny vůdce Sovětského svazu), zajišťovali dodržování církevních nařízení, podávali podrobné zprávy (převážně jednou za 14 dní) o uplynulých událostech. V pravidelných situačních zprávách zaznamenávali počty lidí na mších a jiných liturgických obřadech. Velmi se zajímali o počty dětí navštěvující hodiny náboženství a vedli statistiky, kdy se kolik žáků z předmětu odhlásilo.

Úřad byl zrušen ke dni 16. června 1956.¹³³ Jeho pravomoci přešly na nově zřízené ministerstvo školství a kultury. Církevní otázkou se konkrétně zabýval Sekretariát pro věci církevní. Stejná situace potkala Slovenský úřad pro věci církevní.

vyvrcholila zvolením na post prezidenta Československé republiky. Zemřel v roce 1991 v Bratislavě.

¹²⁸ FIALA, Petr – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev...*, s. 29.

¹²⁹ *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951. Edice dokumentů*, s. 450.

¹³⁰ V této době už nebyl ministr sociální péče.

¹³¹ *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951. Edice dokumentů*, s. 479.

¹³² BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev...* 29.

¹³³ Nařízením vlády č. 19/1956; BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev...*, s. 31.

Církvím na základě zákona č. 218/1949 o hospodářském zabezpečení církví do jejich autonomie citelně zasáhl stát. Církevní instituce zůstaly bez finančního vlivu a v závislosti na státu.¹³⁴ Stát poskytoval „osobní požitky“ duchovním církví a náboženským společnostem. Duchovní museli být československými občany, státně spolehliví a bezúhonní. Osobní požitky, tedy plat, hodnostní přídavek a odměna za vyšší výkon, jim byly vypláceny pouze tehdy, pokud měli státní souhlas k duchovenské činnosti. Zcela jasně byli upřednostňováni „pokrokoví kněží“, kteří komunistický režim podporovali. V zákonu se také mluvilo o slibu, který museli církevní představitelé složit, pokud chtěli svou funkci vykonávat.¹³⁵ To se v případě odmítnutí stalo v budoucnu častou záminkou pro vyšetřování. Mimo jiné byla stanovena povinnost vyučovat bezplatně náboženství na školách. Státnímu úřadu pro věci církevní byli zástupci církví, společností a správci církevního majetku povinni předkládat závěrečné účty a rozpočty. Na ně se vztahovaly zásady sestavování státního rozpočtu. Stát měl právo dohlížet na majetek církví a náboženských společností. To měla zajistit povinnost sepsat veškerý majetek v držení církví a předat soupis SÚC. Soukromý nebo veřejný patronát nad kostely, obrocími nebo jinými církevními ústavami přešel na stát. Církev po hmotné stránce ztratily zcela samostatnost a staly se závislé na státu.

Rok 1950 přinesl další proticírkevní zákony a opatření. Kromě začlenění řeckokatolické církve do pravoslavné a počátku likvidace klášterů a mužských katolických řeholních řádů,¹³⁶ stát schválil další dva zákony nabývající platnost k 1. lednu 1950. Zákonem č. 268/1949 Sb. přešly všechny matriky do správy národních výborů.¹³⁷ To do této doby obstarávaly právě církve. Druhá změna se týkala uzavírání manželství. Do této doby si snoubenci mohli vybrat, zda chtějí uzavřít civilní nebo církevní sňatek. Oba měly stejnou váhu. To se změnilo zákonem č. 265/1949 Sb. Národního shromáždění o právu rodinném.¹³⁸ V § 7 stálo, že pokud chtějí snoubenci uzavřít sňatek v kostele, musí ho nejdříve uzavřít

¹³⁴ VAŠKO, Václav: *Dům na skále 1...*, s. 168.

¹³⁵ Slib věrnosti biskupové skládali díky Modu vivendi i v minulosti, ale po roce 1948 se odmítnutí složení slibu stalo jakousi formou odporu vůči státnímu zřízení.

¹³⁶ Více viz kapitola věnována mužským řeholím.

¹³⁷ [<http://spcp.prf.cuni.cz/lex/268-49.htm>] <14.4.2011>

¹³⁸ [<http://spcp.prf.cuni.cz/lex/265-49.htm>] <14.4.2011>

na úřadě. Církev to jasně vnímala jako oslabení svého působení na věřící. Nutno říci, že se římskokatolická církev velmi snažila, aby vysoké procento církevních sňatků i tak udržela. Od února 1950 do února 1951 bylo z uzavřených sňatků 62% opětovně potvrzeno v kostele.¹³⁹

Biskupové vůči církevním zákonům silně protestovali, ale na situaci to nic nezměnilo. Díky těmto vydaným zákonům byly církve připraveny o další části své autonomie.

Církvi (nejenom katolické) začalo únorem 1948 více než 50 let útlaku, vyhrožování, zatýkání a likvidace. První rok, kdy snad ještě existovala určitá snaha o domluvu ze strany státu, rychle vystřídaly další a církev začala bojovat o přežití. Roky 1949 a 1950 byly ve znamení převahy komunistického režimu a utlumení působnosti církve. Menší uvolnění přišlo po roce 1952. Hlavní možní protivníci, tedy biskupové se ocitli v internaci, radikální kněží byli odsouzeni ve vykonstruovaných procesech a zbytek, jakkoliv nemusel souhlasit, se neodvážil k většímu odporu. Stále to ale znamenalo, že by církev netrpěla dalšími procesy, zatýkáním, vyšetřováním a útlaku. V roce 1956 zanikl Státní úřad pro věci církevní a i když by se mohlo zdát, že stát polevil ve své snaze církev zničit, většina postižených to tak nevnímala. Určité zlepšení (oproti minulosti) v postavení církve registrujeme až v šedesátých letech a dále až v druhé polovině 80. let, která vrcholí listopadem 1989.

¹³⁹ KAPLAN, Karel: *Stát a církev...*, s. 112.

7. Orgány církevní politiky

Úspěšné ovládnutí náboženské situace v zemi si ze strany státu vyžadovalo pevně danou strukturu orgánů, které na sebe navzájem navazují, prolínají se a jsou schopny spolupráce. V rozmezí let 1948 a 1949 zajišťoval dohled nad církevní situací přímo stát, který postupem času vytvářel i komise, jež měly tuto povinnost převzít. V roce 1948 vznikla komise ÚAV NF a později také komise ÚV KSČ. Jejich náplní bylo sledování a koordinování náboženské problematiky v zemi. Když v dubnu 1949 skončila jednání mezi zástupci státu a církve, přešla vláda k vytvoření tzv. církevní šestky. Ta měla k celé situaci přistupovat razantněji. Očekávání se ale nevyplnila a bylo jasné, že stát bude potřebovat menší jednotky, které svými členy budou schopny proniknout do struktur jednotlivých církví, podávat informace a aplikovat církevní politiku na regionální úrovni. Tomu měla posloužit církevní oddělení která začala vznikat při jednotlivých krajských a okresních národních výborech. Tento směr organizace církevní politiky se ukázal jako velmi slibný a stát se v něm rozhodl vytrvat.

Pro potřeby řešení náboženské otázky v Československu vznikl i již zmiňovaný Státní úřad pro věci církevní. Ten působil v letech 1949 až 1956 a působil jako hlavní výkonný orgán v otázce církevní politiky. Jeho zaměstnanci se stali vykonavateli všech opatření, plánovali jednotlivé akce, komunikovali se zástupci na krajích. Těmito zástupci se stali krajští a okresní církevní tajemníci. Jejich nezastupitelná role umožnila prostřednictvím SÚC státnímu aparátu, aby církevní situaci ve státě prakticky ovládl. Z tohoto důvodu bude jednotlivým církevním tajemníkům věnován v následující podkapitole prostor.

7.1. **Církevní tajemníci**

Jak již bylo řečeno, krajští a okresní církevní tajemníci (KCT a OCT) plnili velmi důležitou roli při uplatňování státní církevní politiky. O nich samotných až na výjimky není příliš informací, proto údaje o jejich činnosti pocházejí především z jejich pravidelných situačních zpráv. Četnost situačních zpráv se odvíjela od konkrétní situace. V počátcích působení a v době zvýšené státní aktivity (akce K, akce Ř, KA) se psala týdenní hlášení. Po většinu času bylo psaní situačních zpráv pouze jednou za čtrnáct dní. Po roce 1953, kdy zájem státu o

církev opadá, je možné se setkat i se zprávami za celý měsíc. Co bylo obsahem těchto zpráv? Po nastoupení do svých funkcí, museli zmapovat situaci na přiděleném území. To spočívalo ve vytváření kontaktů, psaní kádrových posudků na jednotlivé duchovní, vytváření seznamů církevního majetku, seznam řeholníků, vztah věřících k politice státu atd.

Sami církevní tajemníci mohli pracovat i díky úspěšně vytvořené síti informátorů a církevních referentů. Často tak působili zaměstnanci úřadů nebo škol. Za tyto služby jim byla vyplácena finanční odměna. OCT shromažďovali informace na jednotlivých okresech. Tyto údaje ve formě situační zprávy zasílali na kraj a KCT po zpracování dat ze všech okresů, informace posílal na SÚC.¹⁴⁰Tento postup byl až na výjimečné situace dodržován. Výjimku mohl tvořit například přímý telefonát z ústředí SÚC, kdy volající mohl vyžadovat rychlé řešení problému přímo z rukou OCT. Vyskytla se i kritika. Úředníci SÚC si stěžovali na pozdě zasláné zprávy, neúplné informace a špatnou koordinaci. K podobným tématům měli připomínky i sami církevní tajemníci. Viděli problém především v přidělování nepřislušejících povinností a ve vzájemné komunikaci. S nelibostí nesli, že se k nim často dostanou pouze kusé informace, nebo jejich obsah slyší jako první jinde. Navzdory zmíněné kritice, ale systém nastavený státním aparátem plnil svou funkci velmi dobře a jeho prvořadý úkol, oslabit (nejlépe zničit) katolickou církev se zainteresovaných lidem dařilo velmi dobře plnit.

Kdo to vlastně byli církevní tajemníci? Byli to lidé naklonění režimu, ochotní vykonávat jeho vůli, ale také osoby s určitými manažerskými a administrativními schopnostmi. Tajemníci podléhali kádrovému hodnocení jako kdokoliv jiný. Jejich původ, vzdělání, zkušenosti a především přístup k lidově demokratickému zřízení se staly důležitými body, kterým se věnovala pozornost. Otázka personálního zastoupení a přesného časového působení jednotlivých lidí se jeví obtížně. V tomto ohledu poskytl archivní materiál pouze kusé informace.

V roce 1949 pracoval jako krajský církevní tajemník Ladislav Hladký. Ve své funkci působil dle situační zpráv až do roku 1956. Okresní církevní tajemníci

¹⁴⁰ I to je jeden z důvodů proč jeden stejný archivní materiál můžeme najít i třikrát na jiném místě.

v roce 1949 byli Antonín Hlišák (Liberec), Karel Fiala (Jablonec nad Nisou), František Kuhn (Jilemnice), Rudolf Novotný (Semily) a Rudolf Janků (Turnov). Doba jejich působení nebyla pevně daná. Měnila se podle toho, jak daný úředník vykonával svou funkci.

Výjimku ve změně obsazení OCT Liberec tvořil Antonín Hlišák. Jeho post byl přebrazen Jaroslavem Fantou. O něm se v lednu 1953 mluvilo jako „o obětavém a spolehlivém soudruhovi, který však má jednu vadu, že je příliš měkký a v některých případech nejedná tak rozhodně, jak byl měl, takže z toho duchovní usuzují, že ho mohou snadno přemluvit a mnohdy se snaží, aby jim něco z věcí, které mají udělat, odpustil.“¹⁴¹ Fanta měl oporu i mezi předsedou JNV a tajemníkem města. Dle hodnocení pracuje „poměrně dobře.“

Další změna oproti 1949 proběhla v Jablonci nad Nisou, kdy se v roce 1950/51 stal OCT Josef Kubišta a následně o rok později Václav Beran. Tento muž měl už bohaté zkušenosti díky svému působení v okrese Frýdlant. Zde si vydobyl velmi dobrou pozici a byl hodnocen jako „nejzkušenější a nejtaktičtější OCT v celém Libereckém kraji“.¹⁴² Stejná slova si vysloužil i ve zprávě z ledna 1953 pro okres Jablonec. „Jeho jedinou chybou je, že se někdy jeho způsob zdá diktátorský, ačkoliv tomu tak není. Soudruh Beran má v obou okresech, které spravuje, naprostou oporu jak v předsedech ONV, tak i vedoucích tajemnicích strany.“¹⁴³

Přebrazení se událo též v Jilemnici.. Jako okresní církevní tajemník zde místo Františka Kuhna v roce 1953 působil Ladislav Kouřil. „Pracuje celkem dobře. Jako církevní tajemník je na svém místě, někdy až příliš důrazně prosazuje věci u duchovních, takže to vypadá jako když je komanduje.“¹⁴⁴ Kouřil se dočkal podpory jak ze strany ONV i KSČ.

V Semilech působil Rudolf Novotný od počátku existence církevního oddělení. Jako tajemník působil velmi svědomitě a pracovitě. Jeho počáteční selhání bylo údajně zaviněno nedostatečnou podporou ze strany předsedy ONV a

¹⁴¹ Situační zpráva za leden 1953.; NA Praha, fond SÚC, inv.č. 158, karton 41.

¹⁴² HEINZL, Jan: Perzekuce katolické církve..., s. 29.

¹⁴³ Situační zpráva za leden 1953.; NA Praha, fond SÚC, inv.č. 158, karton 41.

¹⁴⁴ Tamtéž.

KSČ (situace na ONV v roce 1953 stále trvala). Novotný byl chválen za řešení problémů diplomatický, ale vždy v prospěch strany.¹⁴⁵

Rudolf Janků, okresní církevní tajemník v Turnově, se narodil 28. srpna 1914 v Pelešanech. Byl ženatý a ve straně KSČ působil od srpna 1945. Jeho politická způsobilost pro práci OCT spočívala v sedmidenní okresní škole v Turnově. V kádrovém posudku stálo, „*Poměrně politicky vyspělý, organizační schopnosti dobré, obětavý, přátelský, dobrosrdečný. Velký přítel SSSR a jako úředník kladný postoj k dělnické třídě.*

Iniciativní, snaží se využít všech možností, úkoly plní přesně a objektivně, jeho přičiněním byl získán kněz první kategorie.“¹⁴⁶ Dle zprávy z roku 1953 dostal pod svou správu i Mnichovo Hradiště. Janků se ve své práci zlepšil a to zejména díky tříměsíčnímu školení na KNV, „*takže nyní práci vykonává svědomitě a dobře bez dřívějších chyb, na z nichž nejhorší byla tak, že chtěl vyřešit církevní v obou okresech vyházením všech farářů.*“¹⁴⁷ Fanta se také opíral o předsedu ONV Turnov, který mu v jeho práci pomáhal.

Další přímé hodnocení osob církevních tajemníků se v archivních materiálech nepodařilo dohledat. O situaci můžeme usuzovat jen dle situačních zpráv, které se v nepravidelných intervalech o problematice zmiňovaly. V září 1955 byla práce OCT hodnocena například takto, „*Pokud jde o KNV, snažili jsme se přenášet úkoly na okres a tyto kontrolovat. Situace byla ztížená tím, že řada OCT byla v příkazu předsedů ONV nebo usnesení byr OV KSČ zařazena do určitého obvodu nebo obce, kde měli za úkol organizovat žně. Byl to zejména OCT v Semilech, Doksech, Jilemnici, Turnově.*“¹⁴⁸

Se změnou společenské i politické atmosféry po roce 1953 upadal i zájem o církevní problematiku. Tím klesala i prestiž církevních tajemníků. Ti co byli dříve ve středu zájmu, se teď museli často podílet i na činnostech, které do jejich kompetence nespádaly. Po zániku SÚC, přešli jako ostatní úředníci pod správu ministerstva školství a tělovýchovy.

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ Kádrový posudek, SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 102, karton 420.

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ Situační zpráva ze září 1955.; NA Praha, fond SÚC, inv.č. 158, karton 41.

8. Katolická akce v Libereckém kraji

Jak již bylo zmíněno v obecné části této práce, Katolická akce se měla stát jedním z nástrojů pro ovládnutí římskokatolické církve. Akce zaštitěná státem, s úkolem narušit integritu a vztahy nejenom v samotné církvi (mezi biskupy a klérem), ale především v řadách jejích věřících.

Přípravu a organizaci KA měla na starosti církevní šestka ÚV KSČ spolu s církevním oddělením NF. Přesto že církevní oddělení připravovalo podrobné plány, svolávalo porady a vymýšlelo co nejlepší strategii, konečné uskutečnění akce leželo na úřednicích v krajích a okresech. Alexej Čepička krajské tajemníky instruoval, že boje s církví by se měly vést v rovině mocenskopolitické, nikoliv náboženské.¹⁴⁹ Vždyť tu stále existuje ústava garantující svobodu vyznání...

Do červnového vypuknutí měli funkcionáři NF sbírat podpisy jednotlivých kněžích i „pokrokových katolíků“.¹⁵⁰ Vedli se velmi přesné seznamy, podle kterých se kontrolovalo, kdo s kým hovořil, hovořit bude, nebo proč se nebylo možno s dotyčnou osobou spojit. Podpisy se v této době získávaly různě. Pod nátlakem, vyhrožováním, pozměňováním skutečností či vyloženým lhaním. Dá se tvrdit, že jen malé procento kněží podepsalo, protože by s akcí (v její skutečné podstatě) souhlasilo. Ale i takoví se v libereckém kraji našli.¹⁵¹ Tito „pokrokoví kněží“ měli stát v čele celé akce. Církevní oddělení NF jim přisoudilo z počátku důležitou úlohu. Měli v budoucnu infiltrovat struktury katolické církve, obsadit význačná místa a korigovat církev v mantinelech vymezených komunistickou stranou. V nejideálnějším případě převzít kontrolu nad celou římskokatolickou církví.

¹⁴⁹ KAPLAN, Karel: *Stát a církev...*, s. 79.

¹⁵⁰ V půlce května žilo v okrese Liberec sedmnáct pokrokových katolíků“, v Semilech deset a stejný počet v Turnově. Ostatní okresy nebyly uvedeny.; Seznam pokrokových katolíků v kraji Liberec z 12. května 1949, SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 418.

¹⁵¹ Kamil Filipes – administrátor na faře v Rychnově u Jablonce nad Nisou, na schůzi 10. června dorazí, obdržel zálohu 500 Kč, prohlášení KA podepsal a nevdá mu zveřejnění jeho jména. František Klapuch – farář z Výskoře u Turnova, bude se snažit na schůzi přijet, prohlášení podepsal a nevdá mu zveřejnění jeho jména. Václav Kvapil – farář z Hubálova u Mnichova Hradiště, na schůzi možná dorazí a prohlášení nejspíše podepíše; Seznam duchovní a pokrokových katolíků pozvaných na schůzi dne 10. 6. 1949 v Representačním domě v Praze, kteří podepsali prohlášení, SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 418.

O těchto podpisových akcích se však velmi brzy dozvěděli samotní biskupové a zareagovali velmi rychle. Vydali oběžník, ve kterém byli důsledně varováni všichni kněží. Pokud akci podepíší, nebo podepsali a svůj podpis neodvolají, budou se na ně vztahovat církevní tresty.¹⁵² To si komunistická vláda nepřála a na příkaz Alexeje Čepičky vyšlo v platnost nařízení, díky němu žádní kněží nebudou zvoleni do výboru KA.¹⁵³

Na republikové úrovni akce oficiálně vypukla 10. června, v dalších dnech probíhalo základní členských buněk v jednotlivých krajích. V libereckém kraji se tak stalo o šest dní později.¹⁵⁴ Do krajského předsednictva zasedli Václav Myška (poslanec Národní strany, Liberec), Kamil Filipec (konsistorní rada, Rychnov nad Nisou), Dr. Volf (soudce, Liberec),¹⁵⁵ Jan Matoušek (dělník, Jilemnice), Miroslav Kučera (ředitel národního podniku s bižuterií, Jablonec nad Nisou), Jaroslav Vaněk (ředitel národního podniku, Kunratice u Cvikova), Milada Ohlídálová (profesorka, Dubá), Jose Kudela (dělník, Česká Lípa), Václav Krýcha (poštovní revident, Frýdlant), Josef Bursa (Tajemník ČSL, Turnov), Oldřich Winkler (oficiál ČSD, Mnichovo Hradiště), Josef Procházka (katecheta, Liberec), Miroslav Volný (učitel, Krásná Studánka, Liberec), Jiří Kamaryt, (ředitel průmyslové odborné školy, Lomnice nad Popelkou, Semily), Josef Šipula (truhlář, Hrádek nad Nisou, Liberec. Kromě zaměstnání a místa bydliště, se zmiňovala i stranická příslušnost. Nebylo překvapením, že osm členů patřilo do komunistické strany (z toho jeden teprve kandidát), pět působilo v Československé straně lidové a dva byli bez stranické příslušnosti.¹⁵⁶ Nepochybně budilo dobrý dojem, že ne všichni členové předsednictva působili v KSČ. Díky prezentaci státu měla být Katolická akce podporována v zastoupení svých občanů celým (jakkoliv v této době omezeným) politickým spektrem.

Výbor se velmi rychle chopil svých povinností a jedním z výsledků setkání, bylo vydané Prohlášení katolíků libereckého kraje. V něm se mimo jiné objevilo: „*Jako ve všech krajích republiky, také v našem kraji, naprostá*

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ Krajské předsednictvo; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 418.

¹⁵⁵ Není uvedeno křestní jméno.

¹⁵⁶ Krajské předsednictvo; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 418.

rozhodující část duchovenstva a věřících v církvi římskokatolické, jako dobrých občanů lidovědemokratické republiky, si toužebně přejí míru a pokoje při každodenní práci a vyznání Kristova učení. S hlubokou lítostí jsme sledovali, kterak velkorysým plánům milovaných představitelů našeho státu na úpravu pokojného soužití církve se státem, jež všem katolíkům dávaly nebývalé možnosti plné svobody a volnosti v přesvědčení a úkonech náboženských, byly stavěny v cestu překážky, až jednání ze strany církevní vrchnosti byla přerušena. Uvítali jsme proto s nadšením ustavení Výboru katolické akce, který se v těchto vážných chvílích ujal iniciativy v líně drahé církve naší, aby zjednal žádoucí nápravu.

*Bezvýhradně souhlasíme s jeho prohlášením a plně se s ním ztotožňujeme...*¹⁵⁷

Setkání ze dne 16. června 1949 vyústilo v přijetí několika zásadních bodů pro budoucnost celé akce. Zúčastnění se dohodli na budoucí podpoře vztahů mezi církví a státem, vstřícnosti vůči všem, kteří se pod Katolickou akci podepsali a podepíší a v neposlední řadě i podpoře občanských práv každého z nich.¹⁵⁸

Už o den později, tedy 17. června se organizovala schůze pro duchovní i laiky.¹⁵⁹ Cílem bylo získat co největší počet nových členů. Podle záznamu se jí zúčastnilo dvacet jedna lidí za Liberec, sedmnáct lidí se dostavilo z Jablonce nad Nisou, čtrnáct ze Semil, třináct z Jilemnice a dvanáct z Turnova. Dohromady tedy sedmdesát sedm účastníků (z celkového počtu sto padesáti sedmi), jenž museli svou přítomnost stvrdit podpisem do prezenční listiny. Z duchovní sféry, o kterou státu nejvíce šlo, se jich ale dostavilo minimum. Za Liberec to byl již zmíněný člen představenstva, katecheta Josef Procházka, farář František Červinka z Rokytnice nad Jizerou (okres Jilemnice) a

¹⁵⁷ Prohlášení katolíků libereckého kraje 16. června 1949.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 418.

¹⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹ Pozvání na schůzi Katolické akce.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 418.

posledním zástupcem byl opět farář, Josef Ulík, tentokrát z Libštátu spadající pod okres Semily.¹⁶⁰

Zdání akce, na které se stát i sama církev (dobrovolně) podílí rovnou měrou, měla dodat i korespondence zaslaná téhož dne do rukou „zainteresovaných“ osob. Mezi ně patřil pražský arcibiskup Josef Beran, litoměřický biskup Štěpán Trochta, prezident republiky Klement Gottwald, předseda vlády Antonín Zápotocký a představitel „politické vůle lidu“, Ústřední výbor Národní Fronty. Ve všech dopisech vyjadřovala velmi podobná slova velkou oddanost Bohu i celé římskokatolické církvi. Současně s tím, ale i snahu o narovnání vztahu mezi státem a církví. To se projevilo zejména v korespondenci zaslané Josefu Beranovi, „*A tu, vyslovujete Vaší excelenci znovu svou důvěru a hlubokou oddanost, v souhlase se svatými zákony Pána našeho, Ježíše Krista, připojujeme se ke snahám o spravedlivé narovnání poměru svaté Církve naší se státem, jehož představitelé nejednou dali najevo svou náboženskou snášenlivost a touhu zabezpečiti svobodné vyznání a šíření Víry a vykonávání náboženských obřadů.*“¹⁶¹ Působí to poněkud ironicky při uvědomění si skutečnosti, že Josef Beran byl v této době už několik dní v domácí internaci po tom, co akci důrazně odmítl.

Komunistická strana se velmi snažila, aby vše proběhlo bez komplikací. Pokud se již nějaké vyskytly, měly být řešeny okamžitě a především efektivně. Ne vždy se tak dařilo. Biskupský sbor vyjádřil k celé Katolické akci odmítavé stanovisko a 15. června vydal pastýřský list – Hlas biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky. Ten měl být o pár dní později čten ve všech katolických kostelech. Úředníci se tomu snažili zabránit a kněží byli důrazně přesvědčováni, aby od čtení upustili.¹⁶²

Odmítavé stanovisko podpořil i Vatikán. Svatý stolec vydal 20. června dekret o exkomunikaci těch, kteří KA podpořili. I když stát jednal okamžitě,

¹⁶⁰ Seznam účastníků krajské schůze katolické akce konané v Liberci dne 17. června 1949 v hotelu Česká beseda, Na Rybníčku 14; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 418.

¹⁶¹ Dopis pražskému arcibiskupovi Josefu Beranovi ze dne 17. června 1949, SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 418.

¹⁶² Nesplnění mělo za následek pokuty, důtky a případně i trestní oznámení.

zakázal čtení tohoto prohlášení v kostelech (nebo jeho vyvěšení),¹⁶³ přerušil s Vatikánem diplomatické styky a exkomunikaci prohlásil za neplatnou, byl to počátek konce. Později se přidala i prohlášení jednotlivých vikariátů, které ještě více nabourávala ideu o tom, že KA má něco společného s římskokatolickou církví.¹⁶⁴

Ať se na tyto kroky ze strany Vatikánu nebo biskupů pohlíželo jakkoliv, zakládání buněk KA v jednotlivých krajích nadále pokračovalo. Proč? Možná by se dalo říct, že se „vlak již rozjel“ a nebylo možno jen tak vystoupit. K tomu komunisté mohli pojmout i pocit, že pokud prohlášení neslyšelo dostatečné množství lidí, bude akce v bezpečí. I proto byli za čtení těchto prohlášení nejvíce trestáni ti kněží, kteří listy četli před velkým počtem věřících.

Jako již v případě celostátní i krajské úrovně, bylo předem pečlivě sledováno, kdo bude mezi kněžími ochoten svým podpisem KA na okresech podpořit. Ve zprávě z 22. června z turnovského okresu se například psalo, „Z celkového počtu 10 kněží turnovského okresu zavázalo se písemně svou loajalitou celkem 4 kněží...“¹⁶⁵ Někteří kněží podmiňovali svůj písemný souhlas pouze rozhodnutím biskupa (který obdržet v žádném případě nemohli) jako v případě Josefa Kováře z Újezdu pod Turnovem.

8.1. Jednotlivé výbory na okresech

Ze dne 23. června vyplynula data pro jednotlivá místa v kraji: Liberec 29. června, Turnov 2. července, Jablonec nad Nisou 6. července, Semily 8.

¹⁶³ O tom, kdo 24. července 1949 četl prohlášení papeže o exkomunikaci se vedl pečlivý seznam. V Jablonci nad Nisou to nebyl nikdo. V Turnově se o věci jen letmo zmínil Ferdinand Mánek. V Liberci to byl student teologie Pokorný (údajně i se štvavým komentářem). Pět kněží četlo list v Semilech (František V. Procházka, Josef Ulík, Vilém Raab, Jaroslav Kalhous a Jan Mikula) a v jilemnickém okrese četlo vyjádření šest kněží (Václav Stříbrný, Karel Exnar, Bohuslav Čálek, Josef Šorm, Josef Sedláček a J. Šír).; Seznam kněží, kteří četli prohlášení papeže o exkomunikaci dne 24. července 1949; fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 419.

¹⁶⁴ Opět se hlídalo, kdo tato prohlášení 17. srpna 1949 četl. V případě přečtení hrozila kněžím nejenom pokuta nebo důtka, ale někdy na ně bylo podáno i trestní oznámení. V Turnově četlo prohlášení sedm kněží, v jabloneckém okrese stejně jako v Semilech čtyři, v Jilemnici dva a v Liberci také dva.; Seznam kněží, kteří četli prohlášení vikariátů ze 17. srpna 1949; fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 419.

¹⁶⁵ Byli to Karel Vítek ze Všně, Tomáš Strusek z Hrubé Skály, Augustin Šembera z Rovenska pod Turnovem a Antonín Řežáč z Hlavic, Situační zpráva z 22. června 1949, fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 418.

července a Jilemnice o den později.¹⁶⁶ Některé okresy se potýkaly s malou účastí. V Jablonci nad Nisou se dokonce schůze účastnilo pouhých pět osob a nemohlo dojít ani k ustanovení přípravného výboru.¹⁶⁷ Neúspěch samozřejmě zainteresované osoby rozladil. Možné důvody se jevily tyto:

„Nestačí jenom poslat pozvánku, je nutno každého kdo má bráti účast na této ustavující schůzi osobně navštívit a přesvědčit jej, že je to velmi vážná věc atd. Toto se ve zmíněných 4 případech (Jablonec nad Nisou, Liberec, Turnov a Frýdlant– pozn. M.B.) neprovádělo.

Je nutno čelit náporu kněží, kteří agitují proti zakládání Katolické akce a vyzývají věřící, aby je navštěvovali na farách kde jim vysvětlují proč nelze vstupovat do Katolické akce a zakládat ji.

Všeobecně je známo, že okresní tajemníci strany do jisté míry podceňují tuto akci a nevěnují jí náležitou pozornost.“¹⁶⁸ Dle instrukcí mělo dojít k okamžité nápravě, což se později i stalo.

Jako první se výbor ustanovil v Turnově. Případlo to dle plánu na 2. července 1949. Do sálu ve Slávii se ale dostavilo pouze třináct lidí (včetně krajského referenta a tajemníka OAV) a proto byla zakládající schůze změněna na schůzi přípravného výboru pro ustavení OV KA. Důvodem nízké účasti byla špatná organizace a čas konání schůze před svátky, kdy většina lidí jela navštívit příbuzné. Schůze byla přesunuta na 22. července, kdy se počet přítomných zvýšil na osmdesát. Bylo zvoleno i zastupitelstvo a to v tomto složení: předseda Josef Mráz, místopředseda Josef Bursa. Členy se stali Josef Kolátor, Marie Grolmusová, Leopold Müller a Josef Šubrt.¹⁶⁹

Informace doprovázející jednotlivé okresy mohly působit i zmateně. O Jablonci nad Nisou jsme se mohly dočíst, že přípravný výbor KA nemohl být ustanoven z důvodu malé účasti a současně s tím zpráva z 6. července zaslala pozdravy na ÚV KA za jablonecký okresní výbor. V materiálech se mi nepodařilo skutečnost dohledat, ale OV KA pracoval od 6. července, takže ho

¹⁶⁶ KA Zprávy odeslané, SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 418.

¹⁶⁷ Tamtéž.

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ Dále navrzeni byli Kovář a Štojír.; Zápis ze schůze okresní katolické akce konané 22. července 1949 v hotelu Slávie v Turnově; fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 418.

můžeme považovat za den vzniku. Konkrétní lidé byli ale do funkcí výboru zvoleni až o týden později. Slova ze schůze z 13. července tuto myšlenku potvrzují, „Nový výbor v níž uvedeném složení se ujal ihned iniciativně svých funkcí.“¹⁷⁰ Sbor vznikl v tomto složení: předsedou se stal Václav Mrkout, vedoucí firmy Fischer z Lučan a místopředsedou Miroslav Kučera, zástupce ředitele z Jablonce nad Nisou. Mezi členy bylo zvoleno dalších šest lidí. Vladimír Trpišovský, strojní zámečník z Lučan, Josef Pelant, tajemník ONP z Jablonce nad Nisou, Josef Burianec, referent ČSP opět z Jablonce nad Nisou, Rudolf Martinec, pracovník technického úřadu, Josef Kotek, tajemník ČSL a Ladislav Mikič z Pulubného.

Z jablonecké ustavující schůze putovaly pozdravné dopisy opět prezidentu republiky, předsedovi vlády, sekretariátu ÚV KA, pražskému arcibiskupovi, krajskému výboru KA, ÚAV NF a litoměřickému biskupovi.

Dle plánu 8. července roku 1949 vznikl OV KA v Semilech. Tohoto shromáždění se účastnilo na šedesát osob. Předsedou byl zvolen správce nemocnice Bohumil Mašek a zástupcem Josef Šimandl, úředník cejchovního úřadu. Řadovými členy se stali učitel Slavomír Pěnička, poštovní zřízenec František Pěnička, ředitel odborné školy Jiří Kamaryt, švadlena Marta Klímová, předseda MNC Benešov u Semily František Kousal, úředník ONV Semily Vojtěch Opravil, zlatník Jiří Luks, vedoucí národního podniku TEP Antonín Votoček, odborný učitel Rudolf Hlava, dělník Karel Čurda, elektrikář Rudolf Hloušek, přednosta poštovního úřadu Jaroslav Erban, ředitel spořitelny Jan Konopic, poštovní zřízenec František Žabinský, zaměstnanec MNV Železný Brod František Pospíšil, dělnice Anna Třmínková, soudce Jaroslav Vlna, újezdní tajemník Bělá u Libštátu Josef Albrecht a úřednice ONV Semily Františka Vallenselfová.¹⁷¹ Jako v dalších okresech i zde členové následně po svém zvolení sepsali usnesení OV KA, ve kterém deklarovali oddanost církvi i státu a vroucné přání o narovnání vztahů těchto dvou stran.

¹⁷⁰ Zpráva o obsazení funkcí OV KA Jablonec nad Nisou; fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 418.

¹⁷¹ Katolický výbor v Semilech; fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 418

Ve stejný den proběhla ustavující schůze i v Liberci (oproti plánovanému 29. červnu). Navzdory úspěšnému ustanovení se zpětně objevily i pochybnosti o celé akci. *„Z celého průběhu akce možno konstatovat, že mezi soudružskou i nesoudružskou veřejností není dostatečně jasno a známo o pravém účelu KA, tak že nálada se někdy radikalizuje v tom smyslu, i když na této schůzi tento názor vysloven nebyl, že má být proveden hromadný výstup z církve katolické, jakož, že proti kněžím, kteří poslouchají více své představené svými činy se provinují proti státu, aby bylo rázněji zakročeno. Průběh schůze ukázal, že OV KA bude mít hodně práce na tomto poli.“*¹⁷²

Předsedou se stal ředitel národní školy Miroslav Volný. Místopředsedkyní zaměstnankyně ČVZ Marie Tomášiová a jednatelkou ředitelka školy pro ženská povolání v Liberci Božena Černá. Členy byli zvoleni ředitel národní školy ve Vratislavicích Gustav Drašner, ředitelka mateřské školky Marie Ducháčková, Vilém Pomikálek, truhlář Josef Šipula, dělnice Alena Hanzlíková, úředník KNV Ladislav Vaníček, úředník František Kostecký a lékař Alois Šusta.¹⁷³ Resoluce tohoto výboru na sebe nenechala dlouho čekat a následovala svým obsahem své „předchůdce“ z jiných okresů. Snaha za každou cenu budit dojem korektnosti se objevila i zde, *„My, věřící katolíci z libereckého okresu zjišťujeme s radostí, že nám není nikým bráněno ve svobodném výkonu náboženských obřadů. Kostely nám nejsou zavírány a ve všech příbytcích Páně může býti svobodně hlásáno Slovo Boží, tak jak máme zajištěno ústavou 9. května.“*¹⁷⁴

Jak již bylo zmíněno, dny založení výborů v jednotlivých okresech se mohly oproti plánům o několik dní lišit. Jako v případě Jilemnice. Dne 30. července 1949 (místo 9. července) se zde konala ustavující schůze okresního výboru Katolické akce. Na něm byli zvoleni i její členové. Do čela se postavil jilemnický notář Judr. A. Reiniš, post místopředsedy obsadil hodinář Alois Darebný a místo jednatele připadlo tajemníkovi okresního školního výboru Josefu Hendrychovi. Dalšími čtyřmi členy výboru se stali strojník Jan

¹⁷² Zpráva o ustavení Okresního výboru Katolické akce v Liberci; fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 418.

¹⁷³ Tamtéž.

¹⁷⁴ Resoluce ze dne sv. Petra a Pavla (29. června – pozn. M.B.) v Liberci; fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 418

Matoušek, předlácký mistr Jan Haba,¹⁷⁵ školník Václav Hangmar a tovární dělník Josef Salátek.

První počín, který zmíněný výbor uskutečnil bylo vyjádření se ke vztahu s Vatikánem, „*Věřící církve řím.kat. výboru jilemnického, shromáždění na ustavující schůzi okresního výboru Katolické akce, odsuzují zásah Vatikánu do našich vnitropolitických věcí a slibují že se vynasnaží, aby církev řím.kat. byla nápomocná při budování našeho socialistického státu.*“¹⁷⁶

Můžeme konstatovat, že okresy splnily svou povinnost a v červenci 1949 výbory Katolické akce zdárně vznikly.

Výbory musely samozřejmě vykazovat činnost. Jejich původním účelem měla být realizace státní církevní politiky v jednotlivých okresech. Tato myšlenka v průběhu prvních měsíců jasně ztratila na významu. Navzdory masivní podpoře ze strany tisku o tom, kolik nových lidí prohlášení KA každý den podepsalo, nebylo v podstatě „co vykazovat“.

Za zmínku stojí snad zprávy, které na KNV Liberec chodily z okresů od věřících římskokatolické církve a byli adresované arcibiskupovi Josefu Beranovi nebo litoměřickému biskupovi Štěpánu Trochtovi. Dotyční v nich vyjadřovali podporu celé akci. Téměř v každém prohlášení nechyběla (s drobnými obměnami) tato slova, „*Pevně věříme, že vyslyšíte naše vroucné přání, abychom v klidu, míru a pokoji budovali náš lidově demokratický stát.*“¹⁷⁷

Na jedno takové prohlášení se zareagoval sám Trochta. „*Neměl jsem tušení, že mezi zaměstnanci KNV v Liberci je tolik katolíků, kteří mají tak živý zájem o dobro Církve. Raduji se z toho, že je Vás tam tolik a chápu se ihned příležitosti, abych Vaší spolupráce v intencích katolické akce použil. Použijte svého vlivu a přičiňte se, prosím, aby i v libereckém kraji obdrželi svůj měsíční plat /kontruj/, který jim byl z neznámých důvodů zastaven. Pokud vím, stalo se to zatím jen v libereckém kraji. Domnívám se, že tento fakt by mu neposloužil ke cti, neboť by tvořil tak ojedinělou výjimku. [...] Pokud jde o připomenutou rezoluci,*

¹⁷⁵ Jana Haba podle záznamů plnil i funkci kostelníka.

¹⁷⁶ Zpráva o obsazení funkcí OV KA Jilemnice; fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 418

¹⁷⁷ Prohlášení 35 příslušníků římskokatolické církve z Jilemnice, SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 418.

*dovolují si upozorniti, že obsahuje mnohá mylná pojetí a některá tvrzení neodpovídají skutečnosti. Jmenovitě tvrzení, že biskupové odmítli dát prohlášení loyality republice. [...] Proto Vás prosím, abyste vyjádřili podobnou podpisovou akcí v tomto směru také našim vládním kruhům, aby nám vyšly natolik vstříc, aby dohoda byla pro zástupce římsko-katolické Církve podle jejich právních zásad přijatelnou. Vzájemnou důvěru jednajících stran ohrozila hlavně ta okolnost, že ihned po únorové revoluci bylo uskutečněno mnoho omezení církevních práv a svobod a došlo k mnohým rušivým zásahům do její vnitřní organizace.*¹⁷⁸

V následujících měsících byla Katolická akce i jednou z veličin, které se v situačních zprávách OCT a KCT (po vzniku SÚC) věnovala pozornost. Nutno opět dodat, že se v tomto ohledu mnoho nedělo. Z počátku získané podpisy, lidé sami odvolávali nebo se k nim nehlásili. Tím jak akce ztrácela na prestiži a významu (pokud tyto vlastnosti vůbec někdy měla), klesala i důležitost těch, kteří podepsali.

Zpráva z března 1950 hodnotila zpětně předchozí rok. Mezi událostmi zmiňovala i (ne)úspěšnost Katolické akce. *„Katolická akce v libereckém kraji téměř nepracuje vzhledem k tomu, že soudruhům, kteří jsou v akci zapojeni není jejich úkol stranicky zdůvodněn a krajský tajemník KA většinu své instruktáže okresů provádí od stolu nikoliv osobně. Pokud v některých okresech KA pracuje snaží se o to církevní tajemníci spolu s OAV-NF. Církevní tajemníci při této práci však nemohou vstupovati otevřeně a tato práce je také zatěžuje. Je nutno vybudovat v okresích řádně fungující výbory KA při čemž by strana prostřednictvím soudruhů v těchto výborech kontrolovala plnění úkolů KA.“* Důvodů proč akce neslavila úspěch se jevílo mnoho, ale i práce tajemníků mohla být jedním z nich.

Stát se pokusil několikrát o její oživení, ale postupem času se ukázalo, že je to věc nemožná. I ty poslední snahy utichly po roce 1952.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Vyjádření litoměřického biskupa Štěpána Trochty k rezoluci katolíků z libereckého kraje z 14. července 1949, SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 418.

¹⁷⁹ Podrobněji: KAPLAN, Karel: Stát a církev..., Brno 1993, s. 73 - 94 a s. 161.

I tak se ale komunistickým zástupcům podařilo z počátku získat relativně velkou podporu veřejnosti. Ať se tak stalo z jakýchkoliv důvodů, z pohledu státu to byl úspěch. Ale díky rychlému zásahu Vatikánu a neoblomnosti biskupů, ztratila Katolická akce v průběhu několika měsíců na významu. Můžeme se ptát, zda z toho pro sebe vládní aparát vyvodil nějaké důsledky...myslím, že bezpochyby. Ve všech dalších akcích směřujících proti katolické církvi (akce P, akce K, akce Ř) slavil nezpochybnitelný úspěch. Jistě v tom sehrála roli i skutečnost, že už volil cestu přímého ničení. Poučil se ze svých chyb. Konstruoval procesy od nejvyšších představitelů až po běžné kněží, uvrhl biskupy do vězení nebo domácích internací, rozbíjel vnitřní struktury, podporoval negativní obraz církve v tisku a především naháněl strach.

Katolická akce nevyšla, ale pro samotnou církev to bylo pouze jedno z nemnoha malých vítězství.

9. Mužské řehole

Po únoru 1948 a následnému tažení státního aparátu proti církvi se do centra zájmu dostaly řehole. Představovaly jednu z možných překážek pro ovládnutí nejpočetnější, římskokatolické církve. Svou pevně danou strukturou, uzavřeným stylem života za zdmi klášterů, nezávislostí na státu a poslušností vůči nadřízeným, se staly nežádoucím, ne-li nebezpečným subjektem. Mohly budoucnosti představovat hlas odporující oficiální ideologii, útočiště pro opozici nebo prostě jen místo, kam komunistická moc nemá přístup. To bylo nepřijatelné.

Když se ukázalo, že dohoda s církví nebude možná, komunistická strana začala jednat. Pokud se komunistickým představitelům nedalo něco upřít, byla to schopnost plánování, téměř dokonalé připravenosti a flexibility. To se potvrdilo i nyní. Bylo potřeba vše připravit tak, aby konečný zásah proběhl rychle, hladce a s požehnáním veřejnosti. Název, který se pro tuto událost vžil byla akce K, Akce Kláštery.

9.1. Akce K

Celé akci předcházelo několik událostí. V první řadě bylo nutné, aby byla veřejnost na zásah proti církvi v takovém rozsahu připravena. K tomu měla dopomoci nejenom událost spojená s tzv. Číhošťským zázrakem, ale hlavně následný proces s představiteli řádů (Machalka a spol.).¹⁸⁰ V tomto procesu bylo odsouzeno za velezradu a špionáž devět řeholníků k odnětí svobody v trvání od doživotí do devíti let. Desátý člen skupiny Stanislav Barták si odnesl dva roky za neoznámení trestáno činu.¹⁸¹ Celá tato kauza měla ukázat podlost a nedůvěryhodnost katolické církve, v čele s jejími řády. Aby se veřejnost dozvěděla o všem do nejmenších podrobností, byl téměř denně novými informacemi od soudu zásoben i tisk. Proces splnil svůj účel a už o čtrnáct dní později se přistoupilo k samotné akci K.

Akce K, neboli soustředění mužských řádů do devíti předem vybraným klášterů, začala v dubnu 1950. Události předcházely pečlivé přípravy. První

¹⁸⁰ Více viz kapitola „Prezentace církve v tisku“.

¹⁸¹ VAŠKO, Václav: *Dům na skále 2...*, s. 37-52.

návrhy dorazily na SÚC už v prosinci 1949.¹⁸² Na území státu se nacházelo 891 budov v majetku řádů a kongregací a 14230 řeholníků a řeholnic.¹⁸³ Z pohledu státního aparátu se jevily jako nejnebezpečnější jezuité, němečtí rytíři a salesiáni.¹⁸⁴

Byly zvoleny dva typy, jak budou řeholníci soustředěni. Jeden z nich počítal s mírnější centralizací a přísnější internací, určená zejména pro představené jednotlivých řádů.¹⁸⁵ Na území Čech byly vytvořeny čtyři centralizační řády a jeden internační. Celá akce proběhla ve dvou etapách. V první etapě z 13. na 14. dubna bylo centralizováno na osm set devět řeholníků a padesát šest bylo internováno v želivském klášteře.¹⁸⁶ Druhá etapa proběhla v noci z 27. na 28. dubna, kdy byl centralizován a internován i zbytek řeholníků.¹⁸⁷ Vše proběhlo v klidu a bez odporu na straně řádů. Na průběh „dohlížely“ lidové milice, StB a SNB.

V jednotlivých centralizačních klášterech docházelo následně i ke změnám vedení a slučování více řeholí na jednom místě.¹⁸⁸ Centralizační kláštery pro řeholníky fungovaly v celé první polovině 50. let. Centralizační klášter Hejnice po odchodu řeholníků sloužil i pro ženské řády.

Stát se akcí K pokusil nejenom rozbít řádový život v Československu, ale získal i velký majetek. Jistě i to byl vedle oslabení katolické církve, jeden z hlavních důvodů pro celý počín. Jan Heinzl ve své diplomové práci uvádí, že stát získal i hotovost 14677866 Kčs.¹⁸⁹ To byla nepochybně dostatečná motivace k tomu, aby se o podobnou akci pokusil i u ženských řeholí.

¹⁸² *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951. Edice dokumentů*, s. 213.

¹⁸³ KAPLAN, Karel: *Stát a církev...*, s. 119.

¹⁸⁴ HEINZL, Jan: *Perzekuce katolické církve na Frýdlantsku 1949-1955, Centralizační a internační tábor Hejnice*, (diplomová práce FP TUL), Liberec 2006, s. 44.

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶ V centralizačním klášteře Bohosudov bylo umístěno 197 jezuitů, v Oseku 181 salesiánů, v Hejnicích 111 františkánů, v Broumově 96 řeholníků z řádu premonstrátů a těšitelů a v Králíkách 224 redemptoristů, dominikánů a salvatoriánů.; VLČEK, Vojtěch: *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964*, Olomouc 2004, s. 73.

¹⁸⁷ 374 lidí.; HEINZL, Jan: *Perzekuce katolické církve...*, s. 47.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 48.

¹⁸⁹ HEINZL, Jan: *Perzekuce katolické církve...*, s. 49.

9.2. **Mužské řády na Liberecku**

V druhé polovině roku 1949 byly na území Libereckého kraje ve vybraných okresech evidovány tři mužské řády. Dva z nich spadaly pod liberecký okres. Patřil mezi ně Kapucínský klášter u kostela svaté Máří Magdalény v Jungmannově ulici¹⁹⁰ a dominikánský klášter v Jablonném pod Ještědí.¹⁹¹ Třetím byl řád Františkánů v klášteře v Turnově.

Problémem s mužskými řeholemi po roce 1950 se stává skutečnost, že materiály takřka neexistují. O mužských řeholích se nezmiňují ani zprávy OCT a KCT. Po tom, co byly řády přemístěny mimo svá původní působení, je velmi těžké dohledávat jednotlivé osudy řeholníků. Následující kapitola poskytne přehled o jednotlivých řeholích. Pokud to materiál dovozoval, jsou u jednotlivých klášterů podrobnější informace.

Klášter „Kapucínů“ Liberec

Klášter v Liberci existoval od roku 1910 a první řeholníci sem dorazili o třicet pět let později.¹⁹² V klášteře Kapucínů u kostela svaté Máří Magdaleny žilo v roce 1949 sedm řeholníků.¹⁹³ Další informace se nepodařilo dohledat, proto je zde uveden pouze jejich seznam. Václav Bošek, Jan Bubeník (přijal jméno František), Norbert Krammer (původem z Rakouska), Antonín Slezák, František Staněk a Ondřej Vrgal. Teprve řádovým kandidátem byl Jan Kraupla. Po vypuknutí akce K, byli při druhé etapě všichni řeholníci převezeni do Želivy.¹⁹⁴

Klášter „Dominikánů“ v Jablonném v Podještědí

Klášter představitelům dominikánského řádu připadl po odsunu německého obyvatelstva po roce 1945.¹⁹⁵ Alois Weber (tehdejší litoměřický biskup) měl problém s obsazením far v pohraničí. Z tohoto důvodu bylo místo nabídnuto

¹⁹⁰ V archívních materiálech označený jako „Klášter Kapucínů Liberec, Jugmannova 20.

¹⁹¹ V archívních materiálech označený jako „Klášter Dominikánů v Jablonném v Podještědí.

¹⁹² SKŘIVÁNEK, František: *Řeholní řády v litoměřické diecézi a jejich osudy v letech 1948-1989*, Praha 1998, s. 10.

¹⁹³ Seznam osazenstva mužských klášterů v okrese Liberec.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karta 420.

¹⁹⁴ SKŘIVÁNEK, František: *Řeholní řády...*, s. 9.

¹⁹⁵ Před příchodem Dominikánů sloužil klášter jako poutní místo pro kult bl. Zdislavy u řádového kostela sv. Vavřince.; SKŘIVÁNEK, František: *Řeholní řády...*, s. 1.

dominikánskému řádu.¹⁹⁶ Klášter fungoval v Jablonném v Podještědí jako jedno z centrálních míst pro celé město. Plnil svou kulturní i duchovní funkci, proto na tom, kdo místo převezme, městu velmi záleželo. Přes počáteční obtíže spojené se zvykáním na nové místo, se Dominikáni velmi rychle zabydleli.

V roce 1949 byl KNV informován o přítomnosti devíti lidí.¹⁹⁷ Tři z nich řádoví bratři (označeni i jako řádoví kněží), čtyři učitelky náboženství, jeden klášterní sluha a jeden knihovník.¹⁹⁸ Řeholníci se jmenovali Josef Varadan (přijal jméno Zdislav)¹⁹⁹, Václav Hutař (přijal jméno Alfons) a Václav Chaloupka.

Zdislav Varadan (nebo Varaďa) byl jmenován správcem vikariátního úřadu Jablonné v Podještědí na příkaz Štěpána Trochty na počátku roku 1948 po odvolání předchozího správce.²⁰⁰ O rok později začal vykonávat i funkci a katechety v Praze. Po neúspěšném jednání církve a státu v první polovině roku 1949 Varaďa na rozkaz řádových představeným odešel do Prahy (zůstal ale představeným kláštera). Na jeho místo nastoupil Václav Hutař.²⁰¹

Dohled nad klášterem se velmi zpřísnil po vypuknutí státní Katolické akce. I zde OCT velmi pečlivě hlídal, zda bude někdo ochoten číst pastýřský list „Hlas biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky“. Václav Hutař tak učinil. Následné zprávy hodnotily místo jako „*středisko všech reakčních živlů z okolí*“²⁰² Když se k tomu přidalo i negativní vyjádření k státním platům duchovních, kněžím bylo jejich vyplácení pozastaveno. Hutařovi stát později dokonce odebral státní souhlas a nechal ho zatknout. Byl odsouzen k osmi letům vězení.²⁰³ O duchovní správ se po této události staral Václav Chaloupka.

¹⁹⁶ SLABÝ, Jaroslav: Dominikánský klášter v Jablonném v Podještědí v letech 1945 – 1950. In: [<http://sphmjablonne.websnadno.cz/Historicke-udalosti-a-clanky.html>], zveřejnění neuvedeno, <18.4.2012>.

¹⁹⁷ Tamtéž.

¹⁹⁸ Učitelkami byly Ludmila Holoubková, Marie Kovaříková, Ludmila Mlčochová a Anna Nová (možná také jen studentka náboženství viz SLABÝ, Jaroslav: Dominikánský ..., <18.4.2012>). Jako klášterní sluha pracoval Štěpán Urban a jako knihovník Bohumil Broukal.

¹⁹⁹ Je možné, že jméno v seznamu pro KNV je špatně napsáno, protože se objevila i varianta příjmení na „Varaďa“ viz SLABÝ, Jaroslav: Dominikánský klášter v Jablonném v Podještědí v letech 1945 – 1950. In: [<http://sphmjablonne.websnadno.cz/Historicke-udalosti-a-clanky.html>], zveřejnění neuvedeno, <cit. 18.4.2012>.

²⁰⁰ SLABÝ, Jaroslav: Dominikánský..., <cit. 18.4.2012>.

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² Tamtéž.

²⁰³ Tamtéž.

Klášteř se samozřejmě dotkla i „akce K“. K zabřání klášteřa došlo až při její druhé vlně. V noci ze 4. na 5. května pronikla Státní bezpečnost dovnitř. Další den ráno byli Zdislav Varadi a Václav Chaloupka převezeni do centralizačního klášteřa Broumov.²⁰⁴ Po odvozu řeholníků na místě zůstaly pouze dvě učitelky náboženství. Od listopadu 1950 zde fungovala družina mládeže národní školy spolu s oddělením pro dvacet jedna žáků matek, jež musely pracovat.²⁰⁵ Dominikáni se na své místo mohli vrátit až v roce 1969.

Klášteř „Františkánů“ v Turnově²⁰⁶

Jako představený zde fungoval Ferdinand Mánek s přijatým jménem Gilbert. Narodil 11. června 1906 v Ústí nad Bečvou (rodiče Ferdinand a Růžena Mánkovi), působil v klášteři v Uherském Hradišti a do Turnova přišel v červenci 1936. Druhým řeholním bratrem byl František Hnilica. Místo narození v Napajedlech u Uherského Hradiště 2. prosince 1889 (František a Josefa Hnilicovi). Působil také v Červeném Újezdě v okrese Kladno a do Turnova se dostal v červenci 1948.

Předposlední z pobývajících bratrů se jmenoval Štěpán Bystřický. Narodil se v roce 1906 v Žadovicích v okrese Kyjov do rodiny Kristiána a Františky Bystřinových. V Turnově se ocitl v roce 1943. Před tím působil také v Praze. Posledním se stal Jaroslav Tobola. Jeho jméno bylo doplněno až zpětně obyčejnou tužkou a neměl kromě svého jména zmíněny žádné další informace.

Rozbití řeholního života, který po akci K prakticky zanikl, se stalo jedním z velkých vítězství komunistické strany. Katolická církev ztratila jednu ze svých opor a tisícům mužů se změnil jejich osud. Akce K se tím stala jedním z nejbrutálnějších zásahů proti katolické církvi. Byla to rána, ze které se řehole musejí vzpamatovávat dodnes. Řády přerušením své činnosti na více než čtyřicet let, ztratily svou přirozenou kontinuitu a šanci na vývoj. Teprve po roce 1989 se objevila šance navázat na svou vlastní minulost.

²⁰⁴ Tamtéž.

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ V poznámce zprávy stojí „stále existuje“; Ze zprávy pro soudruha Hladkého z 1. července 1949.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 420.

10. Ženské řády

Ženské řády měly ve vztahu s komunistickou mocí zvláštní postavení. Byly součástí církevní politiky státu, ale postup zásahu se oproti mužským řeholním řádům lišil. Komunistická strana si byla dobře vědoma úlohy, které především v českém zdravotnictví řádové sestry hrály. Nemohla si dovolit ze dne na den ztratit tisíce kvalifikovaných pracovníků, jež k práci vedl i pocit poslání a touhy pomoci. Sestry často pracovaly s mentálně a tělesně postiženými.²⁰⁷ Václav Vaško uvádí, že v roce 1948 evidoval SÚC 12 095 řeholnic na území státu.²⁰⁸

Stát se po vypořádání s mužskými řády začal věnovat i otázce ženských řeholí. Ty samy očekávaly, kdy na ně přijde řada. Na začátku roku 1950 bylo v Československu asi 11 896 řeholnic (z toho v Českých zemích 7 643 a na Slovensku 4253).²⁰⁹ Ještě 17. dubna 1950 byly svolány všechny generální a provinční představené ženských řádů a kongregací na Státní úřad pro věci církevní, kde se jim dostalo uznání za vykonanou práci a slib, že ženské kláštery jsou v bezpečí. Současně s tím byly nabádány i ke spolupráci a kladnému vztahu k režimu.²¹⁰ Už v této době ale církevní šestka spolupracovala s SÚC a měla se sestrami jiné plány. Především jejich majetek v podobě značného množství nemovitostí přitahoval pozornost ministerstva vnitra a armády.²¹¹ V roce 1950 byl majetek řeholí odhadnut na přibližně 475 milionů Kč.²¹²

V létě 1950 se rozběhla Akce Ř, tzv. Akce vyklízení ženských klášterů. Akce měla proběhnout ve třech fázích od konce srpna 1950 do března 1951. Sestry měly být v první fázi soustředěny v centralizačních táborech. Týkalo se to

²⁰⁷ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev...*, Praha 2002, s. 177.

²⁰⁸ VAŠKO, Václav: *Dům na skále II. Církev bojující. 1950 – květen 1960*, Kostelní Vydří 2007, s. 143.; viz také KAPLAN, Karel: *Stát a církev...*, s. 227.

²⁰⁹ Udaná čísla se mírně liší, počet 11 896 uvádí FIALA, Petr – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev...*, s. 177, kteří vychází z Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951. Edice dokumentů, Praha – Brno 1994, s. 361.; Jan Heinzl ve své diplomové práci uvádí 10 073; HEINZL, Jan: *Perzekuce katolické církve na Frýdlantsku 1949-1955, Centralizační a internační tábor Hejnice*, (diplomová práce FP TUL), Liberec 2006, s. 78.; Vojtěch Vlček uvádí v této době v Čechách a na Moravě 7 725 řeholnic; VLČEK, Vojtěch (ed.): *Ženské řehole za komunismu 1948-1949*, Olomouc 2005, s. 24.

²¹⁰ VLČEK, Vojtěch (ed.): *Ženské řehole...*, s. 243.

²¹¹ V půlce července došlo i k dohodě mezi SÚC a ministerstvem národní obrany o předání 17 řeholních domů armádě. Školské sestry de Notre Dame ztratily 7 klášterů a 224 sester muselo být přemístěno.; VAŠKO, Václav: *Dům na skále II...*, s. 142.

²¹² BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev...*, s. 179.; stejná částka je uváděna v VLČEK, Vojtěch (ed.): *Ženské řehole...*, s. 29.

řeholnic nepůsobících v oblasti zdravotnictví, sociální nebo školní pro zdravotně nebo mentálně postižené.²¹³ I tak je na místě zmínit, že pokud bylo řádu umožněno vykonávat své původní poslání, často sestry nezůstávaly na původním místě, ale byly rozvezeny po celém území republiky, čímž došlo k narušení řádových komunit.

Řeholnice byly soustředěny v kláštorech, jež se už i v minulosti osvědčily pro centralizaci mužských představitelů řádů, jako byl Broumov, Bohosudov, Hejnice (od roku 1952) nebo Osek (od roku 1953). Do listopadu 1950 bylo přemístěno a svezeno z 339 objektů do 33 středisek na 4362 řeholnic.²¹⁴ Také na Slovensku proběhla akce Ř na konci srpna 1950. Objevily se zde nepokoje provázející už přesouvání mužských představitelů řádů. Lidé se sdružovali a nechtěli dovolit odjezd řeholnic. Ve dnech 29. do 31. srpna došlo k internaci 1 962 řádových sester.²¹⁵ Ty pak byly dále přemísťovány i na území Čech.²¹⁶

Život sester v centralizačních střediscích nebyl pro stát levnou záležitostí, a proto byly řeholnice zapojeny do pracovního režimu. Řeholnice pracovaly nejčastěji v lehkém průmyslu. V zemědělských oblastech, kde byl vždy nedostatek pracovních sil, byly zapojeny do činnosti JZD či státních statků. Nabízí se i důvod, že v prostředí státních podniků a pod dozorem vybraných pracovníků, školitelů a agitátorů na ně mohl být vyvíjen lepší tlak na odchod do civilu než v pevně daném uspořádání uvnitř řádu. Nehledě na to, že to byl odlišný způsob práce (často fyzicky i psychicky velmi náročný), než na který byly sestry doposud zvyklé. V podobném duchu mluví i sestry z Římské unie řádu svatě Voršily, které měly tento osud postihnout, „...na svatou Voršilu, 21. října nás odvážely do Hanušovic, kde byla továrna. Tam to nebylo zase tak fyzicky náročné, ale jako bylo náročné psychicky. Prostě stát osm hodin u stroje a nic jiného nedělat než jediný pohyb takové uzlíčky, zpracovávání lnu, tak to nás zase ubíjelo jinak. ...Těm, kdo nás vyvezli do továren nešlo o naši práci. Chtěli nás znechutit

²¹³ VLČEK, Vojtěch (ed.): *Ženské řehole...*, s. 25.

²¹⁴ Sečtený počet sester přemístěných kvůli zabavení řeholních domů armádou od července do půlky srpna 1950 a svážení řeholnic do centralizačních středisek od srpna do září 1950.; viz. také KAPLAN, Karel: *Stát a církev...*, s. 33.

²¹⁵ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev...*, s. 179.

²¹⁶ Jistě to bylo z důvodu vzdálenosti, převozu do jiného prostředí a narušení zažitého způsobu života, ale není jistě pochyb, že například oblast severních Čech, vždy vnímána jako méně religiózní, poskytla pro stát vítané místo, kam „uklidit“ konkrétní řeholnice bez zbytečného vzruchu v okolí.

*fyzickou prací v prachu, ve špíně a neustálým stěhování z místa na místo a tak přinutit k odchodu z řádu.*²¹⁷

Druhá fáze (listopad až prosinec 1950) se soustředila na odchod sester do civilu. Ty, které tomuto požadavku vyhověly, nemusely setrvat v centralizačních kláštřech. Stávalo se, že sestry skutečně řád opustily, ale dále se svému řádovému životu věnovaly tajně. Hromadné odchody sester, obzvláště na Slovensku, se ovšem neuskutečnily a do konce roku 1952 opustilo řády pouze 59 slovenských řeholnic.²¹⁸ Pro území Čech není přesné číslo známo.

V poslední etapě plánu (leden až březen 1951) se měl snížit počet sester v nemocnicích a sociálních ústavech. Ani to ale nebylo zcela možné v důsledku přetrvávajícího nedostatku kvalifikovaných pracovníků.²¹⁹

Akce Ř splnila svůj účel v internaci řeholnic, ale zklamala komunistický režim v neschopnosti přinutit sestry, aby se zřekly svého řeholního života. Pokud se přidá po dlouhou dobu téměř nemožnost nahradit řeholnice ve zdravotnictví, vyvstává otázka, jak moc akce Ř úspěšná vlastně byla. Stát tedy musel hledat jiné prostředky, kterými se snažil život řeholních sester znepříjemnit. Za jeden z nich lze považovat např. zrušení vestiáře, k němuž došlo 1.1.1952. Vestiář, tedy určitá forma uhrazení bydlení, stravy nebo oděvu, měl být nahrazen běžným platem.²²⁰ Tím se měla prohloubit finanční závislost na státu. Zrušení vestiáře se stalo dalším z prostředků, jak donutit řeholnice k odchodu z řádů. Ty nechtěly nový plat přijmout a chtěly se vrátit ke starému systému. Samy kongregace nezaujaly k problematice jednotné stanovisko. To vedlo k tomu, že když sestry zůstaly bez prostředků (jiný příjem neměly), většina plat přijala, ale peníze předávaly své představené.

Rok 1952 se stal zároveň rokem internace vyšších představených ženských řeholí v kláštře v Hejnicích, okres Frýdlant v Čechách.²²¹ Jednalo se o další z kroků, kterým měl být narušen život v řádových komunitách. Představené jednotlivých řádů totiž vystupovaly jako nezpochybnitelné autority, jimž řádové sestry bezmezně důvěřovaly a poslouchaly je. Jejich eliminace měla způsobit

²¹⁷ Zasvěcení. Voršilky (ČR 2009). Česká televize 9. ledna 2010, 25 m. <21.6.2011>.

²¹⁸ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev...*, s. 180.

²¹⁹ VLČEK, Vojtěch (ed.): *Ženské řehole...*, s. 30.; Byly pouze bez výjimek nahrazeny v oblasti domácího ošetrovatelské služby. Tu převzali pracovníci Československého červeného kříže.

²²⁰ Tamtéž, s. 30.

²²¹ Více: HEINZL, Jan: *Perzekuce katolické církve na Frýdlantsku...*, s. 80-89.

zmatek a vnést rozpory mezi zbývající členky řádů. Představené a sestry nejaktivněji působící proti režimu byly do Hejnic převezeny mezi 28. a 29. červnem. Bylo jich na šedesát osm.²²² Pověřenci Stb měli řeholnice stále pod dohledem a ženy byly odposlouchávány.

Konečným vypořádáním s ženskými řády a kongregacemi se měla stát akce B, která spočívala ve zrušení všech ženských řádů a kongregací. Řádové komunity měly být rozpuštěny a všechny sestry měly odejít do civilu a věnovat se běžným zaměstnáním.²²³ Akce byla naplánována na 1. července 1953, nakonec k ní však nedošlo, a to hned z několika důvodů. Na mezinárodním poli sehrála roli smrt vůdce Sovětského svazu.²²⁴ S tím souvisely i následné nepokoje v Německé demokratické republice, kde se zvedly vlny demonstrací, když nedošlo k očekávanému uvolnění po smrti Stalina. V Československu to byla nejenom smrt Klementa Gottwalda, ale především napjatá atmosféra spojená s měnovou reformou z června 1953.²²⁵

Po neuskutečněné akci B bylo převezeno 33 řeholnic z Hejnic do kláštera v Oseku a v říjnu téhož roku se uskutečnil přesun 11 sester z Oseku do Hejnic.²²⁶ Situace v Hejnicích se stala napjatou a sestry čekaly, jak bude stát proti řádům dále postupovat. Zdálo se ale, že ten už nejevil takový zájem jako zpočátku. Mohli bychom to přičíst také faktu, že v této době docházelo k postupnému úpadku vlivu samotného SÚC.

V průběhu roku 1954 bylo propuštěno 16 sester.²²⁷ Zbytek řeholnic trávil svůj život v Hejnicích až do roku 1955. V srpnu jejich nucený pobyt a práce skončily. V září 1955 se z kláštera stal charitativní domov pod správou ČKCH.²²⁸

²²² HEINZL, Jan: *Perzekuce katolické církve na Frýdlantsku ...*, s. 81.

²²³ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev...*, s. 181.

²²⁴ 5. března 1953.

²²⁵ Více k měnové reformě viz JIRÁSEK, Zdeněk – ŠŮLA, Jaroslav: *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1*, Praha 1992.

²²⁶ HEINZL, Jan: *Perzekuce katolické církve na Frýdlantsku...*, s. 87.

²²⁷ Tamtéž, s. 89.

²²⁸ Tamtéž, s. 89.; ČKCH – Česká katolická charita byla definována podle zákona č. 141/1950 Sb. a podle stanov měla na starost provádění sociální péče a léčebně rekreační péče pro církevní osoby, vydávání a distribuci náboženské literatury a časopisů pro římskokatolickou církev a výhradní právo výroby, oprav a distribuce devocionálních a bohoslužebných předmětů potřebných k provádění náboženského kultu a kostelních zařízení.; [<http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/charita.htm>] <12.4.2011>

Přestože nejsilnější perzekuční zásahy vůči ženským řádům a kongregacím proběhly již na počátku 50. let, ani v následujících letech řeholnice neměly klid. Mohly sice nadále působit v nemocničních zařízeních, do kterých bylo těžké sehnat vyškolené náhrady, byla jim ale vyčítána přílišná zbožnost a vliv na pacienty.²²⁹ Ke dni 19. dubna 1956 byla proto vypracována norma s pěti body upravující otázku náboženských úkonů ve zdravotnictví.²³⁰ Kaple mohly využívat jen řeholnice, a to tam, kde to bylo zvykem, nemocní pouze pokud to neohrožovalo jejich léčbu. Svátosti měly být udělovány nemocným jen na přímou žádost pacienta nebo rodiny. Každý ústav musel mít svého duchovního, který směl docházet jen v návštěvních hodinách. Nejdůležitější bod z pohledu řeholnic byl bod pět, ve kterém byla náboženská agitace zaměstnanců na pacienty výslovně zakázána. Navzdory snahám sester se pátým bodem řídit, nelze opomenout, že často docházelo k situacím, kdy si sami pacienti vymíňovali přítomnost řeholnic a chtěli s nimi vést rozhovory, „*Působily velmi klidně a byly opravdu moc hodný. Často i víc než ostatní sestřičky. [...] Když jsem jí (ošetřující řádové sestře – pozn. M.B) řekl, že máma má doma taky křížek, řekla něco v tom smyslu, že to je ráda.*“²³¹

Vedle zdravotnických zařízení sestry působily také v závodních internátech (dále ZI). Měly zde větší možnost přijít do kontaktu s obyčejnými lidmi. Režim tedy předpokládal, že se začnou snáz zapojovat do běžného života a v krátké době se vzdají řádových pravidel. Mezi toho „zapojování“ patřily i kontakty s muži. V tomto případě především s dělníky konkrétních ZI. Těm mělo být slibováno i finanční ohodnocení, pokud by se podařilo některou z řeholnic svést.²³² Tyto postupy lze však hodnotit jako neúspěšné. Sestry se nepodařilo přimět ani k sundání řádového oděvu.²³³

Přes aktivní vystupování státu proti představitelkám ženských řádů a kongregací a znemožňování běžného fungování řádů ve více sférách, sestry bojovaly a nechtěly se s danou situací smířit.

²²⁹ VLČEK, Vojtěch (ed.): *Ženské řehole...*, s. 34.

²³⁰ Tamtéž, s. 39.

²³¹ Z rozhovoru s pamětníkem Miroslavem Hylnerem. Celé znění rozhovoru je součástí příloh.

²³² ŽÁKOVÁ, Lucie: *Perzekuce ženských řádů a kongregací komunistickým režimem. Kongregace sester Neposkvrněného početí Panny Marie*, (diplomová práce FP TUL), Liberec 2011, s. 33.

²³³ FIALA, Petr – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev...*, s. 179.; Dále skutečnost vyplývá i z rozhovoru s pamětnicí Janou L. Znění celého rozhovoru je součástí příloh.

10.1. *Ženské řády na Liberecku*

Ještě před vypuknutím akce Ř si stát v druhé polovině roku 1949 nechal sestavit seznam řeholí, které na Liberecku působily.²³⁴ Díky němu i dalším materiálům se podařilo zjistit, že v libereckém okrese působilo na šest řádů a kongregací (Řád svaté Voršily, sestry Řádu svatého Kříže, Kongregace Milosrdných sester sv. Vincence, Kongregace sester sv. Cyrila a Metoděje, Řád sv. Kříže v nemocnici v Jablonném v Podještědí a nezjištěný název řádu působící v Sociálním domově pro přestárlé ve Vratislavicích). V Turnově se nacházely řády dva (opět sestry Řádu svatého Kříže a nezjištěný název řádu působícího v nemocnici v Turnově) a Jablonci nad Nisou také dva (sestry Řádu svatého Kříže v nemocnici v Tanvaldě a sestry III. řádu Sv. Františka u sv. Anny). Členky řádů, které po vypuknutí akci Ř nepůsobily ve zdravotní nebo sociální sféře, čekala internace a následné časté stěhování z místa na místo. Proto je obtížné získat další informace o životě sester mimo nemocnice, sociální a charitativní ústavy. Tato místa, která zpočátku tvořila jejich domov se stala následně internačními zařízeními. K těm se přidaly i závodní internáty národních podniků. Stát je využíval, aby zapojil řeholnice nejenom do běžného života, ale i do práce v lehkém průmyslu.²³⁵

Podle KNV Liberec bylo v okresech Liberec, Jablonec nad Nisou a Turnov umístěno rámci akce Ř na šesti místech dohromady sedm řádů.²³⁶ Kongregace Milosrdných sester svatého Kříže působila v nemocnici v Tanvaldě, Unie řádu svaté Voršily a Kongregace Milosrdných sester sv. Vincence de Paul v závodním internátě v Tanvaldě, Řád sv. Kříže v nemocnici v Jablonném v Podještědí, Kongregace sester Neposkvrněného početí Panny Marie v závodním internátě Textilana v Liberci a tři nezjištěné řády působící v Sociálním domově pro

²³⁴ V příloze XY je jmenný seznam jednotlivých řádových sester, rozdělených dle míst, kde se nacházely. Je zjevné, že autoři seznamu nevěděli, nebo je nezajímaly správné názvy jednotlivých řádů. Proto nebylo vždy možné jména dohledat.

²³⁵ Závodní internáty státních podniků nejsou v původním seznamu zmíněny, protože jejich služby pro internaci řeholnic, bylo využito až po vypuknutí akce Ř.

²³⁶ Tím, že nejsou známa jména řádů sester působících ve Vratislavicích a v Turnově, nemusí to být konečné číslo. Může být i nižší v případě, že by někde působil stejný řád na jiném zmíněném místě.

přestárlé ve Vratislavicích v okrese Liberec, v ozdravovně v Josefodole v okrese Jablonec nad Nisou a v nemocnici v Turnově.

V závislosti na množství archivního materiálu se podařilo situaci v některých zařízeních rozpracovat podrobněji.

Okresní nemocnice v Tanvaldě, Jablonec nad Nisou

V okresní nemocnici Tanvald se nacházely řeholnice Kongregace Milosrdných sester svatého Kříže. V druhé polovině roku 1949 jich zde žilo sedmnáct. Zde se pak informace poněkud rozchází. Sestry tu měly působit alespoň od roku 1949 a přesto se Stejně jako ostatní řády se po příjezdu na místo zajímaly, kdo bude pečovat o jejich duchovní život. Tuto úlohu převzal farář Antonín Mizera. Jejich mimořádným zpovědníkem se stal příchovecký farář Antonín Kollman.²³⁷

Okresní nemocnice v Turnově, Turnov

Sester zde v roce 1949 působilo dvacet tři.²³⁸ Deset z nich pracovalo jako řádové ošetřovatelky. Stejný počet žen je uveden pouze pod označením „řeholní sestra“ a není specifikována jejich činnost. Tři z nich (byly do seznamu dopsány obyčejnou tužkou zpětně) neměly dle záznamu označení. K okresní nemocnici v Turnově se nepodařilo zjistit dodatečné informace, kromě faktu, že zde sestry působily až do roku 1954.²³⁹

Ozdravovna v Josefodole, Jablonec nad Nisou

V ozdravovně v Josefodole pro hluchoněmé děti Státního úřadu pro hluchoněmé děti v Hradci králové žily přechodně řádové sestry z Broumova. Ty se každý jeden až dva měsíce střídaly, přičemž jejich počet se udržoval v rozmezí tří až čtyř. Časté přesuny řeholnic jednak znemožňovaly navázání bližšího kontaktu sester s pacienty, jednak narušovaly kompaktnost řádových komunit. Farář Obruča z Josefodolu plnil funkci zpovědníka. Pohyb sester byl jako všude jinde monitorován. Pokud se chtěla některá z řeholnic přesunout, bylo o tom

²³⁷ SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 426, Josef Kubišta 1951.

²³⁸ Jmenný seznam s daty narození, případně jmény přijatými po složení slibů je uveden v příloze XY.

²³⁹ [<http://sphmjablone.websnadno.cz/Akce-roku-2006.html>] <19.4.2012>

informováno nejenom ONV, ale i krajský národní výbor. Ve dnech 27. a 28. února 1951 např. požádala sestra Růžena Nedvědová o návštěvu Broumova, v čemž jí bylo vyhověno.²⁴⁰

Závodní internát v Tanvaldě, Jablonec nad Nisou

Jeden z mnoha závodních internátů byl situován v Tanvaldě, který spadal pod okres Jablonec nad Nisou. Sestry zde byly ze dvou řádů, a to z Římské unie řádu svaté Voršily a z Kongregace Milosrdných sester sv. Vincence de Paul.²⁴¹ Pracovaly pod národním podnikem SEBA zabývajícím se textilem. O jejich pobytu vypovídají měsíční hlášení (hodnotila se v nich situace na internátě, pracovní a výchovná činnost) z ledna a března 1954, jež zpracovala církevní referentka Alžběta Kokmanová,²⁴² zprávy KCT Vladislava Hladkého a situační zprávy z března a dubna 1955, u nichž nebyl uveden jejich původce.²⁴³ Všechna tato hlášení svědčila o tom, že sestry v ZI strávily už přinejmenším Vánoce roku 1952.²⁴⁴ Slavily je o samotě, bez návštěv ze strany příbuzných nebo přátel. Každý řád slavil svátky po svém. Půlnoční mše se uskutečnila v místním kostele v 20.00 a zpěv obstaraly samy sestry.

Jako výkonnější a přizpůsobivější se jevil řád Uršulek. Jejich pracovní morálka, jak si církevní referentka stěžovala, se ale zkažila při příchodu řádu Vincentek. Ty odmítaly pracovat ve dnech 3. a 6. ledna 1954. První datum vyšlo na neděli a 6. ledna byl svátek Tří králů. Když za to předchozí rok neobdržely žádný trest, připojil se k nim i druhý řád.

Ke dni 30. ledna 1954 zde pobývalo padesát šest sester (třicet dva uršulek a dvacet čtyři vincentek), z toho padesát čtyři na internátě.²⁴⁵ Pracovalo čtyřicet osm řeholnic. Další čtyři byly v údržbě internátu, dvě v důchodu a stejný počet v nemocnici. Do přádelny v Plavech byly umístěny tři sestry, do tanvaldské

240 Josef Kubišta 1951.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 426.

241 Ve zprávách označovány jako řády Uršulek (nebo Uršulinek) a Vincentek.

242 Podepsaná pod lednovou situační zprávou pouze psacím písmem.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 431.

243 SOKA Jablonec nad Nisou, fond ONV Jablonec nad Nisou, inv. č. 96, karton 46.

244 SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 431.

245 Dne 19. ledna 1954 přibyla další řádová sestra Marie Hlaváčová z Oseka u Duchova ze Zaopatřujícího ústavu Charity. Trpěla silnými astmatickými záchvaty a transfer jí byl doporučen jejím ošetřujícím lékařem. V březnu téhož roku ale byla znovu vrácena do Oseku.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 431.

přádelny devět a na smržovskou třináct. Tkalcovna na Smržovce zaměstnala dalších dvacet tři z nich.

V ohledech výchovné činnosti se dle referentky hůře pracovalo opět s Vincentkami. Nechtěly s ní vůbec komunikovat a nejevily zájem ani o nabízené tiskoviny. V průběhu času ale slevily i ony. Pokud se chtěly dozvědět, co se dělo „za zdmi internátu“, musely přistoupit na tento zdroj získávání informací.

V březnu 1954 se v internátu nacházelo stále padesát šest sester (poměr počtu v řádech se nezměnil). Z toho jich pracovalo čtyřicet šest, tedy o dvě méně než v lednu. Dvě byly v údržbě, což znamenalo především úklid nebo zajišťování drobnějších prací. Další čtyři řeholnice skončily v důchodu a v nemocnici.²⁴⁶ V Plavech v přádelně pracovaly čtyři, v Tanvaldě osm a na Smržovce jedenáct. V tkalcovně na Smržovce se stav nezměnil.²⁴⁷

Voršilkyně se účastnily oslav Mezinárodního dne žen, kdy se jim dostalo odměny v podobě punčoch, ze kterých měly dle zprávy velkou radost a velmi za ně děkovaly. Vincentky se události navzdory pozvání neúčastnily. Naopak ale projevíly větší zapálenost pro volby do národních výborů, jenž měly proběhnout v květnu 1954. S cílem přesvědčit sestry, aby se voleb účastnily, do internátu dorazil i OCT Beran. Společně s církevní referentkou a řeholnicemi sestrami probírali politickou situaci. Řeholnice projevovaly zájem především o kandidáty Národní fronty a byly údajně rády, že byl kladen důraz na dobré rodinné zázemí kandidátů.²⁴⁸ Režim si od těchto akcí sliboval postupné naklonění ze strany sester a snažil se zajistit bezproblémový průběh voleb, při nichž by sestry prokázaly oddanost režimu vyplněným volebním lístkem.

Další situační zprávy chybí až do června 1954, kdy si začal KCT stěžovat na větší průbojnost sester. Oba řády prý odmítly pracovat v době církevních svátků, aniž by se obávaly možných důsledků.²⁴⁹

²⁴⁶ Dvě sestry od Vincentek, Marie Mokrá a Ágnes Dechtická se léčily v tanvaldské nemocnici. Na svou žádost byly ošetřující lékařem 5. března 1954 přemístěny na léčení na Slovensko. Dechtická do Topolčan a Mokrá do města Turčiansky Svätý Martin.

²⁴⁷ Nezařazeno.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 431.

²⁴⁸ Zpráva referentky z dubna za březen 1954.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 431 a také zpráva krajského církevního tajemníka z 2. dubna 1954.

²⁴⁹ Zpráva KCT za červen 1954.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 431.

Alžběta Kokmanová se v obou svých situačních zprávách vyjádřila, že Vincentky neměla příliš v lásce, protože podkopávaly její autoritu a mařily práci, jež už odvedla s Uršulami. Musela se snažit s nimi vycházet a nedávat najevo svou nelibost. Stěžovala si také na nemožnost působit na řeholnice stejně, protože jejich práce nebyla koncentrována na jednom místě, ale na čtyřech. Referentka Kokmanová v jedné ze situačních zpráv upozorňovala na vznikající řevnivost mezi sestrami obou řádů. Z pohledu státního dozoru nad členy řádů se jednalo o vítané spory, kterých se referenti, zmocněnci, ale i církevní tajemníci snažily využít ve svůj prospěch. Nebylo výjimkou, že konflikty sami iniciovali nebo je skrytě podporovali a přižívovali. Cílem tohoto podloudného jednání bylo narušení vazeb mezi členkami jednotlivých řádů, které, přes množství odlišností v řádovém životě, si k sobě v centralizačních podmínkách nacházely cestu.

V březnu a dubnu roku 1955 nedošlo k výrazným změnám. Ke konci dubna pracovalo v podniku čtyřicet dva sester. Ve výrobě jich bylo zapojeno třicet osm, dvě byly v údržbě a dvě v nemocnici v Tanvaldě. Uršulinek bylo dvacet tři a Vincentek devatenáct.²⁵⁰

V březnu proběhla podpisová akce proti atomové válce. Sestry Uršulinky podepsaly všechny, ale jejich opakem byl druhý řád Vincentek. Ty si podle zprávy vyslechly argumenty a názory ostatních, ale odmítly cokoliv podepsat. Farář Obruča, jenž do internátu docházel, se vyjádřil, že „...*si se sestrami Vincentkami neví rady*.“²⁵¹ Z dalších situačních zpráv není zřejmé, zda za svůj postoj byly Vincentky potrestány či nikoli.

O měsíc později se stalo nejdůležitější zprávou čtvrté snižování cen. Jak se dalo očekávat, opět potvrdily větší nadšení nad celou situací řádové sestry Uršulinek. Dle slov referentky, Vincentky takovou radost neprojevíly, protože dostávají příspěvky ze Slovenska a snížení cen se jich tolik nedotklo.²⁵²

Informace o dalším vývoji se v dostupném archivním materiálu nepodařilo prozatím zjistit. Poslední zmínka o ZI pochází od KCT Hladkého, který hlásil, že se v červnu 1956 nic podstatného nezměnilo.²⁵³

²⁵⁰ Situační zpráva za měsíc březen a duben.; SOkA Jablonec nad Nisou, fond ONV Jablonec nad Nisou, inv. č. 96, karton 46. I když není zmíněn autor, dá se očekávat, že na pozici referentky zůstala nadále Alžběta Kokmanová.

²⁵¹ Tamtéž.

²⁵² Nezařazeno.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 431.

²⁵³ Tamtéž.

Závodní internát Textilana, Liberec

Druhým ze závodních internátů se stala Textilana v Liberci. K němu se dochovaly informace ze situačních zpráv KCT²⁵⁴ a dvou zpráv z ledna a února 1954.²⁵⁵ Ve své diplomové práci se řádu Kongregace sester neposkvrněného početí Panny Marie a jejich působení v Liberci v letech 1953 až 1957 věnovala i Lucie Žáková.²⁵⁶

Sestry na místo dorazily 4. května 1953.²⁵⁷ Řeholnice se záhy zapojily do pracovního procesu. První problémy se objevily o pár měsíců později. Sestrám bylo vyčítáno, že odmítly pracovat 8. prosince 1953 a 6. ledna 1954 na Tři krále. Nebyly ale k práci nuceny, i když si dny musely řádně napracovat.²⁵⁸ Řeholnice se také odmítly písemně zavázat k odpovídající kvalitě výrobku. Jedna ze sester se vyjádřila v tomto smyslu, „*Paní mistrová, já Vám slibuji za všechny sestry, že budeme pracovat kvalitně a dodržovat všechny předpisy o šetření materiálem, ale podepisovat nic nebudeme, nikde jsme nic nepodepisovaly. Dobrovolně jsme sem ani do Ústí nešly, tak nás také nemůžete přinutit k tomu, abychom něco podepisovaly.*“²⁵⁹ I zde jasně vyplývá nedobrovolnost celé této akce. Ženy plnící dříve nejenom svou práci, ale i své poslání byly rozmístěny a nadále opakovaně stěhovány z místa na místo, protože věřily v něco, co neodpovídalo oficiální propagandě.

Lednová situační zpráva z roku 1954 ohlásila stav dvaceti pěti sester Kongregace sester neposkvrněného početí Panny Marie. Plný počet byl skutečně i v ZI.²⁶⁰ Z toho dvacet tři pracovalo v závodě (na dvou místech a na dvě směny) a dvě byly opět přiděleny na údržbu internátu.

Referentka Bílková musela tento měsíc vyřešit i menší konflikt, kdy za ní přišla představená Marie Čížová s tím, že mělo do Liberce dorazit pět sester z Horního Maršova (okres Trutnov). Bílková o ničem nevěděla a řešila to s ředitelem podniku, který sestry odmítl přijmout, protože potřeboval svolení

²⁵⁴ Situační zprávy sepsala církevní referentka M. Bílková.

²⁵⁵ Nezařazeno.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 431.

²⁵⁶ ŽÁKOVÁ, Lucie: *Perzekuce ženských řádů...*, s. 50-51.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 50.

²⁵⁸ Tamtéž.

²⁵⁹ Situační zpráva z ledna 1954.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 431.

²⁶⁰ To nebylo tak časté. Kmenový a skutečný stav sester se téměř vždy lišil.

Hlavní správy lehkého průmyslu.²⁶¹ Stěžovala si na komunikaci s SÚC, kdy bylo často něco rozhodnuto a oni na okresech o tom nebyli včas nebo vůbec informováni.²⁶² Už se nedalo ale nic dělat a sestry 22. ledna skutečně dorazily. Problém se vyřešil až v únoru, kdy všechny 22. února odešly do Moravské Třebové.²⁶³

Sestry se dle slov referentky negativně postavily i k příspěví do sbírky na Korej. Přišli za nimi vedoucí ženského domova a úředník z kádrového, jenž agitoval v prospěch sbírky. Řeholnice si vyžádaly čas na rozmyšlení a další den prohlásily, že když vstupovaly do řádu, měla téměř každá nějaké věno a když odcházely z kláštera, tak jim bylo slíbeno, že jim bude vyplacen nájem z těch budov, na kterých se svým věnem podílely a až ho dostanou, tak potom něco do sbírky přispějí.²⁶⁴

V měsíci únoru zde oficiálně dále žilo dvacet pět řeholnic. Ve skutečnosti to bylo dvacet řádových sester. Z toho dvacet pracovalo ve výrobě a dvě se podílely na údržbě internátu. Podnik se potýkal s energetickými problémy a sestry musely pracovat i na nočních směnách. Stěžovaly si na nedostatečné střídání. To se mělo změnit najetím na systém tří směn. Referentka kladně hodnotila práci s okresním církevním tajemníkem. Nabídl možnost bezplatné přednášky s tématy ze zdravotnictví a zařídit telefonní linku na meziměstské hovory, až bude internát opraven. V tomto měsíci se změnil i počet sester. Kromě řeholnic z Horního Maršova podnik k 1. březnu opustily také sestra Rašková, Hercigová, Richterová a Schinllerová.

Pozitivní ohlas ze strany úředníků přinesla schůzka arciděkana Vraštila s matkou představenou a řeholnicemi v březnu téhož roku na téma voleb. Ta se původně o politické situaci odmítala bavit a vyčlenila mu pouhých deset minut,

²⁶¹ Situační zpráva z ledna 1954.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 431.

²⁶² Problém vznikl, protože podnik původně žádal o třicet sester. Když jich dorazilo dvacet pět, situace se přestala řešit, ale požadavek nebyl zrušen. Takže oficiálně jich pět ještě mohlo dorazit.

²⁶³ To zhoršilo vztahy mezi referentkou a sestrou Čížovou, která byla razantně proti. Byly spolu i za podnikovým ředitelem, jenž sestře předložil směrnice, podle kterých řeholnice přijmout nemohl. Situace se následně uklidnila.; Situační zpráva z února 1954.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 431.

²⁶⁴ Situační zpráva z ledna 1954.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 431.

nakonec jí ale zaujal natolik, že beseda trvala dvě hodiny.²⁶⁵ Řeholnice si následně vyžádaly další besedy.

Změny přinesly až roky 1955 až 1957. Sestry začaly Textilanu postupně opouštět. Ať již z důvodu snížení pracovní schopnosti (rok 1955) nebo proto, že o odchod samy požádaly. To se stalo až v roce 1957 a na pokyn jejich generální představené matky Pavlíny Černoškové.²⁶⁶ V červenci byly sestry uvolněny. Deset jich odjelo do Charitního domova pro řeholnice v Broumově a dvě do charitního domova v Jiřetíně pod Jedlovou horou.²⁶⁷ Jejich místa se díky velkému náboru obsadila ženami a dívkami z Moravy.²⁶⁸

10.2. Přípravy Akce B na Liberecku

Dne 17. června 1953 dorazil z SÚC Akční plán na provedení akce rozpuštění řádů a kongregací v kraji Liberec.²⁶⁹ Ten vznikl na poradě okresních církevních tajemníků na KNV 16. června 1954, kterého se účastnili i zástupci KV KSČ, referenti KNV a příslušníci Stb. Akce připadající na 1. července 1953 se nakonec neuskutečnila, ale přípravy na ní byly opět více než důkladné. V následující kapitole se pokusím nastínit, jak měla akce ve zvolených okresech probíhat.

Okresní církevní tajemníci měli dodržovat přesné instrukce, jakékoliv problémy okamžitě hlásit buď na KNV nebo SÚC. Sestrám mělo být znemožněno vzájemně komunikovat a domlouvat se. Vše mělo proběhnout co nejrychleji, bez velké pozornosti ze strany veřejnosti. Dle instrukcí mělo být sestrám zdůrazňováno, že mohou zůstat na svých pracovištích, přičemž jim budou upraveny platy, mohly si nechat potřebný nábytek, byly by jim přiděleny služební ošetřovatelské obleky. Na druhé straně zde byla možnost odejít k příbuzným, případně do ústavů Charity.²⁷⁰

²⁶⁵ Zpráva krajského církevního tajemníka z 2. dubna 1954.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 431.

²⁶⁶ ŽÁKOVÁ, Lucie: *Perzekuce ženských řádů...*, s. 50.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 51.

²⁶⁸ Tamtéž.

²⁶⁹ Akční plán na provedení akce rozpuštění řádů a kongregací v kraji Liberec.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 431.

²⁷⁰ Dodatek k akčnímu plánu „B“ pro OCT.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 431.

Příslušnice řeholí měly být o rozpuštění řádu informovány teprve v den akce, a to z úst OCT, zástupců ONV a OV KSČ. První na řadu přišly nemocnice v Turnově, Tanvaldě a Jablonném v Podještědí. Po nemocnicích přišly sociální státní ústavy ve Vratislavicích a Josefodole. Vše mělo proběhnout současně. Další den patřil závodních internátům a charitním domům.

V nemocnici v Turnově měla akce začít 1. července 1953 v sedm hodin ráno. S rozhodnutím KSČ se měly jako první seznámit řeholnice nejreakčnější, IV. třídy. Mezi ně patřily Anna Nešpůrková a Marie Šaškovičová, které budou převezeny do Oseku. Akce má naplánovaný konec na 12.00. I v nemocnici v Tanvaldě byl vypracován přesně postup, podle kterého budou sestry seznámeny s novým rozhodnutím. První bude představená Margareta Bedenková, posléze ostatní sestry Marie Koperová, Aloisie Kroiherová, Margit Nähwaldová, Adéle Pechová, Barbora Phalerová, Elizabeth Richterová. Všechny měly být převezeny do Oseku. Marie Sytteová se měla dostat do Hejnic. V nemocnici v Jablonném měla akce B proběhnout stejně, pouze s tím rozdílem, že zde nebyla žádná řeholnice IV. typu. V sociálních ústavech to bylo obdobné, vždy měly být první seznámeny s rozhodnutím řeholnice IV. typu a tyto pak měly být převezeny nejčastěji do Oseku. V Josefodole řeholnice tohoto typu nebyly.

Do závodního internátu v Tanvaldě měli okolo 14. hodiny odpoledne dorazit OCT Beran, KCT Hladký spolu s úředníky Janků, Kouřie. Plánovalo se, že budou odvezeny opět řeholnice IV. typu. Do Hejnic měla směřovat Marie Bakošová spolu s Viktorií Janecovou a do Oseku Marie Bernadičová, Terezie Darzsová, Gizela Ferhevisi, Filoména Fluková, Anna Gažová, Celestina Horná, Ernestina Kulifajová, Terezie Lipovská a Emerencia Arsenová. Podobný osud byl připravován i pro internát při závodě Textilana v Liberci. Tam byla akce naplánována na 16. hodinu, kdy měly být všechny sestry už zpět v internátě. Odvezena měla být již dříve zmíněná představená Marie Čižová do Oseku a Marie Výletová do Hejnic.

Navzdory tomu, že se akce B nakonec neuskutečnila, posloužil centralizační klášter v Hejnicích až do roku 1955. Ještě v lednu 1955 zde žilo dvacet čtyři sester. Postupem roku jich klášter opustilo dalších sedm a posledních sedmnáct jich odešlo v srpnu 1955.²⁷¹

²⁷¹ ŽÁKOVÁ, Lucie: Perzekuce..., s. 66.

Na SÚC diskutovali i o budoucnost řeholnic. Bylo jasné, že pokud akce dopadne dle očekávání, ocitne se velké množství sester v nepříjemné situaci nejenom pro sebe, ale hlavně pro stát. Ministerstvo zdravotnictví a Charita připravily pro všechny sestry, jež zůstanou na pozicích ošetřovatelek nebo pomocného personálu, platy odpovídající dobovým směrnícím (vztahující se nejvýše k 1. říjnu 1948).²⁷² Přestárlé sestry mohly být propuštěny do charitativních domovů nebo k příbuzným. Jejich důchod jim byl zajištěn přes SÚC a okresního církevního tajemníka. Pokud by se přestárlé sestry nacházely k 1. červenci 1953 bez prostředků, měla jim být ze strany Charity vyplácena částka min. 60 Kčs měsíčně do doby, kdy budou definitivně přemístěny.²⁷³ Staré řeholnice mohly v nemocnicích zůstat do jejich konečného odchodu.

Řeholnicím v charitních ústavech, které neměly mít finanční prostředky na civilní šat, mohla poskytnout Charita na návrh OCT nebo KCT zálohu na plat ve výši 1000 Kčs. V závodech by byla možnost dát sestrám v individuálních případech na jejich vlastní žádost a doporučení referentek zálohu na plat. Splácení by probíhalo formou dlouhodobých splátek.²⁷⁴ Působí pak poněkud ironicky jedna z vět obsažená v plánu celé akce, „*Tento akční plán bude doplněn rozpracovanými pokyny pro zajištění řádového majetku.*“²⁷⁵

Plány na Akci B se ukázaly jako velmi důkladné, ale po změně politické atmosféry v roce 1953 nebyla akce už prioritní záležitostí. Podle zmíněných situačních zpráv vydržely řeholnice například v závodním internátě SEBA minimálně do poloviny roku 1956.

Události, které postihly ženské řehole již před více než šedesáti lety, pociťují ve svých důsledcích jednotlivé řády dodnes. Mezi ty nejzásadnější patřila nemožnost přijímat nové členky, které by přirozeně časem přebíraly úlohu svých

²⁷² Dodatek k akčnímu plánu „B“ pro OCT.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 431.

²⁷³ Tamtéž.

²⁷⁴ To platilo i pro nemocnice.

²⁷⁵ Akční plán na provedení akce rozpuštění řádů a kongregací v kraji Liberec.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 431.

předchůdkyň a zajišťovaly další pokračování svých kongregací. V českých zemích se snížil počet řeholnic z asi 7 640 v roce 1950 na 2 415 v roce 1989.²⁷⁶

Stát zamezil několika tisícům žen vykonávat činnost, kterou považovaly za poslání a svou úlohu v životě. Potýkaly se s nepříjemnostmi spojenými s přesouváním se z místa na místo, podle toho, kam je příslušný úředník přidělil. Musely tvrdě pracovat v oblastech nepříslušejícím jejich zařazení, žít mimo svou komunitu, snášet výslechy, často byly především při zabírání klášterů pohlavně zneužity. Padesátá léta se zapsala do osudů těchto žen černým písmem. Společensví začala obnovovat svou činnost až po listopadu 1989.

²⁷⁶ ŽÁKOVÁ, Lucie: Perzekuce..., s. 91.

11. Školství

Stát si ústavou 9. května 1948²⁷⁷ pojistil kromě jiných odvětví i školství, jež se stalo státním.²⁷⁸ Potvrzoval tím v podstatě zákon č. 95/1948 Sb. o základní úpravě jednotného školství.²⁷⁹ Ten zajišťoval v § 19 povinnost školy starat se o náboženskou výchovu žáků, ale v podstatě dával škole možnost naložit s tímto předmětem podle svého uvážení. V závislosti na rozhodnutí rodičů pak mohlo být dítě z hodin náboženství odhlášeno. V realitě byla náboženská výuka překládána na odpolední hodiny,²⁸⁰ rodiče museli své děti včas zapisovat (museli mít zvláštní formuláře ze školy), aby mohly na předmět chodit, na děti i rodiče byl vyvíjen ze strany školy nátlak, nebo i sama škola znesnadňovala spolupráci s daným vyučujícím. Pod zněním „*Vyučování náboženství musí být v souhlase s výchovnou činností školy.*“ se dalo vyložit mnoho věcí.²⁸¹ Od toho, že škola mohla vycházet vstříc (což se nestávalo) až ke snaze vyučování úplně náboženství zrušit.

Kromě škol měl velký vliv i stát. Ten se projevoval například v tom, že učební osnovy sice vznikaly na podnět církevních orgánů, ale muselo je schvalovat ministerstvo osvěty a školství, které je samozřejmě podrobovalo kritice.²⁸² Nemluvě o faktu, že na počátku školního roku v září 1948 stát některé dříve církevní školy prostě neotevřel, a nebo je přeměnil rovnou na školy státní.²⁸³ Na Slovensku, jak již bylo zmíněno, byl tento problém „vyřešen“ tím, že církevní školy zanikly hned po ukončení války v roce 1945 v následku odporu vůči katolické církvi za její chování v průběhu válečných let.

Ať již byla ale situace s vyučováním náboženství na základních školách jakákoliv, stále byla státem garantována. To se změnilo v roce 1953, kdy byl v dubnu vydán zákon č. 31/1953 Sb. (Zákon o školské soustavě a vzdělávání učitelů), jenž vešel v účinnost od 7. května téhož roku a rušil povinnou výuku

²⁷⁷ Ústava platila až do roku 1960.

²⁷⁸ Podle § 13, Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.; [<http://spcp.prf.cuni.cz/lex/z1a.htm>] <11.3.2011>

²⁷⁹ [<http://spcp.prf.cuni.cz/lex/95-48.htm>] <11.3.2011>

²⁸⁰ Aby žáci, kteří náboženskou výuku nenavštěvovali, neměli v dopoledních hodinách mezi předměty hodinové prodlevy. Byl zde podstatný i fakt, že pro děti bylo obtížnější například v zimních měsících navštěvovat pozdně odpolední hodiny. Ať už z důvodu dřívějšího stmívání a několikakilometrové cesty domů, nebo proto že rodiče od dětí očekávali doma pomoc.

²⁸¹ Zákon č. 95/1948 Sb., § 19, odstavec 5.

²⁸² Zákon č. 95/1948 Sb., § 19, odstavec 3.

²⁸³ CIGÁNEK, Radim: *Politický zápas o...*, Praha 2009, s. 134.

náboženství.²⁸⁴ To se ve školách odrazilo ještě úpornějšími snahami o odhlašování dětí z výuky. Pokud se do roku 1952 stát snažil církve zlomit a v očích veřejnosti zdiskreditovat, od této doby usiloval o představu, že náboženství bylo něco, co nemělo v životě „moderního člověka“ místo. Na tom se měla podílet i naprostá ignorace v otázce výuky náboženství. Pokud by děti neměly možnost přijít s vírou do kontaktu, komunisté věřili, že mohou takového člověka snáze vychovat v „uvědomělého občana“. Je nutné si uvědomit, že z pohledu komunistických představitelů byla tradice vyučování náboženství vnímána i jako brzda osvěty a vývoje, „...tradice náboženského života jde ruku v ruce s neochotou k technickému rozvoji a světové osvětě.“²⁸⁵

Počty dětí přihlášených na náboženství klesly nejvíce ve školním roce 1952/1953. V některých okresech to bylo až o 40 % (Jablonec nad Nisou, Jilemnice, Liberec).²⁸⁶ V dalších letech se počty ustálily a snižovaly se jen velmi zvolna. Následující podkapitola se věnuje situaci na školách po roce 1948 v rámci Libereckého kraje. Nastíní otázku výuky, kádrování pedagogů i samotné vyučování náboženství.

11.1. Situace na okresech po roce 1948

Situace na školách byla jednou z oblastí, které se těšily velké pozornosti ze strany státních dohlížitelů. Informací se jim dostávalo nejenom od školních inspektorů, ale i samotných ředitelů škol, jenž často sami působili jako církevní referenti. Stav o tom, jaká byla na školách atmosféra se v prvních letech objevoval v každé situační zprávě. Zmínky o učitelích (zvláště pak o těch vyučujících náboženství), náladě a politické aktivitě sboru, počty dětí přihlášených na náboženství, akce pořádané školou se těšily velkému zájmu. Dbalo se na to, aby školy co nejrychleji nasály myšlenky nového státního zřízení a v tomto duchu vychovávaly i další generace. Proto především v prvních letech inspektoři nejvíce

²⁸⁴ Tím zrušil zákon č. 95/1948 Sb.; [<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1953/sb18-53.pdf>] <11.3.2011>

²⁸⁵ Informační zpráva o šetření o náboženském životě lidu.; NA Praha, fond SÚC, inv.č. 158, karton 192.

²⁸⁶ Viz příloha 2 o počtu dětí přihlášených na náboženství.

sledovali politické smýšlení učitelů, výzdobu škol a výuku předmětů, aby vyhověly požadavkům „nové školy“.

V květnu 1949 byli inspektoři vyzváni k tomu, aby předložili zprávy o tom, co se na každé škole dělo po politické stránce.²⁸⁷ Adolf Nozar, krajský školní inspektor už na počátku dubna informoval o situaci v Jablonci nad Nisou a došel k závěru, že z 318 učitelů na okrese jich je v KSČ 72 % (přibližně 229 učitelů).²⁸⁸ Za zmínku určitě stojí případ Růženy Maškové, jež vrátila legitimaci z KSČ se slovy, že byla ke vstupu nucena a s politikou této strany nesouhlasí.²⁸⁹ Začalo šetření vedené bezpečnostním referentem ONV, protože pedagožka podpořila své vystoupení slovy, „...dnes může být učitelem každý truhlář.“²⁹⁰ Což bylo samo o sobě neznělo nijak podezřele, kdyby to nebylo i bývalé zaměstnání prezidenta Klementa Gottwalda.²⁹¹

Nozar také mnoho věcí vytykal. Například národní škole na Smržovce (a nejen té) ve zprávě vyčetl, že učitelský sbor neprojevuje mimo školní činnost v takové míře, jako to bylo před únorem 1948. Po stránce obrazové výzdoby ve školách byl ale spokojen. Velmi oceňoval nástěnky, jež se staly nedílnou součástí tamních zdí na mnoho let. Učitelé zde chválili především žáky, jejichž záznamy byly „*prolnuty duchem dnešní doby*“.²⁹² Zpráva také informovala, že od února 1948 do dubna 1949 přišlo Jablonecko o několik učitelů. Z duchovenstva to byl administrátor Karel Maj, která byl okresním soudem v Jablonci odsouzen na pět měsíců pro své výrazy a chování.²⁹³

Okresní školní inspektor v Jilemnici taktéž informoval o politické situaci na školách z dubna 1949. Byl nadmíru spokojen jak s vnitřním, tak vnějším stavem věcí. Učitelé se i zde účastnili školení, které probíhalo vždy jedno půldne v týdnu.

²⁸⁷ SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 289, karton 408.

²⁸⁸ Zpráva ze dne 5. dubna 1949.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 289, karton 408.; Zbývajících 27% nebylo vyhodnoceno jako odpůrci režimu, ale na druhou stranu neprojevili aktivitu ho podpořit.

²⁸⁹ Tamtéž.

²⁹⁰ Tamtéž.

²⁹¹ Není už dále uvedeno, jak šetření dopadlo, ale byla pravděpodobně stíhána podle zákona č. 231/1948 Sb., § 23, odstavec 1, Ublížení na cti prezidentu republiky.

²⁹² Tamtéž.

²⁹³ Dále Josef Brož (souzen na Pankráci – nebyl uveden důvod), bývalá ředitelka národní školy v jabloneckých Pasekách Ludmila Dlouhá (nebyl uveden důvod) a František Patříček (obviněn ze šmeliny – pravděpodobně podle předpisu č. 15/1947 Sb., Zákon o stíhání černého obchodu a podobných pletich).; Tamtéž.

Pedagogové do toho museli stíhat i normálně učit a vysloužili si pochvalu za 100% účast.

Velmi byla vyzdvihnuta výuka dějepisu na středních školách, kdy žáci velmi přesně vyjádřili důvody první světové války, problémy mezi východním a západním blokem, kdo a proč chtěl v této době válku atd.²⁹⁴ Také výzdoba na školách se dočkala velké pochvaly (nástěnky, ruský koutek, podpora pětiletky, plnění kontingentů). Účastnili se na ní společně s pedagogy sami žáci.

V Semilech už tak příznivá situace nebyla.²⁹⁵ Inspektor školám vyčetl malý zájem o politickou situaci ve státě s absencí výzdoby. Ani učitelé se nestavěli kladně lidově-demokratickému zřízení a přetrvával v nich vliv z první republiky. Podobné hodnocení si odneslo i Turnovsko.²⁹⁶ Ne všechny školy a pedagogové vyhovovali nové atmosféře státu. Učitelům byla vyčtena politická nepřipravenost, přílišná objektivita (!) a výuka postrádající větší nadšení pro budování a rozvoj. Učitel V. Kunst z národní školy v Českém dubu dokonce prohlásil, že „*politika do školy nepatří*“.²⁹⁷ Jaromíru Vávrovi z 1. střední dívčí škole v Turnově byl od druhého pololetí školního roku 1949/1950 zkrácen pracovní úvazek. Nemohl nadále vyučovat občanskou výchovu, protože ve sboru i ve třídách dával najevo svůj „křesťansko politický názor.“²⁹⁸ Inspektorovi se nelíbily obrazy T.G. Masaryka a E. Beneše v jedné škole na Rovensku pod Troskami. Nadšení nevzbudily ani americké a britské vlajky kolem obrazu generalissima Stalina. Vše to údajně svědčilo o malé politické vyspělosti škol.²⁹⁹

O tom, že se atmosféra na školách v průběhu let „lepší“ informoval i OCT Josef Kubišta a poukazoval na to, že kříže v okrese Jablonec nad Nisou byly ze škol odstraněny už v roce 1950 a tato skutečnost nevzbudila u veřejnosti žádnou větší pozornost.³⁰⁰

Na školách byly bedlivě sledovány „Slavnosti světového míru“. Každá škola měla odevzdat svůj program (s po sobě jdoucími body, konkrétními písněmi atd.).

²⁹⁴ Zkušenosti s inspekcí po politické stránce ze 6. dubna 1949.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 289, karton 408.

²⁹⁵ Zpráva z dubna 1949.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 289, karton 408.

²⁹⁶ Tamtéž.

²⁹⁷ Tamtéž.

²⁹⁸ Tamtéž.

²⁹⁹ Tamtéž.

³⁰⁰ Oznámení ohledně křížů ve školách ze dne 12. září 1951.; Soka Lit, KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 426.

Slavnosti se ve většině případů skládaly z úvodní recitace, vysvětlení proč slavnost probíhá, zpívání lidových písní, recitací žáků a poslední části patřily řediteli školy, jenž akci ukončoval a státní hymně. Žákům i veřejnosti se to zajisté líbilo, ale nejde opomenout i agitační podtext těchto akcí.

Učitelé podléhali kádrování. Bylo zjišťováno jejich rodinné zázemí, politická příslušnost, výchova, práce, mimoškolní aktivity,³⁰¹ přátelé atd. To vše ovlivňovalo budoucí umístění jedince, nebo i jeho setrvání ve stávajícím zaměstnání. Ředitelé většinou vycházeli úřadům maximálně vstříc a přijímali, nebo propouštěli lidé jim doporučené. Pedagogové mohli být a bývali propuštěni i bez udání „konkrétních“ důvodů. Jako v případě Anežky Kubecové, jilemnické učitelky římskokatolického náboženství, se kterou byl rozvázán pracovní poměr ke dni 31. května 1953 z důvodu „*provinění v zájmu udržení kázně nezbytně nutné*“.³⁰² Největší tlak ze strany vedení školy musely čelit právě učitele náboženství.

Pedagogové se dále museli pravidelně účastnit školení. Ta probíhala dvěma způsoby, buď masově, kdy se dozvídali o učení marxismu-leninismu, nebo v jednotlivých předmětech. Školení podporovala stanoviska vědeckého socialismu. V humanitních oborech byl kladen důraz především na výuku dějepisu.

Samotné situaci na školách, nebylo s výjimkou prvních dvou let v situačních zprávách církevních tajemníků mnoho prostoru. Ve většině případů se slova omezila na „*Nebylo zjištěno žádných pochybení.*“³⁰³ Větší pozornost se upřela přímo na výuku náboženství.

11.2. Vyučování náboženství

Jak již bylo zmíněno, výuka tohoto předmětu byla do roku 1952 garantována státem. Státní aparát si uvědomoval, že náboženství na školách bylo jedno z posledních míst, kde církev (sice omezeně) mohla uplatňovat svůj vliv.

³⁰¹ Zda jsou členové výborů, Tělovýchovné jednoty Sokol, kronikáři atd.

³⁰² Nezařazeno; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 431.

³⁰³ Situační zpráva z 15. února 1952, fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 431.

O výuku náboženství se dříve starali dříve jen duchovní. Později se přizvali i laici, kteří pokud měli středoškolské vzdělání, mohli být jmenováni zvláštními učiteli náboženství podle zákona č. 104/1926 Sb. Měli možnost vyučovat na obecných a měšťanských školách.³⁰⁴ Později na nich mohli učit i lidé bez středoškolského vzdělání, ale pobírali menší mzdu. Na středních školách vyučovali náboženství duchovní, jenž byli jmenováni profesory náboženství podle zákona č. 103/1926 Sb. Někteří vyučující byli za duchovní správu a dostávali plat za odučenou hodinu. Po vydání církevních zákonů (č. 218/1949), bylo upraveno vyučování náboženství na národních a středních školách. Duchovní měli zákonnou vyučovací povinnost v rozsahu osmi až deseti hodin týdně. K tomu byli pedagogové rozděleni do čtyř tříd, dle kterých dostávali plat. *„Učitelé se zařazují do pracovních tříd podle práce, kterou konají a nikoliv podle předběžného vzdělání.“*³⁰⁵

V červenci 1950 vyšlo nařízení upravující platy pouze laických učitelů náboženství. Nevztahovalo se na duchovní. Nabylo účinnosti dnem 1. dubna 1950. Pedagogové se rozdělili do dvou tříd. V první pracovní třídě vykonávali výuku náboženství na školách národních a středních. Druhá třída se týkala gymnázií. Tento plat mohl dosáhnout výše od 3 000Kčs až 5 250kčs s ohledem na léta zkušeností a zmiňovanou třídu. Učitel mohl i povýšit bez ohledu na dobu praxe, pokud *„prokáže vyšší politickou a odbornou způsobilost a dobré pracovní výsledky.“*³⁰⁶

Stát se mnoha způsoby snažil, aby výuku znepríjemnil. Mezi tyto snahy patřilo snižování platů, velké vzdálenosti škol, na které musel vyučující často pouze na svoje náklady dojíždět, přesouvání hodin na odpoledne (i se souhlasem školního inspektora) nebo tlak ředitele a učitelů na rodiče, aby své děti „pro jejich vlastní dobro“ odhlašovali.

³⁰⁴ Důvodová zpráva k vládnímu nařízení, kterým se vydává platový řád pro učitele náboženství.; NA Praha, fond SÚC, inv.č. 158, karton 192.

³⁰⁵ Tamtéž.

³⁰⁶ § 32 zákona č. 66/1950 Sb., o pracovních a platových poměrech státních zaměstnanců.

12. Řeckokatolická církev

Řeckokatolická církev se stala stejně jako její početněji zastoupená „příbuzná“ římskokatolická církev trnem v oku státního aparátu.³⁰⁷ Bylo jí vyčítáno reakční chování (ještě silněji než u římských katolíků) a poskytování azylu přeběhlíkům z Polska a SSSR ve svých kláštrech.³⁰⁸ Stát proti uniatům ale nepoužil stejné prostředky jako u římskokatolické církve. Jejich likvidace spočívala v začlenění do církve pravoslavné. Do historie se likvidační zásah proti řeckokatolické církvi zapsal pod názvem akce „P“.

Může být překvapivé zjištění, že ti, jenž měli tuto záležitost na starost, si často neuvědomovali (nebo si uvědomit nechtěli), že řečtí a římští katolíci tvořili jednu církev.³⁰⁹ Když došlo v únoru 1949 k jednání mezi ÚAF NF a Štěpánem Trochou jako zástupcem nejenom římskokatolického episkopátu, ale také biskupů řeckých katolíků, vyjádřil ministr Alexej Čepička překvapení. Údajně si nebyl této skutečnosti vědom.³¹⁰ Můžeme si položit otázku, do jaké míry bylo toto tvrzení upřímné a do jaké míry pouze dobře posloužilo Čepičkovým zájmům. Není ale pochyb, že začleněním řeckých katolíků do pravoslavné církve se nejenom tato církev dostala pod přímý dohled SSSR jako hlavního „ochránce“ pravoslaví, ale početně de facto oslabil i davy katolíků.

Samotné akci „P“ předcházela tlak ze strany vlády, aby řečtí katolíci sami přecházeli k pravoslavné církve. Proč právě sem? Mělo to své historické kořeny, protože řečtí katolíci až do 16. století patřili do pravoslaví. To se změnilo v roce 1596, kdy se v rámci emancipace od cařihradského patriarchátu část církve odtrhla a přijala svrchovanost Říma a osoby papeže. Takže i když z pohledu katolické církve spadali uniaté pod ní, z pohledu pravoslavné církve byli odpadlíky, kteří mají svůj původ v pravoslaví. Této myšlenky využil při

³⁰⁷ Řeckokatolická církev se v mnohem podobá římskokatolické. Uznává jako nejvyšší hlavu papeže jako zástupce Krista na zemi. Vyčlenila se v roce 1594, kdy vstoupila do unie s příslušníky římskokatolické církve a někdy jsou řeckokatolíci označováni jako „uniaté“. Liší se bohoslužebný ritus, který na rozdíl od římskokatolíků vyznává byzantskoslovanskou liturgii sv. Jana Zlatoústého. Také je rozděluje celibát u kněží, který je u řeckokatolíků (pokud nejsou řeholníky) dobrovolný.; Více viz VAŠKO, Václav: *Dům na skále II. Církev bojující (1950 – květen 1960)*, Kostelní Vydří 2007, s. 187-188.; VOJTÍŠEK, Zdeněk: *Encyklopedie náboženských směrů v České republice. Náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*, Praha 2004, s. 50-51.

³⁰⁸ VAŠKO, Václav: *Dům na skále II...*, s. 187.

³⁰⁹ Tamtéž.

³¹⁰ Tamtéž.

prezentaci akce P i komunistický režim. Řeckokatolická církev se vracela ke svým kořenům, kde jí představitelé pravoslaví ochotně přijali pod svá křídla.

V roce 1946 čítali uniaté na 305 645 osob. Většina členů (230 045) žila na středním a východním Slovensku.³¹¹ Východní Slovensko se stalo z náboženského hlediska velmi palčivým tématem. I proto už od počátku 1948 začaly církevní orgány volat po co nejvyšším přechodu řeckých katolíků do pravoslaví. Původní idea počítala s dlouhodobým procesem, do kterého měly být zapojeny i tzv. návratové výbory.³¹² Ty měly být složeny z pro režim nakloněných uniátů a příznivců pravoslaví a lákat obyvatele k přestupu. Moskvě se pomalý (a hlavně neefektivní) postup nezamlouval a začala tlačit na to, aby byl celý proces výrazně urychlen. Vláška se navzdory neutuchající snaze vycházet požadavkům z Moskvy maximálně vstřícná, obávala, aby je nečekal podobný výsledek jako u státní Katolické akce.³¹³ Obávaly se zbytečně.

Pravoslaví si z pohledu zastoupení nevedlo ještě ani v únoru 1950 příliš úspěšně. Bylo evidováno pouhých 57 500 věřících. Akce „P“ měla tedy přinést uspokojivé výsledky nejenom státu, ale i pravoslavné církvi, jež se nacházela ve velmi privilegovaném postavení. Jak vyplývá ze zprávy z roku 1950, byl tento trend dlouhodobý, „*V záujme konsolidácie pomerov v pravoslávnej cirkvi, štátna správa v rámci rozpočtu SLOVÚC [Slovenský státní úřad pro věci církevní – pozn. M.B.] zvýhodňovala pravoslávíc oproti ostatným cirkvám, čo je potrebné zachovávať aj naďalej pri rešpektovaní kontrolných a úsporných zásad.*“³¹⁴

Bylo třeba akci uspíšit. Na východním Slovensku začaly reálně hrozit střety mezi věřícími a státními funkcionáři. Dne 24. dubna 1950 se v lázních Ružbachy konal „malý sobor“, na kterém se sešli zástupci státu a kněží řeckokatolické církve, jenž s přestupem k pravoslaví souhlasili a měli celý přestup formálně zaštitit. Jejich počet byl však příliš nízký a v duchovní sféře se netěšili přílišné důvěře.³¹⁵ Proto byli na místo soboru sváženi i jiní, důvěryhodní kněží. Státní úředníci myšlenku na přestup znovu předložili, ale duchovní opět jasně

³¹¹ KAPLAN, Karel.: *Stát a církev...*, s. 114.

³¹² Tamtéž, s. 115.

³¹³ KAPLAN, Karel.: *Stát a církev...*, s. 115.

³¹⁴ Řeckokatolická církev. Akce 100 (Nedatovaná zpráva z roku 1950).; NA Praha, fond SÚC, inv. č. 198, karton 200.

³¹⁵ VAŠKO, Václav: *Dům na skále II...*, s. 205.

odmítli. I přes nátlak z názoru neustoupili a malý soubor skončil nezdarem.³¹⁶ Navzdory neúspěchu soboru, byl hned na místě naplánováno další shromáždění na 28. května v Prešově. To mělo nejprve vystupovat jako shromáždění „návrátových výborů“, které si mělo zvolit ústřední orgán a vydat výzvu k přestupu duchovních i věřících k pravoslaví. V jeho průběhu se ale mělo změnit na „velký soubor“ (sněm řeckokatolické církve), jenž by přestup k pravoslaví schválil. Vrcholem celé akce měla být internace biskupa Pavola Petera Gojdiče a pomocného biskupa Vasila Hopka spolu s dalšími vysokými představiteli řeckokatolické církve.³¹⁷ „Finále“ celého plánu se účastnilo na 820 laických delegátů a 72 kněžích řeckokatolické církve.³¹⁸ Kromě nich i dalších dva tisíce komunistů. Začaly diskuse, jež z počátku poukazyvaly na provázanost historie řeckých katolíků s pravoslavnou církví. Byl odsouzen Vatikán, církevní hierarchie i „imperialistická politika Západu“. Neřešily se ani tak náboženské otázky, jako spíše politická propaganda.³¹⁹

Po projevech se ustanovila tříčlenná komise a nastal čas na usnesení a manifest z celé akce. V několikastránkovém manifestu zazněl návrh na zrušení užhorodské unie, přerušení vztahů s Vatikánem, převzetí veškerých pravomocí patriarchou Moskvy Alexejem a tím i formálním začleněním do pravoslaví.³²⁰ Řeckokatolická církev by tím přestala existovat. Díky označení „velký sobor“ a tím i možnost vydávat rozhodnutí za celou církev, byl před jednou hodinou odpoledne odsouhlasen přechod řeckokatolické církve do pravoslaví. I přes protesty přítomným, bylo rozhodnutí konečné.

V době kdy velký soubor (někdy označovaný také jako prešovský lžisobor) končil, StB už odvažela biskupa Gojdiče do internace. O dva měsíce později ho převezli do bývalého františkánského kláštera v Báci (sloužil teď pro internaci řeholníků), kde se setkal nejenom s dalšími řeckokatolickými duchovními, ale i Vasilem Hopkou.³²¹

Způsob provedení celé akce si vysloužil kritiku (souhlas s přechodem vyslovila menšina přítomným, podpisy byly i dodatečně vynucené), ale to nic

³¹⁶ VAŠKO, Václav: *Dům na skále II...*, s. 205.

³¹⁷ KAPLAN, Karel.: *Stát a církev...*, s. 116.

³¹⁸ BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev...*, s. 38.

³¹⁹ VAŠKO, Václav: *Dům na skále II...*, s. 207.

³²⁰ Tamtéž, s. 208

³²¹ Tamtéž, s. 209.

neměnilo na faktu, že 26. května Zdeněk Fierlinger platnost soboru a jeho usnesení potvrdil.³²²

Osud biskupa Pavela Gojdiče nadále pokračoval. V lednu 1951 byl spolu se spišským biskupem Jánem Vojtaššákem a trnavským světitím biskupem Michalem Buzalkou odsouzen ve vykonstruovaném slovenském procesu „Buzalka a spol.“ k doživotnímu vězení. Zazněla provinění jako vojenská zrada, velezrada a vyzvědačství.³²³ Součástí procesu měl být i pomocný biskup Vasil Hopko, ale v následku brutálního mučení ho nebylo možné mezi obžalované zařadit. Byl odsouzen později a tajně. Oběma mužům, kteří představovali vrchol řeckokatolické církve bylo v průběhu věznění nabídnuto dokonce místo patriarchy pravoslavné církve v Československu. Oba odmítli.³²⁴

V roce 1954 se objevila mezi materiálem SÚC velmi odvážná zpráva, která zpětně hodnotila průběh celé akce P. Pravdivé pojmenování všech skutečností provázející tuto akci působí mezi ostatním materiálem téměř neskutečně. *„Likvidace unie byla připravována u nás takovým způsobem, aby navenek vycházela zdola od věřících mas. Byly vytvářeny tzv. návratové výbory v řeckokatolických farnostech, do kterých byli získáváni duchovní, kurátoři a jiní laičtí pracovníci církve i významné věřící, aby vyslovili v rozhodném okamžiku pro návrat k pravoslaví. Tento návrat měl být slavnostně ohlášen v první polovině r. 1950 na Velkém soboru, která byl připravován do Prešova. Přípravy sobotu však měly – právě tak jako vytváření návratových výborů – zásadní nedostatky a chyby. Kromě přesvědčování získávalo se duchovenstvo i věřící mnohdy korupcí, podplácením, pořádáním pitek a někdy i hrubými formami nátlaku. Veliký sobor se konal 28. dubna 1950 za účasti duchovních i laických delegátů z bývalé uniatské církve a většího počtu věřících. Sobor měl býti zpočátku pouze proklamativním vyhlášením zahájení návratové akce. V poslední chvíli před zahájením soboru se však vyskytly u funkcionářů strany a lidové správy*

³²² BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev...*, s. 38.; srovnej s KAPLAN, Karel.: *Stát a církev...*, s. 117., který mluví o zprávě z 25. května 1950.

³²³ Více viz VAŠKO, Václav: *Dům na skále II...*, s. 273-296.

³²⁴ Pavol Gojdič zemřel na následky krutého mučení v roce 1960 v Leopoldově. Vasil Hopko byl v roce 1964 propuštěn z vězení, ale nadále po čtyři roky internován. V roce 1968 se ujal svého bývalého postu (řeckokatolická církev byla znovu obnovena). V průběhu normalizace a opět zvýšeného tlaku ze strany státu, Vasil Hopko umírá v roce 1976 v Prešově.

z přesovského kraje obavy, že bude-li sobor pouze vyhlášením návratové akce, bude to signálem pro biskupa Gojdiče k zahájení protiakce, čímž by mohlo být návratové hnutí nebezpečně ohroženo. Bylo proto rozhodnuto, že sobor nevyhlásí pouze zahájení návratové akce, ale že se přímo usnese na likvidaci unie a návratu duchovenstva a věřících do pravoslavné církve, což se také stalo.

Druhý den po sobotu byl zajištěni biskup Gojdič a pravoslavná církev obsadila biskupský úřad v Prešově. [...] Ti duchovní, kteří v době soboru intenzivně jako zavilí reakčníci a nepřátelé republiky bojovali proti sjednocení, byli internováni do kláštera v Hlohovci a později do kláštera v Podolinci, příp. byli vzati přímo do vazby. Během r. 1950-51 byla prováděna přesvědčovací kampaň mezi těmi uniatskými duchovními, kteří zůstali na farách, ale odmítali se sjednotit. Jelikož trvale setrvali v odporu, což značně brzdil konsolidaci poměrů, byli koncem roku i s rodinami přestěhováni do českých krajů a převedeni do manuálního zaměstnání. Současně s tím byli do českých krajů převedeni do manuálního zaměstnání duchovní do té doby internováni v kláštere v Podolinci. Také tato akce – především pokud jde o přesídlení rodin ze slovenských farností do českých krajů – se mezi obyvatelstvem odrazila nepříznivě, neboť nebyla náležitě věřícím objasněna.“

Jedním z pokusů, jak alespoň částečně zvrátit zánik řeckokatolické církve, byla snaha, aby bývalí řeckokatoličtí kněží přecházeli i se svými věřícími do římskokatolické církve. Nebylo to optimální řešení, ale pro mnoho kněží to mohla být alespoň určitá cesta k úniku. Ve zprávě z 30. května 1950 se v této souvislosti mluvilo též o Liberci. Zmiňuje se v ní řeckokatolický kněz Berč.³²⁵ Ten dříve sloužil mše v obojím ritu, což znamenalo jak v latinském tak byzantském. KCT Hladký s ním plánoval opětovný rozhovor, aby mu vysvětlil, že „...to není v žádném případě možné. [...] Je totiž obecná směrnice, aby řecko-katoličtí duchovní působili nyní oficiálně jako duchovní římsko-katoličtí a své věřící převedli k římskokatolické církvi.“ Tomu se církevní tajemníci snažili zabránit. V tomto případě i tím, že kostel, kde Berč vykonával svou funkci, byl jako jiný majetek řeckokatolické církve, převeden do rukou pravoslaví.

³²⁵ Ve své funkci působil minimálně od roku 1948.

12.1. Akce 100

Přestože nakonec došlo k násilnému začlenění řeckokatolické církve do pravoslavné, rozhodně to neznamenal, že by se všichni řečtí katolíci snad vzdali své víry. Navzdory velmi silnému tlaku, jenž byl na ně vyvíjen ještě před rokem 1950 a kterému část skutečně podlehla (přešlo okolo 200 000 uniátů), stále zbývalo až příliš mnoho obyvatel (zvláště na území Slovenska), kteří se své víry vzdát odmítali. Stát se jim rozhodl vypomoci s jejich rozhodnutím způsobem už zcela typickým. Pokud svůj názor nezměnili do této doby „po dobrém“, bylo přistoupeno k razantnějšímu zásahu. Pro tuto událost se vžil název „akce 100“.

Akce byla popsána jako „Přemístění bývalých řecko-katolických duchovních a jejich rodin z východního Slovenska do českých krajů.“³²⁶ Nejednalo se pouze o jedince, ale o celé rodiny, které měly být přemístěny doslova na druhý konec republiky. Velká vzdálenost mezi původním domovem a novým umístěním se jevila ideální k přetrhání vazeb, zamezení kontaktu s věřícími i rodinou. Plánování celé akce začalo v září 1951, kdy se schůze účastnili za ministerstvo vnitra s. Kočiš, z trestního oddělení ministerstva vnitra s. Šubert, za SÚC V. Ekart a za ministerstvo pracovních sil s. Bayer.³²⁷ Shodli se na tom, že situace ve východním Slovensku se bude řešit vystěhováním přibližně stovky (odtud název Akce 100) bývalých řeckokatolických duchovních na území Čech, Moravy a Slezska. Nejbližší datum připadl na listopad téhož roku. Pro přesun byly vybrány následující kraje. Po kraji Ústí nad Labem představoval Liberec druhé nejvíce frekventované místo.³²⁸

Kraje	Počet rodin
Ústí nad Labem	25
Liberec	20
Olomouc	10
Ostrava	10
Brno	10

³²⁶ Řeckokatolická církev. Akce 100.; NA Praha, fond SÚC, inv. č. 198, karton 200.

³²⁷ Zápis o meziministerské poradě na ministerstvu vnitra dne 28.9.1951.; NA Praha, fond SÚC, inv. č. 198, karton 200.

³²⁸ Tamtéž.

Hradec Králové	15
Praha	5
Pardubice	5
Jihlava	5
Celkem³²⁹	105

Oblasti, do kterých kněží museli odcestovat, byly vybrány velmi pečlivě. Jednalo o kraje s nejnižší religiozitou (Ústí nad Labem a Liberec). Zde existovala větší šance na naprostou izolaci od okolního světa a tím i nemožnost šířit dál své myšlenky.

Zainteresovaná ministerstva si před realizací akce 100 rozdělila nezbytné úkony, aby zmiňovaný zásah proběhl bez větších komplikací. Ministerstvo pracovních sil mělo prostřednictvím svých referentů zajistit pro vybrané rodiny pracovní místa. Referenti měli zároveň obstarat i příslušnou instruktáž v podnicích, kam budou kněží umístěni. Ministerstvo vnitra se postaralo o zasvěcení KNV a příslušných KCT, aby se mohli na nové obyvatele připravit. Z říjnové zprávy ministerstva vnitra vyplývá, že i když měly být byty a práce zajištěny pro všech dvacet rodin, zázemí bylo vytvořeno jen pro osm z nich. O situaci dalších rodin nebyla v archivním materiálu nalezena zmínka. Politická odpovědnost za úspěšné provedení akce padala na Krajské církevní tajemníky.³³⁰

KNV v Košicích informoval v listopadu 1951 o průběhu akce 100 a projednání zatím 23 případů konkrétních duchovních. Z toho na Liberecko odcházeli 17. listopadu Mikuláš Gladyš (Stráž nad Nisou) a stejný den i Pavol Štulákovič (Jablonec nad Nisou).³³¹ Štulákovič měl odejít se svou manželkou a matkou, pro kterou bylo nutné zajistit lékařský vůz. Jeho dcera mohla na území Slovenska zůstat, protože byla vdaná.

³²⁹ Z krajů byl odebrán Gottwaldov.

³³⁰ Tamtéž.

³³¹ „Akcia 100“ – oznámenie o priebehu z 10. listopadu 1951, KNV v Košiciach.; NA Praha, fond SÚC, inv. č. 198, karton 200.

Z dalších zprávy vyplývá, že od zahájení akce bylo k 23. listopadu 1951 do kraje Liberec posláno třináct rodin³³² Přičemž čtyři z nich do okresů důležitých pro diplomovou práci. Kromě již dvou výše zmíněných se jednalo o rodiny Mikuláše Kerestenyho, která byla umístěna do Turnova (odcestoval 23. listopadu), a Juraje Podhájeckého. Ten ze Slovenska odjel 17. listopadu a zamířil do Jablonce nad Nisou.

O řeckokatolických rodinách, které měly být přesídleny z východního Slovenska do Čech, se vedla evidence, v níž docházelo velice často ke změnám. Například dle původního rozpisu měl být Petr Priputen umístěn do Liberce a ne do Ostravy. Stejně se postupovalo i v případě Jana Durkána. Julius Rogovskému se přesun vyhnul z důvodu přestoupení do pravoslaví. Štefan Havrila byl zajištěn Stb, Ludvík Kopčay nakonec odešel do Hradce Králové, u Jana Valkova nebyl zmíněn ani důvod a Michal Sceredi přesídlil do Ústí nad Labem.³³³

Důvodů, proč kněží nebyli na Liberecko přemístěni, bylo více, ale nejčastěji mezi ně patřil špatný zdravotní stav, přesun do jiného kraje, zatčení nebo odpykávání trestu. Někdy nebyl uveden vůbec, jako v případě Imricha Jesenského, místo kterého byl do Liberce poslán Julius Župan.³³⁴

Duchovní docházely dále na pohovory, díky kterým byly shromažďovány informace o jejich novém životě. Materiály se zmiňují např. o Mikuláši Gladyšovi. Ten byl po přestěhování zaměstnán v podniku Elektropraga ve Stráži nad Nisou.

V archivním materiálu nebyly nalezeny další informace, které by více přiblížily život nuceně přemístěných osob. Nepodařilo se ani zjistit, zda a v jakém počtu se na Slovensko případně vrátili. Akci 100 lze nicméně považovat za hrubý zásah proti řeckokatolické církvi, jejím duchovním i obyčejným věřícím, kteří byli nuceni opustit nejen svou víru, ale i své domovy.

Řeckokatolická církev přestala po roce 1950 prakticky existovat. Kněží byli nuceni, aby přestoupili pravoslaví a přesvědčovali k tomu i své věřící. Pro některé duchovní se jevila myšlenka na přestoupení k římskokatolické církvi

³³² Akce 100 ku dni 23.11.1951.; NA Praha, fond SÚC, inv. č. 198, karton 200.

³³³ Tamtéž.

³³⁴ Zpráva ze dne 27.10.1951.; NA Praha, fond SÚC, inv. č. 198, karton 200.

přijatelnějším řešením, ale i to bylo ze strany státu rychle zavrhnuto. Proč by přece ničili řeckokatolickou církev, když pak by měla posílit tábor jejich dalšího nepřítele. K obnovení řeckokatolické církve došlo v roce 1968, ale díky omezením ze strany státu, mohla plně rozvinout svou činnost až po roce 1989.

13. Církev a dobový tisk

Únor 1948 se stal na několik desítek let důvodem, proč nemohl na území Československa vycházet svobodný tisk. Noviny nebo periodika, která by zpochybňovala nebo dokonce útočila na nově nastavený směr v Československu, byla bez milosti zakázána.³³⁵ První poválečné roky, nesoucí se ještě v duchu relativní (i náboženské) svobody, se staly proto poslední příležitostí, kdy mohla inteligence na dlouhou dobu projevit svůj svobodný názor prostřednictvím oficiálního tisku (týdeníky *Rozséváč*, *Katolík* a *Neděle*, periodikum *Akord*, list *Vyšehrad* nebo revue *Na hlubinu* a *Filosofická revue*).³³⁶

Zákaz vycházení dalších čísel různých periodik byl samozřejmě spjat především s osobnostmi, jež za těmito týdeníky, dvoutýdeníky, měsíčníky a dalšími tiskovinami stály. Tito lidé tušili, jakým směrem se bude vývoj československé republiky pravděpodobně ubírat a nechtěli o tom mlčet. Většině z nich se to stalo osudným. Jako příklad můžeme uvést osobu Jana Zahradníčka, předního českého básníka, spisovatele, překladatele a redaktora brněnské katolické revue *Akord – Měsíčník pro literaturu*. Po druhé světové válce, kdy se Zahradníček podílel na obnově *Akordu* se stále více začala projevovat jeho silně antikomunistické tendence (přispíval i do dalších tiskovin). Výpady v tisku i vlastní tvorbě mu spolu s přátelstvím s dalšími lidmi patřící ke katolické intelektuální elitě, zajistily místo pod drobnohledem Stb. V červnu 1951 byl začten a v červenci o rok později odsouzen za protistátní činnost jako agent rozvratnického Vatikánu k třinácti letům vězení v rámci vykonstruovaného procesu s „klerikálně-fašistickou odnoží tzv. Zelené internacionály“. V tomto procesu nebyli zahrnuti pouze představitelé katolické inteligence, ale i členové tzv. Zelené internacionály, agentury amerického imperialismu, jež měla řídit spiknutí proti republice. Tito lidé se měli podílet na záškodnictví vůči československému zemědělství. Stát tím ukázal na dva velké odpůrce budování lidově demokratického zřízení, Vatikán a nepřátelé zemědělského průmyslu.

³³⁵ Patřily k nim i ordinariátní úřední věstníky, jež plnily funkci možnosti vyjádřit se k náboženské situaci v zemi ze strany biskupů. Uzavřela se tím další cesta, kterou představitelé diecézí mohli komunikovat s klérem.

³³⁶ VAŠKO, Václav: *Dům na skále 1...*, s. 18.; V Československu pak neoficiální cestou vycházeli v pozdějších letech práce a díla formou samizdatu.

Zahradníček byl propuštěn v rámci amnestie v roce 1960, ale krátce na to zemřel.³³⁷

13.1. **Věstník katolického duchovenstva**

Svobodný katolický tisk spadla po převzetí komunistické moci do skupiny tiskovin, které měly přísný zákaz vycházet. Komunistická strana ale nechtěla, aby se veřejnost domnívala, že je církev jakkoliv perzekuovaná. Z tohoto důvodu povolili a začali vydávat domnělé svobodné katolické periodikum, Věstník katolického duchovenstva. Pro účely práce byla prostudována léta 1949 až 1954.³³⁸

První čísla Věstníku katolického duchovenstva vyšla pod patronátem Ministerstva školství, věd a umění. Později tuto úlohu převzal Státní úřad pro věci církevní. Věstník vycházel v průměru jednou za měsíc, někdy i za šest týdnů. Tím mohl pružně reagovat na současně události a přizpůsobovat tomu obsah svých článků. Úvodní straně bylo vždy věnováno nejpalčivější téma, jako zakládání Katolické akce, nové církevní zákony atd. Opakovaly se i některé rubriky jako události ze světa, nebo zamýšlení se nad současnou náboženskou atmosférou.

Věstník se věnoval situaci katolické církve převážně na státní úrovni a vytvářel dojem naprosté spokojenosti, která v této oblasti vládla. Zmiňoval v menší míře i události za hranicemi Československé republiky. Pozornost byla věnována např. válce v Koreji a přání ostatních zemí, aby byla co nejrychleji ukončena.³³⁹ Většina z nich v tomto případě spadala do sféry vlivu SSSR nebo ideu komunismu podporovala.

Nebylo ale nikde zmíněno, že VKD vycházel proti vůli biskupů,³⁴⁰ i když oficiálně jejich názory údajně prezentoval. Což pro zasvěcené působilo jako naprostý nesmysl s ohledem na skutečnost, že jedna z podmínek pro znovu

³³⁷ Více viz POSPÍŠILOVÁ, Ilona: Jan Zahradníček ve vykonstruovaném procesu 1952 (dobová reflexe v tisku), (bakalářská diplomová práce, FFS MUNI), Brno 2009 a DVORÁKOVÁ, Zora: Navzdory nenávisti a mstě, Třebíč 2002.

³³⁸ Nepodařilo se najít další výtisky tohoto periodika po roce 1954. Publikování nejspíše ustalo díky změně atmosféry po roce 1953 a již nebylo z pohledu státu nutné, pokračovat v jeho šíření.

³³⁹ Což bylo mimo jiné i časté téma rezolucí ať už v rámci výborů Katolické akce, nebo jiných vyjádření organizací napadající politiku USA.

³⁴⁰ Ukončení vydávání tohoto periodika byla jednou z podmínek stanovené biskupskou konferencí 7. června 1949 v Olomouci, aby mohla pokračovat jednání mezi zástupci církve a státu. Tato podmínka byla zmíněna mimo jiné i v pastýřském listu „Hlas biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky“.

obnovení jednání mezi církví a státem ze strany biskupů, byl zákaz vycházení právě tohoto periodika. Názory zde prezentované neodpovídaly skutečnosti a lidé, kteří ho vytvářeli, si nesli protináboženské tendence. Věstník měl podvědomě ukazovat cestu kněžím rozpolceným mezi přáním svých nadřízených a žádostí ze strany státu. To, kam se měli na konci svého rozhodování přiklonit, bylo očividné. V článcích se hovořilo výhradně o kněžích následující cestu vytyčenou státem. Mezi ty nejzapálenější patřil bezpochyby P. J. Plojhar, který sám do periodika přispíval. V lednu 1950 napsal, „*J sme a zůstaneme katolíckými kněžiami, budeme plniť své poslanie poverlivo a uprímno v plnom souladu se zákonmi božími a zákonmi našej vlasti. Není zde žádných rozporů. Rozpory vidí a vyhľadávajú jen ti, ktorí chtějí pod rouškou cirkve a náboženství skrýti svojí ilegálnu a vlastizrádnou činnosť.*“³⁴¹

Stejně jako arcibiskup Beran označil státní Katolickou akci za „nekatolickou“, dá se stejným přívlastkem častovat i toto periodikum. V červnu 1949 věstník využíval atmosféry při jednání státu a církve (10. červen KA vypukla). Přinášel pouze jednostranné názory, o jejichž pravosti i tak bylo zřejmě možné pochybovat. Prezentoval názory a pochybnosti „běžných“ kněží, kteří nevědí jak reagovat.³⁴² Padla otázka, jak je to v Československu s náboženskou svobodou. Po ujištění, že je zaručena ústavou, je zde ale do písmene prezentován názor státu, který se dá vyložit různými způsoby, „*Každý duchovní ví, že v plnění svých náboženských povinností nikdy nikdo nebyl rušen a nemá se čeho obávat. Kněží mohou a budou moci i v budoucnu svobodně vykonávat svá své náboženské povinnosti. Ovšem každý kněz musí si být jasně vědom toho, že je občanem státu a jako občan státu má všechna občanská práva, ale právě tak všechny občanské povinnosti a že tyto povinnosti musí též plnit. Není možnost dovolávat se práv a dokonce i výhod, které kněžím náš právní řád zaručuje a přitom neplnili povinnosti řádného občana. Nebo dokonce pod rouškou náboženské svobody a kultu (v kázáních a pastorační práci) podvratnou činnosť, jak se stalo v některých*

³⁴¹ Vlastenečtí kněží promluvili, In: *Věstník katolíckého duchovenstva*, ročník II., č. 4., Praha 1950, s. 1.

³⁴² Vše podpořeno skutečností, že i deníky jako Rudé právo přinášely denně jména kněží, kteří KA podepsali. V hodně případech to neodpovídalo skutečnosti a konkrétní lidé nic nepodepsali, ani podepsat neslúbili.

– bohudík zcela výjimečných – případech..³⁴³ Celá tato myšlenka byla podpořena dalším už naprosto neskrytým varováním, „Kdo by ale ovšem jednal podle takového soukromého výkladu (výkladu zákonů – pozn. M.B.), který je v rozporu s oficiálním úředním výkladem, musí si být vědom, že nese plnou osobní odpovědnost za každé přestoupení právních předpisů.“³⁴⁴

V době přijetí nových církevních zákonů a s nimi i slibu věrnosti republice, vyšlo v části vymezené pro úřední zprávy, „Jednou z věcí, která má zneklidňovat řadu duchovenstva, je kampaň s otázkou slibu republice. Tato kampaň byla usvědčena ze lži a neodpovědnosti samou zkušeností. Tvrdila totiž, že žádný kněz nedostane plat, pokud nesloží slib. Otázka slibu věrnosti a doba jeho uskutečnění bude řešena ve vhodnou dobu (...) Necht' se duchovní v ničem neukvapují, necht' trpělivě vyčkávají pokynů Státního úřadu pro věci církevní...“³⁴⁵ Kněží už neměli následovat své biskupy, ale v první řadě poslouchat SÚC.

Příspěvky v jednotlivých číslech věstníku postupně dokumentovaly události, se kterými se musela církev vyrovnávat. Ať už to byly nové církevní zákony (prezentovány zde v nejlepší možné světlo), situace ve školství, svěcení nových kněží, názory vlády a prezidenta (vždy velmi kladné) na náboženskou situaci v zemi, nebo velké církevní procesy (spolu s rozhořčenými reakcemi veřejnosti), Česká katolická Charita, podepisování zdravic pro generalissima Stalina a mnoho dalších.

Jako jeden z příkladů, jak se lišila skutečnost od prezentace VKD můžeme uvést na události vztahující se k podepisování zdravic pro sedmdesáté narozeniny Josefa Stalina. Tyto zdravice měly vyjádřit vděčnost a velkou lásku k vůdci SSSR. Čím více podpisů, tím lépe. Byla otázka cti (a někdy i kariéry), kdo ve kterém podniku, úřadu nebo škole nasbírá více podpisů. Mezi nimi nemohla chybět ani jména duchovních, protože kdo nepodepsal není „správný římskokatolický kněz“. „Skutečně smýšlení římskokatolických kněží, jejich kladný vztah poměr k lidově demokratickému zřízení, úcta a vděk k Sovětskému svazu a ke generalissimu

³⁴³ Aby bylo jasno, In: *Věstník katolického duchovenstva*, ročník I., č. 3., Praha 1949, s. 1.

³⁴⁴ Tamtéž.

³⁴⁵ Na vysvětlenou (Úřední zprávy), In: *Věstník katolického duchovenstva*, ročník I., č. 9., Praha 1949, s. 5

*Stalinovi se projevovala nejlépe v jejich veliké a spontánní účasti k podpisování zdravice k sedmdesátinám generalissima Stalina. [...] Převážná část kněžstva podepisovala velmi ráda a na prvním místě. Nejradošnější objev při podpisu zdravice generalissimu Stalinovi byla skutečnost, že 90% všech katolických duchovních podepsalo. V některých krajích byla účast stoprocentní – tak v kraji Praha, Liberec, Ústí nad Labem, Gottwaldov.*³⁴⁶ O spontánnosti, jež údajně akce provázela by se dalo diskutovat. O kněžích, kteří měli zdravici podepsat, se vedli velmi přesné záznamy se jménem, konkrétní farou a případným dalším komentářem. Příslušný papír úředník přinesl většinou osobně a duchovní to před ním musel podepsat. Pokud se tak nestalo, nebo se objevila negativní reakce, bylo vše nahlášeno a řešeno příslušným ONV nebo KNV. Například v Jilemnici podepsalo za římskokatolickou církev osm kněžích, za československou evangelickou tři a církev československou dva.³⁴⁷ O jednom z účastníků byla následně zaslána na KNV negativní zpráva, protože se vyjádřil, že podepsat nechtěl. V archivních materiálech se nepodařilo dohledat přesné seznamy ze všech okresů, ale díky kádrovým posudkům na jednotlivé kněží, při čemž dle slov OCT, se řadili někteří mezi „nespolehlivé“ a „s negativním přístupem k lidově demokratickému zřízení“, se dá pochybovat i o údajné „stoprocentní účasti“ v libereckém kraji.

Nejde této tiskovině upřít snahu, s jakou byly texty psány. Měly demonstrovat situaci, jež ve zdejší nejpočetněji zastoupené církvi panovala. Je třeba si uvědomit, že tisk a rozhlas pro veřejnost v tuto dobu představovaly jediný zdroj informací. Pokud se k nim dostal VKD, který se prezentoval jako katolické periodikum, běžný občan musel být zmaten. Jistě v něm vyvstala řada otázek. V čem vlastně tkví problém mezi státním aparátem a církevními představiteli, když stát vychází v této záležitosti maximálně vstříc. Vždyť např. i farář v Novém Strašecí Dr. Josef Kubík v prosinci 1949 napsal na ústředí SÚC dopis, ve kterém reaguje na zákon o finančním zabezpečení církví (který vyvolal mezi především

³⁴⁶ Účast kněží na podpisu zdravice generalissimu Stalinovi In: *Věstník katolického duchovenstva*, ročník I., č. 9., Praha 1949, s. 2.

³⁴⁷ Přehled kněží, kteří podepsali zdravici pro generalissima Stalina.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 420.

katolickou církví velkou nevoli) ze strany státu a v němž mimo jiné zmiňuje, „*Váš propočet mého služného i způsob jeho hrazení jest bezvadný.*“³⁴⁸

Citovaly se i další kladné reakce některých kněží, nikdo nemluvil o problémech, útoku nebo perzekuci ze strany komunistické moci. Vše naplňovalo představu o mírumilovném státu, jenž spravedlivě trestá jen v nejnnutnějších případech. Naprostá jednostrannost, se kterou byl tento věstník psán, dává tušit, jaká situace ve skutečnosti panovala.

Za nekatolické církve je možné uvést případ českobratrského evangelisty Josefa Lukla Hromádky, který redigoval *Křesťanskou revue*.³⁴⁹ Ten sice nepodporoval komunistický režim naprosto slepě, ale jeho negativní názor na Vatikán a jeho politiku, mu ze strany státu vysloužil přízeň.

13.2. Regionální tisk

Na regionální úrovni byl zpracován tisk v podobě libereckého deníku *Strážce severu* v letech 1949 až 1952 (vycházel každý den mimo pondělí). Od roku 1953 až 1956 ho vystřídal týdeník *Cesta míru*.³⁵⁰ Periodika odráží situaci především na celostátní scéně a pouze v menší míře se věnuje i regionální církevní problematice.

Články věnující se církvi (opět téměř výhradně katolické) reflektují i míru pozornosti, které se jí ze strany státu dostávalo. Počet příspěvků v prvních letech několiknásobně převyšuje období od roku 1953, kdy stát „v honu na čarodějnice“ alespoň navenek polevil a pozornost obracel hlavně k otázkám všedního života (nové informace, situace v zemědělství, v průmyslu, kriminalita v zemi atd.). Proč? První poúnorové roky se nesly v duchu otevřeného boje, ve kterém státní aparát beze zbytku vítězil. Konaly se veřejné procesy, rozbíjely vnitřní struktury, vyšší představitelé církve byli buď internováni (biskupové), nebo přímo odsouzeni. V roce 1952 bylo již jasné, že katolická církev se stala svým vlastním stínem. Stát mohl nasadit jinou taktiku. Náboženství nebylo potřeba. To se podepsalo především na urputné snaze komunistického aparátu ve vyučování

³⁴⁸ V nových poměrech, In: *Věstník katolického duchovenstva*, ročník I., č. 9., Praha 1949, s. 1.

³⁴⁹ KAPLAN, K.: *Stát a církev...*, Brno 1993, s. 123.; více viz [<http://www.krestanskarevue.cz/redakce.php>], <12.09.2011>

³⁵⁰ Později vycházel dokonce pouze jednou za čtrnáct dní.

náboženství. Proč navštěvovat hodiny něco, co již dávno ztratilo svůj význam. Pokud byl dříve cíl církev zničit, po roce 1952 to bylo zapomenout, že kdy nějaká existovala, nebo plnila nějaký úkol. Nebyl důvod o ní psát.³⁵¹

Rok 1948 se nesl v duchu ještě poměrně dobrého vztahu vůči církvi. Stát zvláště z počátku ubezpečoval o svém kladném postoji, vědom si historie a tradic. Vzhledem k tomu, že v tuto dobu probíhala vzájemná jednání, nemohl stát projevit své skutečné zájmy naplno. Vhodně byla využita volba prezidenta Klementa Gottwalda a sloužení slavnostního Te Deum arcibiskupem Beranem. „Účastí na slavnostním Te Deum tak rozptýlil obavy, houževnatě živené reakcí, jako by dosavadní církevní politika byla jen záludným manévrem a jako by socializující republika chtěla jakkoliv omezovat svobodu svědomí, náboženství a vykonávání náboženských obřadů nebo jako by chtěla dokonce uzavírat kostely.“

352

Jméno, které se v libereckém tisku objevovalo v roce 1948 poměrně často, patřilo ministru zdravotnictví J. Plojharovi. V červnu se objevila zpráva o jeho příjezdu do Liberce. Měla opět demonstrovat, že obavy o církevní svobodu v zemi byly naprosto zbytečné: „Jedním z argumentů, kterými se snažili nepřátelé jednoty národa odradit příslušníky církví od volby jednotné kandidátky, byla pověst, že po volbách vláda omezí činnost církví.“³⁵³ Podruhé Plojharovo jméno padlo v souvislosti s jeho suspenzí arcibiskupem Josefem Beranem. Vyšel rozhořčený článek, jenž jednání ostře odsoudil.³⁵⁴ „Jednotný svaz českých zemědělců zaslal arcibiskupovi J. Beranovi prostřednictvím ministerstva zahraničí papeži Piu XII. protestní dopis. (...) Rolnictvo spatřuje v pokrokových demokratických kněžích představitele a zastánce práv drobného zemědělského lidu (...) Víme, že církev

³⁵¹ Z praktického hlediska zde sehrál menší roli i fakt, že se četnost vydávání od roku 1953 rapidně snížila.

³⁵² STRÁŽ SEVERU, 29. června. 1948, s. 1, Církev budeme vždy podporovat.

³⁵³ STRÁŽ SEVERU, 4. června. 1948, s. 1, Ministr P. Plojhar do Liberce. Společný pracovní aktiv církevních a politických pracovníků.

³⁵⁴ Josef Plojhar byl suspendován arcibiskupem Josefem Beranem za kandidování ve volbách 1948. Beran se k tomu zpětně ve svém rozhovoru z roku 1965 vrátil se slovy „Co se týká toho, jak jste se zmínil, že jsem prý byl proti tomu, aby kněží nebyli poslanci nebo členy vlády, tak to já jsem proti tomu nebyl, poněvadž takové zákazy nebyly. Ale kněz, který chtěl být poslancem, musel mít dovolení od biskupa a ten který chtěl být členem vlády, ten měl mít dovolení z Říma. To bylo předepsáno. [...] Já jsem byl zásadně proti tomu, aby se knězi, kteří pracovali v duchovnu, aby se zúčastnili politického života.“ Viz O postavě Josefa Plojhara. Seriál Kardinál Beran vzpomíná - archivní záznam rozhovoru (Řím 1965). Radio Vaticana, 4:44 m. <15.11.2011>.

*nebránila spolupráci s vrahy našeho národa a nebránila ani politické činnosti kněží Šrámka a Hály, kteří zrazovali lid.*³⁵⁵ Arcibiskup Beran si svým rozhodnutím o Plojharovi, na sebe přivolal hněv ze všech stran. Článek na titulní straně ze září 1948 popisoval jeho vyloučení ze Svazu bojovníků za svobodu. Jako důvod uvedli zmíněnou suspenzi, „...jmenovaný podnikl veřejný, neoprávněný a nepravdivý útok na člena ústředního výboru SBS a ministra P. Josefa Plojhara.“³⁵⁶

Pozornost se v tomto roce věnovala i zahraniční oblasti. Značný prostor byl věnován kritice Vatikánu a jeho politiky. Články popisující konkrétní události v Československu ve spojitosti s Vatikánem se neobjevovaly. Vyskytovaly se o něm zmínky ve spojeních jako „bašta imperialistické moci“ nebo „základna USA“, ale pokud stát nechtěl své občany informovat o přerušení diplomatických vztahů, exkomunikaci pro každého, kdo podepsal Katolickou akci, nebo podporuje komunismus, nedalo se o moc o čem psát. Cizina byla věc jiná. Kdo ze čtenářů si mohl pravdu skutečně ověřit...

K očerňování Vatikánu posloužila osoba Francisca Franca, „Vatikán chce Franca pašovat do Spojených národů,“³⁵⁷ nebo volby ve Francii, „Vatikán zasahuje do francouzských voleb,“³⁵⁸ Jako nepřátelsky laděný lze posuzovat i článek o situaci v Indočíně spojenou se zdejším francouzským působením.³⁵⁹ Ani v pozdějších letech nikdy neuškodilo zmínit, jak nakládají se zrádnými kněžími v sousedních státech. V Polsku odsoudili Stanislava Januszowiče za organizování a řízení teroristické ilegální protistátní skupiny.³⁶⁰ Samozřejmě s pomocí Vatikánu, jenž bránil míru ve světě.³⁶¹

Katolická akce a církevní zákony

Katolická akce, jež měla sloužit jako nástroj státního aparátu k ovládnutí církve prostřednictvím tzv. „pokrokových kněží“ si vyžádala poměrně velkou pozornost ze strany nejenom celorepublikové, ale i regionálního tisku. Den

³⁵⁵ STRÁŽ SEVERU, 31. července. 1948, s. 1, Zásah církve do uspořádání státu.

³⁵⁶ STRÁŽ SEVERU, 14. září. 1948, s. 1, Arcibiskup Dr J Beran vyloučen ze SBS.

³⁵⁷ STRÁŽ SEVERU, 1. října. 1948, s. 1, Vatikán chce Franca vpašovat do Spojených národů.

³⁵⁸ STRÁŽ SEVERU, 1. října. 1948, s. 1, Vatikán zasahuje do francouzských voleb.

³⁵⁹ CESTA MÍRU, 12. října. 1954, s. 3, Nepřítel míru.

³⁶⁰ STRÁŽ SEVERU, 28. srpna. 1949, s. 2, Další katolický kněz před soudem.

³⁶¹ STRÁŽ SEVERU, 2. listopadu. 1950, s. 3, „Svatí otcové“ nenávidí mír.

jejího hlášení (10. června 1949) se stal odrazovým můstkem pro její bez výjimek kladnou prezentaci v jakémkoliv oficiálním tisku.

Stráž severu vyhradila této události poměrně široký prostor. Noviny reagovaly hned následující den. Už 11. června 1949 se objevil text provolání státní Katolické akce a další den příznivé ohlasy na tuto skutečnost: „*Provolání Katolické akce v našem tisku vyvolalo u věřících katolíků všech vrstev živý a velmi příznivý ohlas.*“³⁶²

V následujících měsících byly v krajích a následně i v okresech zakládány výbory Katolické akce. Na počátku července se ustavující schůzi zvolil i Krajský výbor katolické akce pro celé Liberecko. O pár dní později ho následoval samotný Liberec. Po úvodním slovu se měla rozprout čilá diskuse mezi zúčastněnými, jež vyvrcholila hlasováním za konkrétní členy. Byli zvoleni M. Volný z Krásné Studánky, M. Tomašiová z Liberce-Rochlice, dr. B. Černá z Liberce, G. Drašner z Vratislavic, M. Ducháčová z Liberce, V. Pomikálek z Jablonného v Podještědí, J. Šipula z Hrádku nad Nisou, A. Hanzlíková z Liberce, dr. L. Vaníček z Liberce, F. Kostelecký z Liberce a dr. Alois Šusta z Liberce.³⁶³

Akce vyvolala mezi biskupy vlnu nevole a okamžitou reakcí bylo kácení na ostré odsouzení ze strany biskupů i ostatního kléru na tento státní komplot, vyšel ve stejném měsíci o pár dní později článek, jenž varoval před těmi, kteří by se snažili Katolickou akci kazit a odrazovat od ní. „*Proto také pomluvy o boji proti náboženství v naší republice může šířit jen nepřítel republiky, jen ten, komu nezáleží na osudu církve, ale na tom, aby do našeho klidného života byly vnášeny nedůvěra a štvánice a aby uměle vznikaly rozbroje mezi naším lidem. – Tomu však zabráníme a to v duchu slov prezidenta republiky Klementa Gottwalda, pronesených na IX. sjezdu strany, kde výslovně prohlásil, že republiku si rozvracet nedáme!*“³⁶⁴ Postoj Josefa Berana k celé akci posloužil jako další důvod útoku na římskokatolickou církev, když se objevil článek „Dělník píše arcibiskupovi Beranovi“.³⁶⁵ V něm Adolf Knob vyjadřoval své znepokojení nad názory arcibiskupa a ujišťoval ho, že v Československu není problém být jak katolíkem,

³⁶² STRÁŽ SEVERU, 12. června. 1949, s. 1-2, Pro dohodu církve se státem.

³⁶³ STRÁŽ SEVERU, 9. července. 1949, s. 3, Okresní výbor katolické akce v Liberci ustanoven.

³⁶⁴ STRÁŽ SEVERU, 13. července. 1949, s. 3, Republiku si rozvracet nedáme.

³⁶⁵ STRÁŽ SEVERU, 20. července. 1949, s. 3, Dělník píše arcibiskupovi Beranovi.

tak komunistou. Nadále pokračovala urputná snaha přesvědčit veřejnost, že v zemi panuje naprostá náboženská svoboda.³⁶⁶

V únoru 1950 (kdy už bylo dávno jasné, že státní Katolická akce dopadla fiaskem) vydali katolíci Libereckého kraje svůj list, ve kterém se členové krajského výboru a zástupci okresních výborů Katolické akce vyjadřují k touze po světovém míru a zastavení zbrojení.³⁶⁷ Dalším důkazem snah vlasteneckých kněží v Libereckém kraji byly konference katolických kněží konané na okresech.³⁶⁸ Zdůraznění bylo Turnovsko, kde se příznivě projevil např. děkan Řezáč z Hlavice.³⁶⁹ K tomu se duchovní církve československé rozhodli odpracovat hodiny navíc na brigádě v zemědělství a kamenolomu.³⁷⁰

Stát se neustále snažil vzbudit dojem, že římskokatolická církev disponuje značnými finančními prostředky a spravuje rozsáhlý majetek. Snažil se tak v lidech zřejmě vzbudit určitou závist. V polovině července 1949 přinesl informace o tom, kolik financí se investovalo právě do této oblasti. Pro rok 1948 to bylo 125 656 000 Kčs.³⁷¹ Navzdory tomu, ale vychvaluje nový zákon o zabezpečení církví, jenž měl církvím ještě přilepšit.³⁷² Můžeme se ptát, proč dávat peníze někomu, kdo je údajně vůbec nepotřebuje?

Dalším velkým tématem byly tedy církevní zákony. Kdo je z kněží už předem nepodporoval, byl potrestán. O tom vypovídá i článek zveřejněný v září 1949, kdy byl odvolán ze své funkce jilemnický děkan Josef Sedláček. Měl násilně shromažďovat podpisy kněží na svém území a navádět je k protestům. „...namísto, aby spolupracoval na dohodě církve se státem, poslouchal slepě vysokou reakční hierarchii a pečlivě prováděl její nařízení.“³⁷³

V říjnu 1949 tisk informoval o začínajících jednáních vlády ohledně těchto zákonů.³⁷⁴ Informaci o jejich schválení byla o týden později vyhrazena stránka a

³⁶⁶ STRÁŽ SEVERU, 28. července. 1949, s. 3, Svět se dozví o náboženské svobodě v ČSR.

³⁶⁷ STRÁŽ SEVERU, 16. února. 1950, s. 1, List věřících katolíků Libereckého kraje. Katoličtí věřící do řad obránců míru.

³⁶⁸ STRÁŽ SEVERU, 16. února. 1951, s. 3, Duchovní všech církví vyjadřují svou pevnou vůli jít s lidem. Vlastenečtí kněží Libereckého kraje stojí pevně v řadách obránců míru a pokroku.

³⁶⁹ Tamtéž.

³⁷⁰ Tamtéž.

³⁷¹ STRÁŽ SEVERU, 9. července. 1949, s. 1, Okresní výbor katolické akce v Liberci ustanoven.

³⁷² STRÁŽ SEVERU, 13. srpna. 1949, s. 2, Sociální postavení duchovních kdysi a dnes.

³⁷³ STRÁŽ SEVERU, 24. září. 1949, s. 3, Jilemnický děkan zbaven svého úřadu.

³⁷⁴ STRÁŽ SEVERU, 8. října. 1949, s. 3, Církevní zákony jdou do parlamentu.

půl.³⁷⁵ Kladné reakce na sebe nenechaly čekat a ani ne o měsíc později se objevil text, ve kterém duchovní děkují za zvýšené platy.³⁷⁶ Kromě finanční stránky věci si pisatelé pochvalovali zlepšení vztahů mezi církevními a státními představiteli, zpřehlednění fungování církví a možnost kněží věnovat se pouze duchovní sféře díky státu, který se o ně může díky těmto zákonům postarat.

Vánoce

První Vánoce po komunistickém převratu nastínily obraz, do jaké míry bude tento pro Československo typicky křesťanský svátek nábožensky (ne)laděný. Dne 21. prosince 1948 přinesly noviny úvahu příznačně nazvanou „Místo štědrovečerní úvahy“.³⁷⁷ *„I když nemáme všechno, co bychom chtěli mít, máme aspoň v dostatečné míře to, co nejnuteněji potřebujeme. A k tomu máme ještě něco, co se nedá ničím na světě vyvážit. Vládu lidu a skutečně lidově demokratickou republiku! (...) Vždyť v první republice tisíce nezaměstnaných mělo o Štědrém dnu sotva na suchý chleba, zatím co vánoční stoly boháčů, fabrikantů a ostatních kapitalistů tonuly v nadbytku. S tím jsme už nadobro zúčtovali!“*³⁷⁸

I den po Štědrém dnu se náboženské tématice vyhýbal. Předseda vlády Antonín Zápotocký měl projev „Naše vánoce budou rok od roku pokojnější, radostnější a bohatší.“³⁷⁹ Vyšel článek pojednávající o „Vánocích na prahu pětiletky.“³⁸⁰ Přišlo i na pár zamyšlení, ale jediné co by se dalo spojit s církví byla část, kde autor A.N. psal o zvyku koled na vesnicích. Převzal i část z rukopisu mikulovského, ze kterého cituje:

*„Hospodář, otrok, dievka, pán,
každý jest byl zavázán,
k úročným ofěrám.
Na štědraj den daj koladu,
faráři peněžitů
a cti drahým pitím.*

³⁷⁵ STRÁŽ SEVERU, 15. října. 1949, s. 3-4, Sněmovna schválila včera zákon o hospodářském zabezpečení církví.

³⁷⁶ STRÁŽ SEVERU, 4. listopadu. 1949, s. 1, Duchovní děkují za zvýšené platy.

³⁷⁷ STRÁŽ SEVERU, 21. prosince. 1948, s. 4, Místo štědrovečerní úvahy.

³⁷⁸ STRÁŽ SEVERU, 21. prosince. 1948, s. 4, Místo štědrovečerní úvahy.

³⁷⁹ STRÁŽ SEVERU, 25 prosince. 1948, s. 2, Vánoce na prahu pětiletky.

³⁸⁰ STRÁŽ SEVERU, 25 prosince. 1948, s. 2, Naše vánoce budou rok od roku pokojnější, radostnější a bohatší.

*Potom čekaj na zvoníka,
Mezi hody i středníka (...)*³⁸¹

Narážka na bohatství církve je očividná. Ani další roky nebyly vůči vánočním motivům vstřícnější. Vánoce v roce 1953 už nesly očividnou nechuť vůči všemu nábožensky laděnému. Nepsalo se o tradicích, Ježíši Kristu nebo návštěvách kostelů, ale o příjezdu Dědy Mráze ze SSSR.³⁸² „V sovětské zemi je Děda Mráz jediným a ústředním vyjádřením svátečního období kolem Nového roku.“³⁸³

I když se v dalších letech od postavy Dědy Mráze upustilo, návrat k Vánocům naplněných vírou ve zrození Krista se neuskutečnil. Dárky sice dětem stále nosil Ježíšek, který ale neměl být a nebyl vnímán jako náboženská postava. Jeho ideologicky danou úlohou mělo být pomáhat rodičům s dárky, na které jim lidově demokratická republika umožnila získat prostředky.

Církevní procesy

Velkou pozornost v regionálním tisku vzbudily procesy, v nichž stáli na straně obžalovaných představitelé katolické církve v Čechách i na Slovensku.³⁸⁴

Velký proces, jenž měl společnost připravit na následnou akci „K“,³⁸⁵ při které docházelo k vyklízení klášterů, zabavování majetku a centralizaci řeholníků, je znám jako „Proces s představiteli řádů“ nebo i „Machalka a spol.“ Bylo v něm odsouzeno deset lidí.³⁸⁶ Kromě negativního vykreslení Vatikánu a jeho spolupráce s imperialisty, bylo poukazováno na příslušnost odsouzených k mužským řeholím. V tomto případě k premonstrátům, jezuitům, františkánům, dominikánům a redemptoristům. „Vatikán zaujal ihned po Velké říjnové revoluci nepřátelské

³⁸¹ STRÁŽ SEVERU, 25 prosince. 1948, s. 2, O Vánočních koledách.

³⁸² CESTA MÍRU, 5. prosince. 1953, s. 2, „Naše“ děti – „jejich“ děti.

³⁸³ CESTA MÍRU, 9. ledna. 1954, s. 1, Nejhezčí dar Dědy Mráze.

³⁸⁴ Církevní procesy padesátých let, Kostelní Vydří 2002

³⁸⁵ Kromě akce „K“ souvisel proces i v této době už zesnulým farářem Josefem Toufarem a jeho spojení s „čihoštským zázrakem“. Když Toufar po brutálním zacházení ze strany vyšetřovatelů zemřel, nebyla už osoba, se kterou by bylo možné proces, jenž zdiskredituje církev, udělat. Není překvapením, že ten kdo faráře Toufara po údajném zázraku vyslyšel nebyl nikdo jiný než opat Vít Tajovský. Více viz STRÖBINGER, Rudolf: Stalo se v adventu : Čihoštský zázrak, Praha 1991.

³⁸⁶ Augustin Machalka – premonstrát, Vít Bohumil Tajovský – premonstrát, ThDr. František Šilhán – jezuita, Adolf Kajpr – jezuita, František Mikulášek – jezuita, PhDr. Jan Evangelista Urban – františkán, ThDr. Silvestr Maria Josef Braitto – dominikán, Ján Ivan Mastyliak – člen řeckokatolické větve redemptoristů, Jan Blesík – redemptorista, Stanislav Barták – premonstrát. Viz VAŠKO, Václav: Dům na skále 2. Církev bojující. 1950 – květen 1960, Kostelní Vydří 2007, s. 37.

*stanovisko vůči SSSR. (...) K provádění těchto záměrů (špionáž, činnost proti lidově demokratickým státům atd. – pozn. M.B.) používá Vatikán svých diplomatických zastoupení u vlád lidových demokracií, při čemž přiřkl velkou úlohu v podvrtné a špionážní činnosti řádům a kongregacím.*³⁸⁷ Na počátku dubna 1950 byl nad zúčastněnými vynesena rozsudek.³⁸⁸ Tresty se pohybovaly mezi doživotím a dvěma lety.³⁸⁹ K tomu se přidaly pokuty a ztráta občanských práv. Reakce na rozsudek si vysloužila úvodní stranu hned následující den. Souhlasné názory občanů s výší trestu se spojily s touhou zlepšit pracovní výsledky. *„Odhalení těchto zakuklených špiónů a rozvratníků, kteří místo kněžského povolání a šíření Kristova učení pracovali proti svému vlastnímu národu, vede nás k tomu, že ještě více zvýšíme svou bdělost a ostrážitost, abychom všem agentům v cizích službách znemožnili činnost a odhalovali je.*³⁹⁰ Tuto náladu podpořilo i vyjádření (stále na titulní straně) věřící katoličky Marie Pilcové, dělnice, která pracovala v Jabloneckých Pasekách v podniku Elektro-Praga. Ta psala o své zkušenosti s Augustinem Machalkou, který byl opatem kláštera v Nové Říši, kde Pilcová vyrostla. Kromě negativních vzpomínek od své babičky na Machalkova předchůdce, měla i ona sama co říct: *„Po válce se stal opatem Machalka. Přišel z koncentráku tak tlustý, že se lidé divili, jak mohl být vůbec ve vězení. (...) Pamatuji si také, když dostal Machalka oněhdy z Vatikánu to auto, jak jsme se všichni tomu přepychu obdivovali. Nikdo s ním tehdy nedovedl ani jezdit, a tak byl Machalkovým šoférem kněz Barták, který je nyní také mezi odsouzeným.*³⁹¹

Aby byli čtenáři utvrzeni v protistátním postoji katolické církve a zrádné roli Vatikánu, vyšel o pár dní později ještě text pojednávající o „agentech Vatikánu“, kteří nejsou problémem pouze v Československu. *„Procesy s vatikánskými špióny v Maďarsku, Polsku a Československu dokázaly, že národy,*

³⁸⁷ STRÁŽ SEVERU, 3. dubna. 1950, s. 1-2, Církevní hodnostáři v čele skupiny velezrádců a vyzvědačů.

³⁸⁸ STRÁŽ SEVERU, 6. dubna. 1950, s. 1-2, Spravedlivý trest zrádným kněžím.

³⁸⁹ Stanislav Barták byl oproti ostatním souzen pouze za neoznámení trestného činu. Jako polehčující okolnost bylo vzato v potaz, že vypovídal proti Machalkovi.

³⁹⁰ STRÁŽ SEVERU, 7. dubna. 1950, s. 3-4, Republiku si nedáme rozvracet zrádci a špióny. Jednomyslný souhlas pracujícího lidu s rozsudkem nad agenty Vatikánu.

³⁹¹ STRÁŽ SEVERU, 7. dubna. 1950, s. 3-4, Jak jednali církevní hodnostáři s deputátníky na klášterních velkostatech.

*budující socialismus, dovedou odhalit a rozdrtit odporné pikle svých nepřátel, i když se skrývají pod kněžskými rouchy.*³⁹²

Dalším velkým procesem byl „Zela a spol.“³⁹³ I tomu se dostalo pozornosti v libereckém tisku. Koncem listopadu 1950 se v tisku objevil nazvaný jako „Proces velezrádnými pomahači Vatikánu a vysoké církevní hierarchie přes státním soudem v Praze.“³⁹⁴ Komunistický režim byl u moci více než dva roky, a přestože se většina biskupů již nacházela v internaci, mezi věřícími i duchovními pořád požívali značné autority. Katolická církev tak jako celek vzdorovala tlaku režimu. Potřeba zdiskreditovat biskupy byla očividná. Proto na lavici obžalovaných stanuli generální vikář a světící biskup olomoucké arcidiecéze ThDr. Stanislav Zela, opat benediktinské kláštera v Praze-Břevnově Jan Anastáz Opasek, opat premonstrátského kláštera na Strahově ThDr. Bohuslav Karolínek, prelát arcijáhen metropolitní kapituly sv. Víta v Praze ThDr. Josef Čihák,³⁹⁵ papežský prelát ThDr. Otakar Švec, kanovník u sv. Víta ThDr. Jaroslav Kulač, ředitel Arcidiecézního pastoračního ústředí v Praze ThDr. Antonín Mandl, sekretář arcibiskupa Berana ThDr. Jan Boukal a pracovník internunciatury P. Václav Mrtvý SDB.³⁹⁶

Stráž severu na svých stránkách zachytila celé přelíčení. Událost neměla dát veřejnosti spát několik dní. Další příspěvek se objevil o pár dní později a přinášel další výpovědi obžalovaných.³⁹⁷ Dne 2. prosince byl vynesena rozsudek prezentovaný jako „tvrdý ale spravedlivý“.³⁹⁸ Celému procesu se věnovalo dohromady šest stran textu v průběhu jednoho týdne. Proces na sebe nestrhával pozornost pouze v tisku. Přenosy jednotlivých zasedání byly vysílány v rozhlase.

³⁹² STRÁŽ SEVERU, 20. dubna. 1950, s. 2, Agenti Vatikánu ve službách válečných štváčů.

³⁹³ Tamtéž, s. 273. Všichni tři zemřeli postupně v 60. letech.

³⁹⁴ STRÁŽ SEVERU, 28 listopadu. 1950, s. 2-4, Proces velezrádnými pomahači Vatikánu a vysoké církevní hierarchie přes státním soudem v Praze.

³⁹⁵ Arcijáhen – dříve významný post v římskokatolické církvi, druhá nejvýznamnější osoba po biskupovi. Se zavedením titulu generálního vikáře tento titul zaniká.

³⁹⁶ SDB – zkratka pro římskokatolickou řeholi Salesiáni Dona Bosca.; více viz VAŠKO, Václav: Dům na skále 2..., Kostelní Vydří 2007, s. 247-272.

³⁹⁷ STRÁŽ SEVERU, 1. prosince 1950, s. 2-3, Další výpovědi obviněných v procesu s vysokými církevními hodnostáři před státním soudem v Praze.

³⁹⁸ STRÁŽ SEVERU, 3. prosince 1950, s. 2, Tvrdý ale spravedlivý rozsudek nad zločinnými agenty Vatikánu.; Tresty se pohybovaly od doživotí pro Jana Opaska až po 10 let odnětí svobody pro ThDr. Josefa Čiháka.

Jak je zřejmé, propagace tzv. procesu s pomocníky biskupů byla masivní a stát jí přikládal značný význam.

Komise, které tento proces připravovaly, současně pracovaly i na obdobném procesu, ale na Slovensku. V lednu 1951 proto byla pozornost upřena na událost v tisku označená jako „Proces s protistátními velezrádci biskupem Jánem Vojtaššákem, Michalem Buzalkou a Pavlem Gojdičem.“³⁹⁹ Událost také známá jako „Buzalka a spol.“ nebo druhý církevní proces se slovenskou „vysokou církevní hierarchií“⁴⁰⁰ se týkala spišského biskupa Jána Vojtaššáka, trnavského světicího biskupa Michala Buzalky a řeckokatolického prešovského biskupa Pavla Gojdiče. Článek zachycoval přelíčení, položené otázky a odpovědi obžalovaných. Kromě nich i vložené poznámky, jež měli obžalované dále diskreditovat v očích veřejnosti, „*Vojtaššák nemá odpověď, nepamatuje se ani na to a nechce si uvědomit ani nyní, jak nelidský a nekřesťanský byl jeho poměr k drobnému pracujícímu lidu.*“⁴⁰¹

Pavel Gojdič byl shledán vinným za vojenskou zradu, velezradu a vyzvědačství a odsouzen k doživotnímu trestu. Stejně tak Michal Buzalka, kterému se k obvinění přidal i úklady proti republice. Za stejné zločiny jako Buzalka byl odsouzen i Ján Vojtaššák, i když „pouze“ k 24 letům odnětí svobody.⁴⁰²

Můžeme sledovat, jak se pohled na církev postupně měnil. Od pozitivního přes neutrální v prvním roce až později k více či méně otevřenému nepřátelství v dalších letech. Přestože zmínek o církvi s postupem let výrazně ubylo, pokud byla možnost někde uškodit a ještě více pošramotit pohled na ní, byla využita. Negativní vykreslení obyčejných kněží, kteří shromažďují majetek a nepřejí nikomu jinému kromě sebe, nabízelo dobrou příležitost: „*Byl a žil na vesnici kostelník Brožek a sedlák Chvojka. Oba dva měli plnou hubu pámbíčka, až to bylo podezřelé. (...) S pánembohem rozprodávali družstevní slepice a ukrývali plné*

³⁹⁹ STRÁŽ SEVERU, 13. ledna. 1951, s. 3-4, Proces s protistátními velezrádci biskupem Jánem Vojtaššákem, Michalem Buzalkou a Pavlem Gojdičem.

⁴⁰⁰ Více viz VAŠKO, Václav: Dům na skále II..., s. 273-296.

⁴⁰¹ STRÁŽ SEVERU, 13. ledna. 1951, s. 3-4, Proces s protistátními velezrádci biskupem Jánem Vojtaššákem, Michalem Buzalkou a Pavlem Gojdičem.

⁴⁰² VAŠKO, Václav: Dům na skále II..., Kostelní Vydří 2007, s. 295.

*pytle družstevního obilí do svých stodol, komor a pod slavníky.*⁴⁰³ Využívalo se toho jak v roce 1953, tak i o tři roky později: „*Měl svoje vlastní krásná mešní roucha, nepoužíval těch ošuntělých a jednoduchých rouch kostelních a šel vždy upraven k oltáři jako ze škatulky. Byl vždy elegantně ustrojen a skutečný švihák.*“⁴⁰⁴ Zmíněný muž údajně nepřál ani dětem z vesnice, aby jedly ovoce z jeho stromů.

Komunistická propaganda využívala každé příležitosti. I činnosti české katolické Charity. Kdy na jednu stranu informuje o tom, kolik investovala do domovů pro děti a staré lidi (což je bezesporu chvályhodné), na druhé nezapomene v témže článku zdůraznit, že boj proti církvi je vyvolaný uměle ze strany Vatikánu.⁴⁰⁵

Jednu z mála výjimek, kdy tisk projevoval pozornost i jiné církvi než katolické, byla návštěva představitelů ruské pravoslavné církve v Praze, která se uskutečnila počátkem února 1950.⁴⁰⁶ Hosté se setkali s předsedou vlády Antonínem Zápotockým, ministrem spravedlnosti a představitelem SÚC Alexejem Čepičkou a ministrem školství Zdeňkem Nejedlým. Velmi kladné přijetí a zdůraznění přátelství křesťanství a socialismu jen dává tušit osudu, který o pár měsíců později postihl řeckokatolickou církev. Pár dní na to se objevila i zmínka o vysvěcení Čestmíra Kráčmara na nového biskupa olomoucko-brněnské eparchie pravoslavné církve.⁴⁰⁷

Regionální tisk plnil úlohu, jež mu byla režimem uložena, velmi dobře. Vyvolával negativní pocity ke všemu, co souviselo s náboženskými tématy. To, co do této doby tvořilo přirozenou součást života tisíců lidí, se stalo něčím podivným, zavrženímhodným, nebo minimálně podezřelým. Proč chodit na mši do kostela a poslouchat kázání, když v novinách psali, jak faráři okrádají stát? Proč cítit soucit s řeholníky, když podle tisku zrazovali Československo, aby se zalíbili Vatikánu? Proč věřit v Boha, když je tu lidová demokracie, která nám ukáže

⁴⁰³ CESTA MÍRU, 24. ledna. 1953, s. 2, Pámbu ví...a neřekne.

⁴⁰⁴ CESTA MÍRU, 7. prosince. 1956, s. 14, O faráři u svatě Kateřiny.

⁴⁰⁵ STRÁŽ SEVERU, 14. července. 1949, s. 5, Z činnosti české katolické charity.

⁴⁰⁶ STRÁŽ SEVERU, 3. února. 1950, s. 1, První den pobytu delegace ruské pravoslavné církve v Praze.

⁴⁰⁷ STRÁŽ SEVERU, 7. února. 1950, s. 1, Vysvěcení nového biskupa pravoslavné církve.

cestu? Jistě i tyto otázky si lidé kladli. Jak si na ně odpovídali, byla věc jiná. Je ale jisté, že církev bojovala o přežití a tisk v této bitvě sehrál svou zápornou roli.

Zajímavá se může jevit i skutečnost, že většina článků postrádá svého autora. Jako by ani nebylo nutné uvést jméno konkrétního člověka. Často je ve větách používáno zobecněné „my“, „naše lidově demokratické zřízení“ nebo v různých obměnách „náš lid“. Bez pochyby to zmenšuje možnost pro jakoukoliv kritiku. Kdo by se totiž odvážil zpochybňovat pravdu „nás všech“?

14. Závěr

Církevní problematika v poválečném Československu, obzvláště po roce 1948 se těší mezi autory stále větší oblibě. Je to téma, zejména na regionální úrovni ne zcela probádané. Proto si i tato práce kladla za cíl rozšířit okruh těchto prací. Na příkladu vybraných okresů se pokusila nastínit situaci, která zde v letech 1948 až 1956 panovala.

Po vzniku SÚC se Liberecký kraj dostal po církevní stránce pod správu krajského církevního tajemníka, se kterým úzce spolupracovali i tajemníci na okresech. Tím se náboženský život v regionu dostal pod drobnohled státního aparátu. Seznamy věřících, kádrové posudky kněží, situační zprávy, přehledy o návštěvnosti bohoslužeb i děti navštěvující náboženství ve škole se staly pro mnoho úředníků náplní práce. Liberecký kraj, typický v porovnání s ostatními kraji svou nízkou religiozitou se jevil jako ideální místo, na kterém půjde státní církevní politika uplatňovat lehčeji. Okresy se řídily pokyny církevních tajemníků a je pravdou, že po nejbouřlivějších letech 1949 a 1950, se v situačních zprávách neobjevovaly žádné velké výkyvy

Stát bezpochyby uspěl v narušení řádového života jak mužských, tak ženských řeholí. Státní Katolická akce nedopadla úspěšně, ale na tuto skutečnost neměl Liberecký kraj takový vliv. Neúspěch KA se projevil po celém Československu. V otázce vyučování náboženství se počet dětí rapidně snížil díky tlaku ze strany školy a znepríjemňování výuky samotným učitelům. Pokles žáků navštěvující výuku náboženství byl v letech 1952 až 1954 o více než 40%. Myslím, že ani v dalších oblastech Liberecký kraj nevybočuje a reflektuje situaci, která panovala na státní úrovni. To znamenalo zničenou a rozvrácenou církev.

V průběhu práce se vyskytly také menší těžkosti. Kusé informace o církevních tajemnicích neumožnily hlubší zpracování této kapitoly. Stejně tak se nepodařilo dohledat další materiály k otázce ženských řeholí. Působení ženských řádů se jevílo spolu s prezentací církve v tisku jako jedno z nejzajímavějších témat.

Předložená práce je syntézou zachycující ty nejdůležitější momenty, jenž v letech 1948 až 1956 charakterizovaly boj komunistického Československa a

katolické církve. To vše na příkladu okresů Jablonec nad Nisou, Jilemnice, Liberec, Semily a Turnov. Samozřejmě nepostihuje zdaleka všechny aspekty. Proto téma nabízí i možnosti dalšího výzkumu a bádání. Zajímavou se jeví komparace situace v Libereckém kraji s dalším regionem,⁴⁰⁸ dále například detailnější osudy řeholnic umístěných v rámci akce „Ř“ v jednotlivých internačních závodech, nemocnicích a sociálních ústavech nebo detailní rozebrání postavení a situace nekatolických církví a sekt.

⁴⁰⁸ Viz práce DEMEL, Zdeněk: Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu, Brno 2008.

15. Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek v Praha fond H-153
Státní okresní archiv v Liberci, fond ONV Liberec
Státní okresní archiv v Liberci, fond JNV Liberec
Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond ONV Jablonec nad Nisou
Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond NF OV Jablonec nad Nisou
Státní oblastní archiv v Litoměřicích, fond KNV Liberec
Národní archiv v Praze, fond Státního úřadu pro věci církevní

Tisk

Cesta míru 1953, 1954, 1955, 1956
Stráž severu 1948, 1949, 1950, 1951, 1952
Věstník katolického duchovenstva 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954

Literatura

BABÍK, Michal – COGAN, Miroslav: Turnovsko, Praha 2007.
BÍLEK, Jiří: Pomocné technické prapory: o jedné z forem zneužití armády k politické perzekuci, Praha 2002.
BITTNEROVÁ, Magdalena: Odsun Němců z Liberecka a situace Němců na Liberecku ve stínu odsunu, Liberec 2004.
CIGÁNEK, Radim: Politický zápas o jednotnou státní školu 1945-1949, Praha 2009.
DEMEL, Zdeněk: Pod dohledem církevních tajemníků. Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu, Brno 2008.
FIALA, Petr et al: Český politický katolicismus 1848-2005, Brno 2008.
HANUŠ, Jiří – STRÍBRNÝ, Jan (ed.): Stát a církev v roce 1950, Brno 2000.
HANUŠ, Jiří – STRÍBRNÝ, Jan (ed.): Katolická církev a totalitarismus v českých zemích, Brno 2001.
HAVLÍČKOVÁ, Helena: Dědictví. Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1948 – 1989, Olomouc 2002.

- HEINZL, Jan: Perzekuce katolické církve na Frýdlantsku 1949-1955, Centralizační a internační tábor Hejnice, (diplomová práce FP TUL), Liberec 2006.
- HRACHOVÁ, Ivana: Akce K – Bohosudov, Osek, Hejnice. In: Zdislava 2, Litoměřice 2010, s. 18 – 19.
- HRACHOVÁ, Ivana: Procesy s katolickými duchovními a členy řádů projednávané Krajským soudem v Ústí nad Labem v letech 1953-1960. In: Theatrum historie 3, Pardubice 2008, s. 337 – 344.
- CHOCHOLOUŠKOVÁ, Hana – LHOTOVÁ, Markéta: Liberec, Praha 2010.
- JAKUBEC, Pavel – NAVRÁTIL, Ivo: Semilsko, Praha 2010.
- JANIŠOVÁ, Milena – KAPLAN, Karel: Katolická církev a pozemková reforma 1945-1948, Praha – Brno 1995.
- KAPLAN, Karel: Pravda o Československu 1945-1948, Praha 1990.
- KAPLAN, Karel: Nekrvavá revoluce, Praha 1993.
- KAPLAN, Karel: Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948-1956, Brno 1999.
- KAPLAN, Karel: Pět kapitol o únoru, Praha 1996.
- KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel: Komunistický režim a politické procesy v Československu, Brno 2001.
- KAPLAN, Karel: Stát a církev v Československu 1948-1953, Brno 1993.
- KAPLAN, Karel – TOMÁŠEK, Dušan: O cenzuře v Československu v letech 1946-1956. Svazek 22, Praha 1994.
- KARPAŠOVÁ, Mária: Kronika - Odsun Němců z Liberecka. In: Krkonoše – Jizerské hory, IX., Vrchlabí 2005.
- KLEIN, Dieter: Kulturdenkmäler in den historischen deutschen Siedlungsgebieten von Böhmen-mähren-Schlesien. Politisches Bezirk Gablonz an der Neiße / Kulturní památky v německy osídlených oblastech Čech, Moravy a Slezska. Politický okres Jablonec nad Nisou, Mnichov 1999.
- Kolektiv autorů: Církevní procesy padesátých let, Kostelní Vydří 2002.
- KUČERA, Jiří (ed.): Vyznavač a mučedník Štěpán Trochta, Praha 2006.
- LOZOVIUKOVÁ, Kateřina – ŠTOPPEROVÁ, Lenka: Oblastní sběrné středisko v Liberci a odsun Němců. In: Fontes Nissae, X., Liberec 2009.
- LUŠTINEC, Jan: Jilemnice, Praha 2007.
- MACEK, Jaroslav: Biskupství litoměřické, Kostelní Vydří 2005.

- MLÁDKOVÁ, Barbora: Politické procesy 50. let – Krajský soud v Liberci 1953 – 1954, (diplomová práce FP TUL), Liberec 2005.
- MLÝNSKÝ, Jaroslav: Únor 1949 a akční výbory Národní fronty, Praha 1978.
- NAVRÁTIL, Ivo: Pronásledování katolické církve v horním Pojizeří v letech 1948 – 1953. 1. část. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší 21, Semily 2008, s. 113 – 150.
- NOVOSAD, Jaroslav: Štěpán Trochta. Svědek T, Praha 2001.
- SKŘIVÁNEK, František: Řeholní řády v litoměřické diecézi a jejich osudy v letech 1948-1989, Praha 1998.
- SOLOVJEV, Sergej: Temno, Turnov 2011.
- STANĚK, Tomáš: Německá menšina v českých zemích: 1948-1989, Praha 1993.
- VAŠKO, Václav: Dům na skále I. Církev zkoušená 1945 - začátek 1950, Kostelní Vydří 2004.
- VAŠKO, Václav: Dům na skále II. Církev bojující 1950 - květen 1960, Kostelní Vydří 2007.
- VAŠKO, Václav: Dům na skále III. Církev vězněná 1950 – 1960, Kostelní Vydří 2009.
- VAŠKO, Václav: Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, Praha 1990.
- VLČEK, Vojtěch: Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964, Olomouc 2004.
- VLČEK, Vojtěch (ed.): Ženské řehole za komunismu 1948-1989, Olomouc 2005.
- VOJTÍŠEK, Zdeněk: Encyklopedie náboženských směrů v České republice. Náboženství, církve, sekty, duchovní společenství, Praha 2004.

Příspěvky z konferencí

- HRACHOVÁ, Ivana: Církevně motivované procesy projednávané Krajským soudem v Ústí nad Labem v letech 1953–1960. In: *České, slovenské a československé dějiny 20. století II.*, Hradec Králové 2007, s. 73–82.

HRACHOVÁ, Ivana: Změna církevní politiky státu a postavení katolické církve po únoru 1948. In: *České, slovenské a československé dějiny 20. století III.*, Hradec Králové 2008, s. 319–328.

HRACHOVÁ, Ivana: Procesy s katolickými duchovními a členy řádů projednávané Krajským soudem v Ústí nad Labem v letech 1953–1960. In: *Theatrum historie*, č. 3, Pardubice 2008, s. 337–344.

HRACHOVÁ, Ivana: Internace biskupa Štěpána Trochty. In: *České, slovenské a československé dějiny 20. století IV.*, Hradec Králové 2009, s. 91–99.

HRACHOVÁ, Ivana: Litoměřická diecéze ve druhé polovině 20. století – výsledky bádání a další možnosti výzkumu. In: HANUŠ, Jiří – MAČALA, Pavol – MAREK, Pavel (eds.): *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*, Brno 2010, s. 327–333.

HRACHOVÁ, Ivana: Perzekuce katolické církve na severu Čech po roce 1948. In: FIAMOVÁ, Martina – JAKUBČIN, Pavol (eds.): *Prenasledovanie cirkví v komunistických štátoch strednej a východnej Európy*, Bratislava 2010, s. 473–493.

Filmové a televizní dokumenty

Babice 1991 (dokument, ČR 1991). 10.6. 1991, 38 m. <4.2. 2011>.

In nomine patris (film, ČR 2004). Režie J. Polišínský, 97 min. <17.7. 2011>.

Zasvěcení. Voršilky (dokument, ČR 2009). Česká televize 9. ledna 2010, 25 m. <21.6. 2011>.

Internetové odkazy

[<http://www.semily.cz/cz/obcan/mesto-semily/z-historie-mesta/>] <25.6. 2011>

[http://www.svedomi.cz/dokdoby/1945_kosvlpr.htm]; bod XV <1.3.2011>

[<http://spcp.prf.cuni.cz/lex/268-49.htm>] <14.4.2011>

[<http://spcp.prf.cuni.cz/lex/265-49.htm>] <14.4.2011>

[<http://sphmjablone.websnadno.cz/Historicke-udalosti-a-clanky.html>]

<18.4.2012>.

[<http://sphmjablone.websnadno.cz/Akce-roku-2006.html>] <19.4.2012>

[<http://spcp.prf.cuni.cz/lex/z1a.htm>] <11.3.2011>

[<http://spcp.prf.cuni.cz/lex/95-48.htm>] <11.3.2011>

[<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1953/sb18-53.pdf>] <11.3.2011>

[<http://www.krestanskarevue.cz/redakce.php>], <12.09.2011>

16. Seznam příloh

Příloha číslo 1. – Mapa znázorňující okresy zpracované v rámci Libereckého kraje na pozadí mapy současné České republiky.

Příloha číslo 2. - Přehled o počtu přihlášených žáků k vyučování náboženství vyjádřeno v procentech.

Příloha číslo 3. - Seznam obcí v okresech v roce 1949.

Příloha číslo 4. - Seznam ženských řádů a kongregací v Liberci, Jablonci nad Nisou a Turnově v roce 1949.

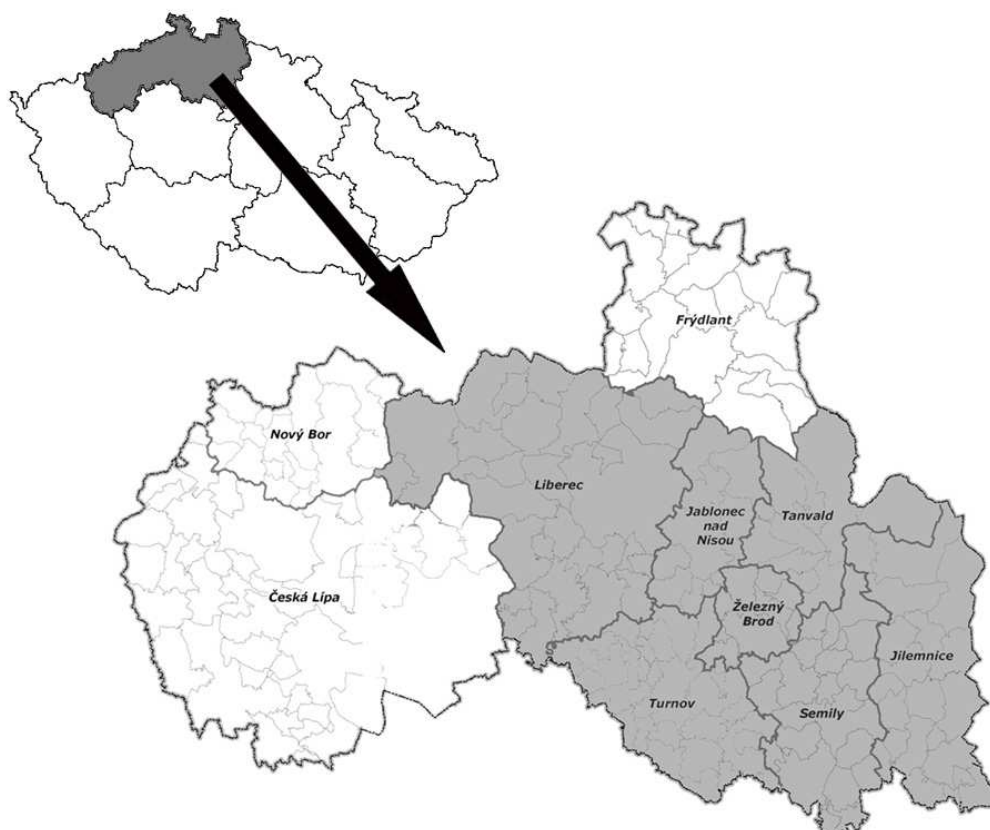
Příloha číslo 5. - Fotka zachycující sobor v Prešově, který znamenal začlenění řeckokatolické církve do pravoslavné (28. dubna 1950).

Příloha číslo 6. – Rozhovor s pamětníci Janou L. (červenec 2010)

Příloha číslo 7. - Rozhovor s panem Miroslavem Hylnerem (duben 2012)

Přílohy

Příloha číslo 1. - Mapa znázorňující okresy zpracované v rámci Libereckého kraje na pozadí mapy současné České republiky

Příloha číslo 2. - Přehled o počtu přihlášených žáků k vyučování náboženství vyjádřeno v procentech⁴⁰⁹

Školní rok	1951 - 1952	1952 - 1953	1955 - 1956
Okres			
Jablonec n/N	72,54 %	30,8 %	12,3 %
Jilemnice	89,92 %	60,87 %	40,9 %
Liberec	72,27 %	35,04 %	6 %
Semily	88,44 %	52,89 %	28 %
Turnov	88,63 %	47,31 %	20,2 %
Průměr	82,36 %	45,38 %	21,48 %

⁴⁰⁹ VN 1958.; SOA Lit., KNV Liberec 1949–1960, inv. č. 296, karton 434.

Příloha číslo 3. - Seznam obcí v okresech v roce 1949 ⁴¹⁰

	Jablonec nad Nisou				Jilemnice		
			Šumburk -				
1	Albrechtice	31	Jistebsko	1	Jilemnice	31	Stanový
2	Antonínov	32	Tanvald	2	Benecko	32	Stará Ves
3	Dalašice	33	Velké Hamry	3	Bratrouchov	33	Stromkovice
4	Desná	34	Vrkoslavice	4	Buřany	34	Studenec
5	Dolní Maxov			5	Solní Štěpanice	35	Tříč
6	Haratice			6	Harrachov	36	Valteřice
7	Horní Maxov			7	Holkovice	37	Víchová nad Jizerou
8	Hraničná			8	Horní Branná	38	Víchovská Lhota
9	Huť			9	Horní Dušnice	39	Vítkovice
10	Jablonecké Paseky			10	Horní Sytová	40	Vysoké nad Jizerou
11	Jablonec nad Nisou			11	Horní Štěpanice	41	Zálesní Lhota
12	Jindřichov			12	Hrabačov	42	Zlatá Olešnice
13	Josefodol			13	Jablonec nad Jizerou		
14	Kokonín			14	Jestřábí		
15	Loučná			15	Kruh		
16	Lučany nad Nisou			16	Křížlice		
17	Lukášov			17	Kundratice		
18	Maršovice			18	Lhotka		
19	Mšeno nad Nisou			19	Martinice		
20	Nová Ves			20	Mrklov		
21	Plavy			21	Mříčná		
22	Polabný			22	Paseky nad Jizerou		
23	Proseč nad Nisou			23	Peřimov		
24	Příchovice			24	Poniklá		
25	Pulečný			25	Přívlastka		
26	Rádlo			26	Rokytnice nad		

⁴¹⁰ NA Praha, fond SÚC, inv. č. 158, karton 192, Kádrové záležitosti (Zařazování do skupin) 1956.

				Jizerou		
27	Rejdice			27	Roprachtice	
28	Rychnov nad Nisou			28	Roudnice	
29	Rýnovice			29	Roztoky	
30	Smržovka			30	Sklenařice	

	Liberec				
1	Liberec	31	Horní Vítkov	61	Pelíkovice
2	Dolní Hanychov	32	Hrádek nad Nisou	62	Petrovice
3	Františkov	33	Chotyně	63	Pilínkov
4	Dolní Růžodol	34	Chrastava	64	Polesí
5	Janův Důl	35	Jablonné v Podješ.	65	Postřelná
6	Nové Pavlovice	36	Janovice	66	Proseč
7	Rochlice	37	Janův Důl	67	Radčice
8	Ruprechtice	38	Javorník	68	Rašovka
9	Růžodol I.	39	Jeřmanice	69	Rozstání
10	Staré Pavlovice	40	Jitrava	70	Rudolfov
11	Starý Harcov	41	Karlinky	71	Rýnoltice
12	Andělská Hora	42	Kateřinky	72	Sobákov
13	Bedřichov	43	Kněžice	73	Stráž nad Nisou
14	Bílý kostel n. Nisou	44	Kotel	74	Svárov
15	Česká Ves	45	Krásná Studánka	75	Světlá pod Ještědem
16	Dlouhý Most	46	Křížany (Suchá)	76	Šimonovice
17	Dolní Sedlo	47	Lázně Kundratice	77	Údolí sv. Kryštofa
18	Dolní Suchá	48	Lemberk	78	Václavice
19	Dolní Vítkov	49	Loučná	79	Záskalí
20	Donín	50	Mychnín	80	Zdislava
21	Doubí	51	Markvartice	81	Žibřidice
22	Druzcov	52	Milíře		
23	Dubnice	53	Minkovice		
24	Grabštejn	54	Mníšek		
25	Heřmanice	55	Nová Ves		
26	Hluboká	56	Novina		
27	Hodkovice	57	Oldřichov na Hranicích		
28	Horní Hanychov	58	Oldřichov v Hájích		
29	Horní Chrastava	59	Osečná		
30	Horní Suchá	60	Ostachov		

	Semily			Trutnov			
1	Semily	35	Libuň	1	Bělá	35	Modřišice
2	Bělá	36	Líšný	2	Bezděčín	36	Odolenovice
3	Benešov u Semil	37	Lomnice nad Popelkou	3	Bílá	37	Ohrazenice
4	Besedice	38	Loučky	4	Borek	38	Olešnice
5	Bítouchov	39	Loučkov	5	Březová	39	Paceřice
6	Božkov	40	Loužnice	6	Bukovina	40	Pěnčín
7	Bozkov	41	Nedvězí	7	Cetenov	41	Petrašovice
8	Bradlecká Lhota	42	Nová Ves nad Popelkou	8	Český Dub	42	Prepeře
9	Bratříkov	43	Plouznice	9	Čtveřín	43	Přibyslavice
10	Bystrá nad Jizerou	44	Pohoří	10	Daliměřice	44	Příšovice
11	Bzí	45	Příkrý	11	Frýdštejn	45	Radimovice
12	Cidlinka	46	Radčice	12	Hlavice	46	Radostín
13	Čikvásky	47	Roztoky	13	Hnanice	47	Rakousy
14	Dolní Sytová	48	Rváčov	14	Hradčany	48	Rovensko pod Tr.
15	Držkov	49	Rybnice	15	Hrubá Skála	49	Smržov
16	Holenice	50	Skuhrov	16	Chvalčovice	50	Soběslavice
17	Horská Kamenice	51	Slaná	17	Javorník	51	Starý Dub
18	Hořensko	52	Smrčí	18	Jenišovice	52	Svijany
19	Hrubá Horka	53	Sněhov	19	Kacanovy	53	Troskovice
20	Chlístov	54	Spálov	20	Kamení	54	Turnov
21	Chlum	55	Stružinec	21	Karlovice	55	Újezd u Svijan
22	Chuchelna	56	Škodějov	22	<i>nečitelné</i>	56	Újezd pod Tr.
23	Jesenný	57	Tatobity	23	Kobyly	57	Václaví
24	Jílové u Držkova	58	Tuháň	24	Křečovice	58	Vápno
25	Jirkov	59	Veselá	25	Ktová	59	Vesec
26	Jivany	60	Vránové	26	Lažany	60	Vlastibořice
27	Kněžnice	61	Vrát	27	Lestkov	61	Vičetín
28	Koberovy	62	Záhoří	28	Libič	62	Volavec

29	Košov	63	Zásada	29	Loktuše	63	Vránové II
30	Košťálov	64	Ždár u Kumburku	30	Loučky	64	Všelibice
31	Kotelsko	65	Želechy	31	Malčice	65	Všeň
32	Kyje	66	Železný Brod	32	Malý Rohozec	66	Vyskeř
33	Lhota	67	Žernov	33	Mašov	67	Zábrdí
34	Libštát	68	Žlábek	34	Modlibohov	68	Žďárek

**Příloha číslo 4. - Seznam ženských řádů a kongregací v Liberci, Jablonci nad
Nisou a Turnově v roce 1949⁴¹¹**

Klášter "Voršilek" Liberec, Klášterní 2

Jméno	Řádové jméno	Zařazení	Datum narození	Poznámka
Holinová Anna		řeholnice	23. března 1907	
Hrčková Josefina		řádová učitelka	5. dubna 1909	
Hykšová Pavla		v domácnosti	7. června 1918	
Kadlíková Valentina		řeholnice	12. prosince 1885	
Klameová Ludmila		řádová učitelka	4. června 1897	
Krčmářová Františka		řeholnice	26. července 1887	
Michalíková Gertruda		řeholnice	20. dubna 1889	
Michalíková Isidora		řeholnice	2. července 1917	
Michalíková Marie		řeholnice	26. dubna 1901	
Michalíková Rafaela		v domácnosti	1. ledna 1928	
Nedbalová Blažejka		řeholnice	23. února 1902	
Patršíková Voršila		řeholnice	17. března 1889	
Perutková Terezie		řeholnice	21. května 1901	
Peterková Božena		řeholnice	31. prosince 1891	
Pospíšilová Majela		řeholnice	26. ledna 1921	
Sukovská Zuzana		řeholnice	9. srpna 1874	
Šubertová Josef		řeholnice	17. března 1908	
Ušaková Barbora		pomoc v domác.	10. ledna 1906	
Výmolová Vendelína		řeholnice	14. dubna 1900	

⁴¹¹ Seznam ženských řádů v roce 1949.; SOA Lit., fond KNV Liberec 1949-1960, inv. č. 296, karton 420.

Sestry ve státní nemocnici v Jablonném v Podještědí

Jméno	Řádové jméno	Zařazení	Datum narození	Poznámka
Bienertová Elfrieda		řádová sestra	neuveďeno	
Haberzetlová Anna		řádová sestra	neuveďeno	
Kierschnerová Marie		řádová sestra	neuveďeno	
Kollerová Magadalena		řádová sestra	neuveďeno	
Kruntorádová Anna		řádová sestra	neuveďeno	
Kunzová Terezie		řádová sestra	neuveďeno	
Platzerová Rezina		řádová sestra	neuveďeno	

Řád III. sv. Františka u sv. Anny - Jablonec nad Nisou, Kostelní ulice

Jméno	Řádové jméno	Zařazení	Datum narození	Poznámka
Kávořá Jana		neuveďeno	neuveďeno	
Nosáľková Wanda		neuveďeno	neuveďeno	

Řád sester sv. Kříže v nemocnici v Tanvaldě – okres Jablonec nad Nisou

Jméno	Řádové jméno	Zařazení	Datum narození	Poznámka
Pechová Adelhai		dipl. ošetřovatelka	23. října 1909	Němka
Baierová Štefanie		dipl. sestra	24. října 1897	Němka
Bedeňková Margareta		vrchní sestra	15. března 1899	Němka
Brosigová Žofie		dipl. ošetřovatelka	31. července 1902	Němka
Dürceová Růžena		dipl. ošetřovatelka	11. července 1897	Němka
Grüberová Erna		dipl. sestra	20. června 1912	Němka
Häuplová Arnoštka		dipl. ošetřovatelka	20.IX.21	Němka
Hieršová Alžběta		kuchařka	24. října 1900	Němka
Jordánová Aloisie		dipl. ošetřovatelka	20. prosince 1897	Němka

Koperová Marie		dipl. ošetřovatelka	29. května 1904	Němka
Künelová Marie		dipl. ošetřovatelka	15. února 1914	Němka
Lorenzová Marie	Emilie	laborantka	6. srpna 1895	Němka
Meisnerová Anna		dipl. ošetřovatelka	21. února 1880	Němka
Payerová Kateřina		dipl. ošetřovatelka	14. listopadu 1909	Němka
Richterová Alžběta		dipl. ošetřovatelka	22. května 1909	Němka
Rötzerová Anna		vedoucí prádelny	10.IX.04	Němka
Sitteová Marie		kuchařka	10. října 1907	Němka

Kláster – Sestry sv. Kříže v Turnově

Jméno	Řádové jméno	Zařazení	Datum narození	Poznámka
Horníková Ludmila	Isidora	řádová sestra	20.VIII.15	
Křenková Marie		řeholní kandidátka	4.4.1923	
Michalová Marie		řeholní sestra	3.3.1921	
Pavlínková Michaela	Josefa	řádová sestra	3. 5. 1890	
Stískalová Zdislava		řádová sestra	6.12.1914	
Va-šínová	Cecílie	řádová sestra	1.3.1920	
Wilterová Anna	Blahomíra	řádová sestra	21. 7. 1892	představená

Seznam sester v nemocnici v Turnově

Jméno	Řádové jméno	Zařazení	Datum narození	Poznámka
Adámková Vlasta		řádová ošetřovatelka	28.září.22	
Brožovská Hana		řeholní kandidátka	16. října 1932	
Filipková Ivana		řádová ošetřovatelka	30. června 1914	
Habartová Antonie		řeholní sestra	5. listopadu 1920	
Hlaváčová Zdeňka		řádová sestra	23. května 1917	
Hynseová Ludmila		řádová sestra	18. ledna 1929	
Jakšová Albína		řádová sestra	18. srpna 1922	
Kaštiérová Alžběta		řeholní kandidátka	23. srpna 1928	Slovenka
Konečná Marie	Pavla	řádová sestra	15. srpna 1923	

Kudějová Květoslava		řádová ošetřovalka	25. června 1905	
Kupcová Leontina		řeholní sestra	14. června 1923	
Marková Magdalena		ošetřovatelka	19. června 1911	
Mitašová Ludmila		řádová ošetřovatelka	18.září.04	
Mravcová Pavlína	Jana	řádová ošetřovatelka	17. února 1902	
Němčanská Kristýna		řádová ošetřovatelka	16.září.20	
Nešpůrková Anna	Brigita	řádová ošetřovatelka	9. července 1910	
Novotná Růžena		řeholní sestra	23. června 1923	
Poláková Marie		řádová ošetřovatelka	15.září.18	
Rothbauerová Ludmila		řeholní sestra	13. července 1921	
Roubalová Marie		řádová sestra	21. listopadu 1905	
Rulcová Božena		řádová ošetřovatelka	13. dubna 1909	
Šaškovičová Ambrozie		řeholní sestra	11.září.09	Slovenka
Šošková Žofie	Terezie	řádová ošetřovatelka	6. června 1897	Slovenka
Štolcová Marie	Narciska	řeholní sestra	7. července 1917	

**Příloha číslo 6. - Fotka zachycující sobor v Prešově, který znamenal začlenění
řeckokatolické církve do pravoslavné (28. dubna 1950)⁴¹²**

⁴¹² Koniec Únie v Československu, In: Věstník pravoslavného exarchátu moskevské patriarchie v Československu, č. 1 a 2, Bratislava 1950, s. 17.

Příloha číslo 7. - Rozhovor s pamětníci Janou L.

Údaje o pamětnici:

Pamětnice s iniciály Jana L. si nepřála zveřejnit své příjmení. Narodila se v březnu 1929 kousek od Prahy. Do Tanvaldu (okres Jablonec nad Nisou) se přestěhovala s rodiči po druhé světové válce. Nevěděla, zda to bylo z důvodu přidělení domu a půdy v rámci Dekretů prezidenta republiky, nebo za tím byly jiné okolnosti. Nikdy se o to prý nezajímala. Strávila zde své mládí a celý dospělý život. Byla několik desítek let vdaná, ale před třemi lety (2008) ovdověla. Pracovala téměř celý život jako dělnice, momentálně pobírá starobní důchod.

Byla mi s ní dohodnuta schůzka, protože měla mít možnost setkat se a mluvit s řádovými sestrami, které byly v 50. letech v Tanvaldě umístěny v závodním internátě národního podniku SEBA. Týkalo se to řádu Uršulek⁴¹³ a Vincentek.⁴¹⁴

Bohužel moje očekávání nebyla naplněna. Ačkoliv byla schůzka dopředu dohodnuta její vnučkou a paní Jana o mně věděla (dokonce ona sama rozhovor prý iniciovala), neprojevila snahu o záležitosti příliš mluvit. Její odpovědi byly poměrně krátké a nekonkrétní. Rozhovor trval necelých 15 minut.⁴¹⁵ Nepřinesl žádné nové informace. Bylo mi původně i slíbeno nahlédnout do dobových materiálů (noviny, fotky), které dotyčná nashromáždila. To se také neuskutečnilo, protože zmíněné věci J.L. měla uložené na půdě a nevěděla, kde přesně byly.

Byla mi následně doporučena její dlouholetá známá bydlící nedaleko.⁴¹⁶ Ta se mnou odmítla komunikovat úplně z důvodu špatného zdravotního stavu.

Rozhovor:

Dobrý den, připravila jsem si pro Vás několik otázek týkající se pobytu řádových sester v Tanvaldě v padesátých letech.

⁴¹³ Římská unie řádu svaté Voršily.

⁴¹⁴ Více o těchto řeholních společenstvích v kapitole Ženské řády.

⁴¹⁵ Bylo v něm i několik přestávek, kdy si paní J.L. musela odejít pro pití atd.

⁴¹⁶ Křestní jméno Marie, příjmení nezjištěno. Věk přes 85 let.

J.L.: *Dobrý den. Nevím, jestli Vám budu k něčemu platná. Je to už strašně dávno. Neměla jsem to Zuzce (vnučka – pozn. M.B.) slibovat.*

Jsem Vám velmi vděčná, že jste si na mě našla čas. Pokud byste si vzpomněla alespoň na nějaké události, nebo jména, bylo by to skvělé.

J.L.: *Tak jména si už nepamatuju. Neviděla jsem je denně. Jen jsem si vzpomněla, když se o tom Zuzanka zmínila, že jsem je občas asi zahlédla.*

Kde jste s nimi teda přišla do styku? Na ulici?

J.L.: *Ano. Ale to s nimi vždycky někdo byl, nechodily samy. Jinak co vím, tak pracovaly v SEBĚ.*

Takže jste s nimi nikdy žádný rozhovor nevedla?

J.L.: *Pamatuju si, že jsem se s jednou bavila, když k nám přišly do obchodu. Pracovala jsem v jednom textilu. Už nevím, co chtěly, ale ptala jsem se jedné, jestli se jim tu líbí. A ona mi odpověděla, že Tanvald je hezké místo, nebo něco takového. Je to už let. To si člověk ani nemůže pamatovat.*

Říkáte, že jich bylo více, měly na sobě běžné oblečení?

J.L.: *Ne, myslím, že měly ty svoje hábity. Jinak bych asi ani nepoznala, že to jsou ony.*

Jakou měly v Tanvaldě pověst? Mluvílo se o tom, že v jednom z podniků pracují řádové sestry?

J.L.: *Nevzpomínám si, že bysme se o tom nějak bavily. Jen si každé všiml, když šly po cestě. Ale žádný problémy s nima nebyly, nebo o nich nevím. V té době to byl tvrdý komunismus, 50. léta bylo svinstvo. Popravily i Horákovou, však to sama znáte, když to studujete.*

To máte pravdu. Přemýšlela jste někdy v té době, proč tu vlastně jsou? Proč nejsou někde v klášteře?

J.L.: *Zuzka mi říkala, že v té době je vyhnaly odtamtud. Takže musely jít pracovat. Komunisti neměli věřící a kněze rádi, to víte. Já sama jsem taky schovala křížek a nikde se s ním nechlubila.*

Měla jste strach? Že by Vás to nějak postihlo, kdyby někdo věděl, že jste věřící?

J.L.: Ono bylo tehdy hodně lidí věřící. Ale jen se o tom nemluvílo nahlas. Když jste šla do kostela, bylo to podezřelé. Zнала jsem lidi, co pak radši přestali chodit, aby nebyly nepříjemnosti. Takže radši jsem tyhle věci zamkla, nebo schovala, aby byl pokoj.

Mluvila jste i možnosti nahlédnutí do nějakých materiálů z té doby. Snad tiskoviny a nějaké fotky. Byla by ta možnost?

J.L.: Mám to na půdě, pokud bych vůbec něco našla. Tak se nezlobte, ale na půdu tam pro to teď nepůjdu.

Nic se neděje, chápu to. Chtěla byste k tomu ještě něco sama dodat? K dobové atmosféře, ke zmíněným sestrám atd. Zajímala jste se o toto téma?

J.L.: Ne, nezajímala. To není moc hezké, že? Nejspíš jsem Vám moc nepomohla, už si to vážně moc nepamatuju. Ono jich takhle bylo víc. Snad i někdo v Turnově, jestli by Vám to k něčemu bylo. Ale to nevím, co tam dělali. Snad Vám to k něčemu bude. Jsme už staří, co jsme to zažili. Je dobře, že se to takhle učíte. Všechno mělo něco, teď to také není růžové.

Moc děkuji za Váš čas a za rozhovor.

Příloha číslo 8. - Rozhovor s panem Miroslavem Hylnerem

Údaje o pamětníkovi

Pan Miroslav Hylner se narodil v Českých Budějovicích v listopadu 1936. Do Jablonce nad Nisou se přestěhoval spolu s rodiči v roce 1937. Jeho matka, která z této oblasti pocházela, chtěla být blíže svému nemocnému otci. Rodina zde nakonec zůstala a bydlí zde dodnes. Pan Miroslav vystudoval střední školu v Liberci a vystřídal několik zaměstnání. Je ženatý a se svou manželkou vychovali tři děti. V současné době je v důchodu a dle svých slov si užívá klid a vnučata.

Kontakt na pana Miroslava jsem dostala přes své příbuzné. Několikrát jsem s ním hovořila telefonicky. Osobně jsme se setkali jen velmi krátce díky jeho zhoršenému zdravotnímu stavu (chtěla jsem mu zpětně alespoň osobně poděkovat za ochotu a čas) a proto odpovědi na mé otázky byly zaslány prostřednictvím emailu, s jehož psaním pomáhal jeho vnuk. Z tohoto důvodu na sebe otázky nenavazují tak přirozeně jako v případě osobního kontaktu.

Pan Miroslav se v rozhovoru podělil o své zkušenosti z dětství a dospívání, kdy především jeho maminka aktivně navštěvovala každou neděli kostel, chodila ke zpovědi a vedla k tomu i svého syna. Oba se hlásili k římskokatolické církvi. Otec se v tomto směru výrazně nepodílel, ale dodržoval zvyky nastolené rodinou. Po roce 1948 došlo v náboženské otázce ke zhoršení, které se podle pana Hylnera projevilo nejvíce při výuce náboženství. Vnímá i nepřátelské útoky, které na něj a především na jeho matku někteří lidé směřovali. V době dospívání zažil i setkání s řeholnicemi z Kongregace Milosrdných sester svatého Kříže v tanvaldské nemocnici (okres Jablonec nad Nisou).

Popsání doby přímým účastníkem je vždy příjemným a zajímavým obohacením jakékoliv práce a slova pana Hylnera potvrzují to, co v sobě ukrývá i archivní materiál. Nebylo lehké v této době žít, natož věřit v Boha.

Odpovědi na předložené otázky byly ponechány beze změn, pouze formálně upraveny, přizpůsobeny formátování práce. Vyjma první odpovědi je jméno Miroslava Hylnera označeno pomocí iniciálů M.H.

Rozhovor:

Dobrý den, moc ráda bych Vám poděkovala za ochotu a čas, které mi věnujete. Na otázky odpovídejte dle svého uvážení, pokud byste chtěl dodat něco mimo ně, budu za Vaše postřehy moc ráda. Odpovědi se nemusí týkat jen náboženství jako takového, ale i vystihnutí atmosféry a Vašich pocitů.

Po roce 1948 se změnila celá společnost. Vy sám jste vyrůstal v 50. letech. Jak na vás působily?

Miroslav Hylner: Já jsem se přestěhoval do Jablonce ještě před válkou. Prožili jsme tu druhou světovou a sama víte, jak to bylo s Německem a Sudetama. Po válce si všichni oddechli, vyhnali Němce a přišli komunisti. Mně bylo 11, když byl převrat a moc jsem to nevnímal. Co může taky takovej kluk dělat kromě lítání venku a chození do školy. Chodili jsme i s maminkou do kostela, to se muselo. Každou neděli a někdy se tam i sama zastavila přes týden. Někdy se mi tam nechtělo, ale muselo se. To chodilo hodně děcek, taky s rodičem. Jinak na mě působily asi normálně. Když neznáte nic jiného, nepřijde vám, že je něco jinak. To co víme dneska jsme dřív nevěděli, to vám určitě řekne i Ludmila (postarší známá autorky – pozn. M.B.). Až potom se lidi dozvěděli, co se dělo za zvěrstva, bylo to jak za Němců. Horáková a tak dále.

Jak jsem se dozvěděla, tím že jste s Vaší maminkou patřili ke katolické církvi, chodil jste i na výuku náboženství na své základní škole. Jak na to vzpomínáte? Chodil jste tam rád? Měnila se nějak tato výuka?

M.L.: To jsem chodil, to bylo povinné. Měli jsme to jednu hodinu týdně a někdy si nás pan farář pak zval i do kostela. Četli jsme tam, zpívali, učili se věci z Bible. Maminka moc chtěla, abych tam chodil. Tatínkovi to když to tak řeknu, asi bylo jedno, ale jí na tom záleželo. Chodili tam všichni, takže co bych tam nechodil taky. Začalo pak ale děcek i ubývat. Maminka říkala jednou tatínkovi, že za ní někdo byl, aby mě už na náboženství nedávala a mluvila o tom i s panem učitelem. Ale chodil jsem tam dál.

Když jsem nastoupil na střední školu, tak mě maminka už nenutila. Mohl jsem chodit, ale měl jsem už jiné zájmy. Je mi to teď líto, protože by jí to udělalo radost. Měla těžký život. Ale co už naděláme.

Pocit'ovali jste ze strany školy, státních úředníků nebo někoho jiné nějaký tlak kvůli tomu, že Vaše maminka byla věřící a k víře vedla i Vás?

M.L.: *Jak jsem už řekl, byli za maminkou kvůli mému chození na katechismus, ale tatínek nebyl proti a maminka to chtěla. Vzpomínám si, že jak jsme bydleli vlastně v činžáku, že si tam lidi viděli do talíře. Takže se vědělo, že Hylnerovic kluk chodí do kostela. Jedna sousedka z baráku, víte jak to je, neměla mojí mámu ráda. Nevím, co si udělaly. Ale pomlouvala jí a v domě s ní nemluvila. Víím, že pak za ní a ještě za jednou z vedlejšího domu byl tatínek a mluvil s nima. Říkali o mamince, že je pánbíčkářka a vede k tomu i mě. Ale zdravít jsem je i tak musel.*

Chtěl byste něco k předloženým otázkám sám dodat?

M.L.: *Možná by se vás mohlo zajímat, že když mi bylo 15 nebo 16, byl jsem dlouho nemocný, vracely mi angíny a do toho jsem ještě něco chytil. Byl jsem v nemocnici, dokonce mě daly na nějakou dobu to Tanvaldu. Už ani nevím proč. A potkal jsem tam i sestřičky, jako řádové sestřičky. Nechodily na to moje oddělení často, ale párkrát jsem je tam zažil. Všiml jsem si jich kvůli oblečení. Jedna si se mnou i povídala. I když jsem byl takový klacek, taky se mi stýskalo po domově. Působily velmi klidně a byly opravdu moc hodný. Často i víc než ostatní sestřičky. Ale já chtěl hlavně domů. Když jsem jí jednou řekl, že máma má doma taky křížek, řekla něco v tom smyslu, že to je ráda.*

To bude asi všechno. Tak vám přeju hodně štěstí a dejte mi vědět, jak jste dopadla.

Moc děkuji za Vaše odpovědi!